

Фідкевич О.Л., Богданець-Білокаленко Н.І.

Шкільна бібліотека

Нова українська школа:
теорія і практика формувального оцінювання
у 3- 4 класах закладів загальної середньої освіти

Навчально-методичний посібник

Київ
«Генеза»
2020

ЗМІСТ

ВСТУП .....

I. ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Роль формувального оцінювання в системі оцінювання навчальних результатів учнів початкової школи. Особливості оцінювання результатів навчання в 3-4 класах початкової школи.....

2.2. Основні принципи і умови реалізації формувального оцінювання. Переваги і ризики в процесі його запровадження .....

II. ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК «ОЦІНЮВАННЯ ДЛЯ НАВЧАННЯ».....

2.1. Модель формувального оцінювання. Стратегії оцінювання. Особливості реалізації етапів формувального оцінювання в 3-4 класах початкової школи.....

2.2. Цілепокладання. Таксономія Б. Блума і таксономія Л. Андерсона і Д. Кратвола, їхнє відображення в модельних програмах 3-4 класів. ...

2.3. Розвиток критичного мислення у процесі формувального оцінювання учнів 3-4 класів. Стратегії критичного мислення на етапі цілепокладання. ....

2.4. Вироблення критеріїв оцінювання на етапі цілепокладання .....

III. ПРИНЦИПИ ТА ПРИЙОМИ ЗВОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ

3.1. Особливості зворотного зв'язку в 3-4 класі.....

3.2. Принципи та прийоми самооцінювання та взаємооцінювання .....

3.3. Портфоліо як технологія формувального оцінювання. Портфоліо учнів 3-4 класів.

3.4. Корекція навчальної діяльності учнів .....

IV. ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

4.1. Розвиток умінь самооцінювання та взаємооцінювання навчальної діяльності під час проведення «Щоденних 5». Особливості застосування «Щоденних 5» у 3-4 класах

4.2. Метод проектів і формувальне оцінювання. Особливості оцінювання учнівських проектів в 3-4 класах

4.3. Формувальне оцінювання в моделі багатомовного освіти для закладів загальної середньої освіти з навчанням мов національних меншин. Мовне портфоліо

4.4. Формувальне оцінювання в умовах дистанційного навчання.....

Післямова .....

Додатки .....

Література .....

ВСТУП

Шановні колеги!

Створюючи методичний посібник «Теоретичні і практичні аспекти формуального оцінювання у 3-4 класах початкової школи», ми мали на меті проаналізувати зміни у підходах до контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів відповідно до тенденцій сучасної освіти, схарактеризувати нові види і технології оцінювання; сприяти поглибленню і систематизації теоретичних знань, удосконаленню умінь вчителів з формуального оцінювання в процесі вирішення завдання підвищення якості навчання в умовах реформування освіти в Україні.

Сподіваємося, що ви вже опрацювали матеріали нашого попереднього посібника, в якому розкрито роль формуального оцінювання у навчанні учнів 1-2 класів, і використовуєте їх у власній педагогічній практиці. А можливо, ви не ще знайомі з цією методичною розробкою.

Саме тому з огляду на різний рівень знань і досвід вчителів у цьому виданні також репрезентовано й схарактеризовано основні принципи формуального оцінювання, які ви зможете осмислити по-новому і застосувати у власній педагогічній практиці, узагальнити і систематизувати свої попередні знання, досвід з цього питання.

Утім ми намагалися, щоб новий посібник за своїм змістом не повторював попередній, а розширював його тематику, репрезентуючи нові аспекти формуального оцінювання.

Інформацію щодо якісних ознак формуального оцінювання в посібнику представлено з урахуванням нового контексту (другий цикл навчання), розкрито нові аспекти формуального оцінювання з огляду на психологічні і вікові особливостей учнів 3-4 класів відповідно до концепції Нової української школи: «У другому циклі початкової освіти в учнів буде формуватися почуття відповідальності й самостійність. Після закінчення початкової школи навчальні досягнення кожного учня повинні відповідати стандарту освіти на цьому рівні» [1, с.22].

Звертаємо вашу увагу на те, що посібник має особливості викладу матеріалу і структури, які передбачають діалог авторів із вчителем. До кожного розділу посібника пропонуються завдання для самоконтролю, спрямовані на повторення теоретичного матеріалу та на застосування теоретичних положень формуального оцінювання у практичній діяльності. У посібнику ми ділимося з вами своїми роздумами щодо сутності і ролі формуального оцінювання, пропонуємо дібрані нами прийоми його реалізації, ефективність яких доведена педагогічною практикою.

Нормативною базою, яка визначає зміни у системі оцінювання у початкових класах на основі впровадження формуального оцінювання, є закон «Про освіту» (2017), закон «Про повну загальну середню освіту», 2020 р., Державні стандарти початкової освіти (2018), концепція Нової

української школи (2016), методичні рекомендації МОН України щодо оцінювання навчальних результатів учнів початкових класів (2018-2020). Основні положення цих документів проаналізовано і використано у підготовці матеріалів посібника.

У процесі створення посібника нами бралися до уваги концептуальні ідеї англійських учених Г. Айзенка, П. Блека, Б.Блума, М.Скрівена, Д. Вільяма, С. Берта, К. Гіпса, М. О'Лірі, Л.Шепарда, В.Харлена та інших щодо проблеми формування оцінювання. Ці науковці вибудували сучасну модель формування оцінювання і визначили основні його етапи, осмислили його сутність як «оцінювання для якості освіти», визначивши, що оцінювання не повинно обмежуватися вимірюванням рівня досягнень учнів, а має використовуватися як засіб покращення їхніх досягнень на основі активізації процесів зворотного зв'язку та самоаналізу.

Методологічним підґрунтям цього посібника виступають також основні положення компетентно орієнтованого навчання, висвітлені у наукових працях українських та зарубіжних науковців з проблем сутності та шляхів формування ключових компетентностей та їх оцінювання: Т. Байбари, Н. Бібік, М. Вашуленка, Н.Голуб, О. Горошкіної, І. Гудзик, С.Карамана, О. Локшиної, О. Ляшенка, О. Савченко, В. Редька, О. Хорошковської; Б.Ельконіна, І.Єрмакова, І. Зимньої, В. Краєвського, Є. Пасова, Дж. Равена, О. Савченко, В. Хуторського й ін.

Психолого-педагогічними засадами дослідження стали і теоретичні положення та технології реалізації системи контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів на засадах компетентного підходу, які представлені у роботах О. Овчарук, О. Онопрієнко, К. Пономарьової, Н. Пархоменко, Ю. Найди, А. Цимбалару, Р. Шияна та ін.

У цих працях зміст, методи оцінювання навчальних досягнень учнів розглядаються на основі зіставлення очікуваних результатів навчання з ієрархією його цілей, наголошується, що характер матеріалу, форма його презентації, засоби контролю і оцінювання мають передбачати високий ступінь самостійності школярів. Обґрунтовується важлива роль формування оцінювання як складової сучасної системи оцінювання навчальних досягнень учнів.

Автори також послуговувалися вихідними положеннями наукових праць зарубіжних авторів: К. Брохі, Ж.К. Беко, М.Байрама, М. Баришнікова, І.Біма, К. Бейкера, П.Мехісто, В.Клімент-Фернандо, М. Малих, А. Щепілової й ін.; українських науковців: Т. Боднарчук, Н.Зайцевої, О. Карп'юк, І. Міщинської, Л.Мороз, Н.Нікольської, О. Першукової, С.Ситняківської, які досліджували проблему впровадження багатомовної освіти та визначили підходи до оцінювання багатомовної комунікативної компетентності учнів ін.; основними принципами впровадження дистанційного навчання, які представлені в роботах В.Бикова, Н.Бакуліної, В.Лапінського, О. Пасічник, О.Пометун, Л.Пироженко, В. Ясулайтіса.

Ми знаємо із відгуків вчителів, що наш попередній посібник активно використовується в шкільній практиці. Сподіваємося, що посібник «Теорія та

практика формувального оцінювання в 3-4 класах початкової школи» також стане корисним не тільки для вчителів початкової школи, а й для методистів, студентів – всіх учасників процесу модернізації української освіти, які зацікавлені в творчому застосуванні сучасних технологій оцінювання, що стимулюють оціночну самостійність дітей і забезпечують їхню діяльність з планування та досягнення освітніх результатів високого рівня.

У доборі практичного матеріалу посібника ми спиралися на досвід вчителів, які ефективно використовують технології формувального оцінювання. Висловлюємо подяку вчителям початкової школи № 82 імені Т.Г. Шевченка *Яковенко Н. В., Снитко Т. М.*, вчителю-методисту загальноосвітньої школи I-III ступенів № 10 Світловодської міської ради Кіровоградської області *Шумейко Ю. М.*

З повагою

Наталія Богданець-Білокаленкої Олена Фідкевич

1. Концепція Нової української школи, 2016
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

РОЗДІЛ I

ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Роль формувального оцінювання в процесі трансформації системи оцінювання навчальних результатів учнів початкової школи. Особливості оцінювання результатів навчання в 3-4 класах початкової школи

Формувальне оцінювання – це не чергова модна тенденція розвитку сучасного українського освітнього простору, а вимога сьогодення, важлива складова компетентісно і особистісно орієнтованого навчання, при якому учні є активними учасниками процесу пізнання, враховуються їхні особистісні цінності й освітні орієнтири в соціальному контексті.

Сучасне суспільство висуває нові вимоги до особистості, яка має усвідомлювати мету своєї діяльності, бути вмотивованою до навчання впродовж всього життя, здатною до самостійного вирішення проблем і володіє для цього певними знаннями; готова до співпраці з іншими людьми на принципах толерантного спілкування, соціально орієнтована.

Саме тому важливо вже в початковій школі формувати в учнів свідоме ставлення до навчання, вміння навчатися без зайвої опіки з боку батьків і вчителя, розвивати готовність брати на себе відповідальність; об'єктивно аналізувати свою діяльність і корегувати її результати; співпрацювати з однокласниками в групах, проектах, адекватно оцінюючи свій внесок у спільну роботу.

Наразі у педагогічній науці визначено пріоритет використання методів, які спрямовані на формування здатності учнів робити самостійний вибір, пов'язувати вивчене з практичним життям; враховують індивідуальність учня. Це завдання стосується і системи оцінювання, яка є важливою складовою управління якістю освіти. Результати оцінювання надають інформацію для визначення напрямків розвитку освіти, його відповідності запитам держави; вони є підґрунтям для взаємодії батьків, вчителів і учнів, метою якої є обговорення індивідуальних досягнень школярів, визначення умов, за яких навчальна діяльність буде найбільш результативною.

Система оцінювання за останні роки зазнала значних якісних змін відповідно до мети та умов сучасної освіти, зокрема і система оцінювання навчальних результатів учнів у початковій школі.

За Новим Державним стандартом початкової школи: «Метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості» [2].

Вимоги до обов'язкових результатів навчання визначаються з урахуванням компетентнісного підходу до навчання, в основу якого покладено ключові компетентності.

До ключових компетентностей належать:

- 1) вільне володіння державною мовою;
- 2) здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- 3) математична компетентність;
- 4) компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- 5) інноваційність;
- 6) екологічна компетентність;
- 7) інформаційно-комунікаційна компетентність;
- 8) навчання впродовж життя;
- 9) громадянські та соціальні компетентності;
- 10) культурна компетентність;
- 11) підприємливість та фінансова грамотність.

Ці компетентності обумовлюють готовність і здатність учнів до самостійної ефективної діяльності в типових ситуаціях в різних сферах їх життя, свідоме ставлення до власної діяльності в соціальному контексті.

Об'єктивне визначення рівня сформованості ключових і предметних компетентностей є важливим завданням для вчителя. Утім сучасне оцінювання не зводиться лише до визначення рівня сформованості компетентності учня відповідно до очікуваних результатів. Це процес безперервного моніторингу індивідуального розвитку школярів, а система оцінювання – механізм проведення діагностико-розвивальної діяльності вчителя і учня як повноправних учасників освітнього процесу.

У Державному стандарті наголошується, що оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи здійснюється відповідно до її циклів (1–2 і 3–4 класи), що дає можливість враховувати вікові та психологічні особливості розвитку дітей, забезпечувати подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти.

У початковій школі система оцінювання – це поєднання формульовального та підсумкового оцінювання.

Законодавчо і нормативно роль і місце формульовального оцінювання, його взаємозв'язок із підсумковим оцінюванням визначені у «Законі про освіту», у концепції «Нова українська школа», у Державних стандартах початкової школи, методичних рекомендаціях МОН України, в яких формульовальне оцінювання позиціонується як основний вид оцінювання.

Це положення конкретизується в наказах і листах МОН[3, 4,5]. щодо впровадження формульовального оцінювання, в яких висвітлено основні характеристики формульовального оцінювання:

- формування впевненості в собі, у своїх можливостях;
- відзначення будь-якого успіху;
- акцентування уваги на сильних сторонах, а не на помилках;
- діагностування досягнень на кожному з етапів навчання;
- адаптування освітнього процесу до можливостей дитини;
- запобігання виробленню страху помилки;
- виявлення проблем і вчасне запобігання їх нашаруванню;
- стимулювання бажання вчитися та прагнути максимально можливих результатів[3].

У цих документах зазначається, що алгоритм діяльності учителя в 3-4 класах щодо запровадження формульовального оцінювання залишається таким же, як і в 1-2 класах.

У 3-х класах експериментальних класах НУШ оцінювання здійснюється тільки вербально, та не передбачає балів, словесних суджень, позначок у класному журналі. У 4-х класах пілотного проекту НУШ також планується лише вербальне оцінювання.

Традиційно підсумкове оцінювання розглядають як стандартизований вид оцінювання, спрямований на результат (має на меті визначити рівень сформованості компетентностей учнів). Воно передбачає зіставлення навчальних досягнень учнів з конкретними очікуваними результатами навчання, визначеними освітньою програмою.

Формульовальне оцінювання відображає нове осмислення навчального процесу, в якому учень/учениця поряд з учителем стає активним суб'єктом навчання, та передбачає відмову від жорсткої звітності та розвиток нових оціночних технологій. Формульовальне оцінювання – індивідуалізований процес, який має для учня/ учениці ціннісне значення і націлений передусім на підвищення ефективності навчання. Його головна мета – підтримка кожної дитини та створення мотивації до навчання.

На сучасному етапі розвитку системи оцінювання формульовальне і підсумкове оцінювання не потрібно протиставляти, як сучасне і традиційне,

тому що наразі підсумкове оцінювання розглядається у взаємодії із формувальним оцінюванням і навіть набуває його певних ознак, перетворившись із оцінювання навчання в оцінювання для навчання (основна характеристика формувального оцінювання). Фіксує функція підсумкового оцінювання актуалізується одночасно із діагностичною функцією.

У 3-4 класі початкової школи підсумкове оцінювання здійснюється наприкінці вивчення теми або певного обсягу матеріалу, а також наприкінці року (завершальне підсумкове оцінювання). Тематичне підсумкове оцінювання здійснюється вербально на основі діагностувальних робіт. Результати діагностувальних робіт мають синхронізуватися з результатами формувального оцінювання. Ці роботи є свідоцтвом навчального прогресу учнів і можуть бути внесені до учнівського портфолію.

Підсумкове завершальне оцінювання здійснюється на основі спостережень учителя, тематичного оцінювання учнів, матеріалів портфолію. У 3-4-х класах, як і у 1-2-х його результати відображаються у «Свідоцтві навчальних досягнень учня», що запроваджені у контексті реформи «Нова українська школа».

Для третього класу вже розроблено «Свідоцтво навчальних досягнень учня», в якому мають відобразитися особистісні риси, цінності і наскрізні вміння. У 3 класі учні вже можуть більш свідомо сприймати інформацію про свої досягнення, а складові цього свідоцтва можуть використовуватися як орієнтири формувального для оцінюванні на уроці, впродовж теми.

Свідоцтво складається з двох блоків: особисті досягнення та предметні компетентності, воно заповнюється двічі на рік. Оцінювання особистих досягнень проводиться в жовтні і в травні. Частина «предметні компетенції» – заповнюється лише в травні в межах підсумкового оцінювання. Для оцінювання учнів у початковій школі пропонується система чотирьох рівнів оцінювання: «має значні успіхи», «демонструє помітний прогрес», «досягає результату з допомогою вчителя», «ще потребує уваги і допомоги».

Окрім зафіксованих навчальних результатів, що містяться у свідоцтві, вчитель має можливість додавати свої характеристики, про які прагне поінформувати батьків. Ці характеристики не повинні містити негативної оцінки особистості учнів, жорстких дидактичних настанов. У свідоцтві також може бути розміщений розгорнутий коментар вчителя для батьків з аналізом перспектив розвитку їхньої дитини.

Державна підсумкова атестація здобувачів початкової освіти в 4 класі здійснюється лише з метою моніторингу якості освітньої діяльності закладів освіти та/або якості освіти» (Стаття 12 закону «Про освіту»)[6].

Таким чином, діагностична функція стає провідною у системі оцінювання навчальних результатів учнів початкових класів. Це стосується як формувального, так і підсумкового оцінювання.

Утім ці види оцінювання в початковій школі мають ще й формувальну, стимулюючу і мотиваційну функції. Навчальні досягнення і прогалини у процесі оцінювання не тільки діагностуються, але й аналізуються,

визначаються причини, які виникли в їх підґрунті. Свідомий аналіз власних помилок та вироблення плану їх корекції вчить учнів долати труднощі у навчанні та мотивує їх до подальшого прогресу у навчанні.

Отже, формувальне оцінювання із інноваційної технології, яка використовувалася в експериментальних трансформувалося в основний вид оцінювання навчальних досягнень учнів, визнаний і закріплений у державних законах і нормативних документах як важливий чинник модернізації української освіти, в тому числі і початкової, вирішення завдання формування творчої особистості, здатної до саморозвитку і навчання впродовж усього життя, до ефективної діяльності в умовах швидкоплинного й інформаційно динамічного суспільства.

2. Державний стандарт початкової школи

3. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/924.pdf> Наказ № 924 Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів першого класу у Новій українській школі

4. Наказ 1154 Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів другого класу.

5. Лист міністерства освіти щодо методичних рекомендацій для 3-х класів закладів загальної середньої освіти.

Питання та завдання для самоконтролю

- ❖ У яких законах і нормативних документах закріплено використання формувального оцінювання, визначено його роль?
- ❖ Охарактеризуйте ознаки формувального оцінювання у порівнянні з підсумковим оцінюванням. Проаналізуйте трансформацію підсумкового оцінювання, його зв'язок з формувальним оцінюванням.
- ❖ Символічним є порівняння формувального оцінювання з доглядом за квітами, діями садівника, які впливають на їхнє зростання. Розгляньте світлини. Яка з них характеризує традиційний, а яка – сучасний підхід до оцінювання?

2.2. Основні принципи і умови реалізації формувального оцінювання. Переваги і ризики в процесі його запровадження

Досвід зарубіжних і українських освітніх закладів доводить, що застосування формувального оцінювання є важливою умовою ефективного навчання, потужним інструментом для поліпшення його якості.

Основною умовою успішності реалізації формувального оцінювання є створення психологічно комфортного навчального середовища для учня і вчителя, в якому ефективно розвиваються навички критичного і творчого мислення, надається можливість для особистого прогресу всіх учасників навчального процесу.

Особливості формувального оцінювання є результатом актуалізації принципів, на яких воно ґрунтується. Це як загальні дидактичні принципи, так і специфічні принципи, які є характерними для формувального оцінювання, але в той же час корелюють з загальними дидактичними.

Серед загальних дидактичних принципів базовими для формувального оцінювання є:

принцип гуманізації і демократизації як основний ціннісний принцип сучасної освіти утверджує ідеї рівності і вільного розвитку учнів в процесі навчання

принцип системності і комплексності передбачає цілісність організації процесу оцінювання учнів; врахування всіх етапів у процесі актуалізації в різних видів оцінювання; спільну цілеспрямовану діяльність всіх учасників освітнього процесу

принцип розвиваючого навчання ґрунтується на першочерговості інтересів та особистісних запитів учня в процесі навчання і спрямовує процес оцінювання на самостійну діяльність учнів, яка забезпечить активізацію когнітивних здібностей учнів, розвиток умінь планування своєї діяльності, досягнення результатів та їх корекції; умінь самооцінювання і взаємооцінювання

принцип виховного навчання забезпечує зв'язок між знаннями, навичками, уміннями і формуванням особистості учня/учениці, що знаходить відображення у змісті, організаційних формах і технологіях формувального оцінювання. Важливими напрямками виховного навчання в

контексті реалізації моделі багатомовної освіти є розвиток умінь взаємодіяти в колективі, поваги до думки іншого, умінь толерантно спілкуватися, адекватно оцінювати свої можливості і результати

принцип індивідуалізації – це врахування в процесі оцінювання особливостей типу сприйняття, індивідуального когнітивного розвитку, темпу навчання учнів; відсутність порівняння результатів навчання учнів, здійснення моніторингу навчальних успіхів кожної дитини окремо

принцип професійної компетентності означає готовність учителів до впровадження формульованого оцінювання, забезпечення його зв'язку з іншими формами оцінювання. Вчитель має бути здатним до комплексної і зміни всієї системи оцінювання, переосмислення традиційних підходів до навчання, до опанування технології формульованого оцінювання

Принцип партнерства визначає характер стосунків між вчителями, учнями, їх батьками в процесі реалізації сучасних форм оцінювання на основі добровільного, рівноправного співробітництва. Цей принцип ґрунтується на взаємозв'язку системної діяльності вчителів з метою ефективної організації процесу контролю і оцінювання; свідомої навчальної діяльності учнів та підтримуючої діяльності батьків

Принцип партнерства особливо виразно проявляється в процесі формульованого оцінювання, яке має переваги перед традиційними видами оцінювання як для учнів, так і для вчителів і батьків:

Формульоване оцінювання дозволяє учневі/учениці:

- самостійно, або спільно із вчителем визначати цілі навчання і планувати його результат
- розвивати навички самооцінювання і взаємооцінювання
- адекватно оцінювати свої результати
- ефективно співпрацювати з вчителем і однокласниками
- проявляти ініціативу і творчість
- відчувати себе успішним учнем/ученицею і партнером/партнеркою вчителя в процесі навчання

Формульоване оцінювання дозволяє вчителю:

- чітко формулювати освітні результати відповідно до поставлених конкретних цілей, які підлягають формуванню та оцінюванню у процесі спільної з учнями діяльності
- здійснювати взаємодію з учнем/ученицею на основі суб'єкт-суб'єктної діяльності
- усвідомити важливість самоаналізу педагогічної діяльності і постійного підвищення професійної кваліфікації;
- ефективно цілеспрямовувати і супроводжувати розвиток учня/учениці, сприяти їх прогресу у навчанні
- мати об'єктивну інформацію щодо навчальних досягнень учня/учениці, їх труднощів у засвоєнні кожної теми
- виробляти реальні плани подолання перешкод у процесі набуття учнем/ученицею ключових і предметних

компетентностей і відповідно до нього організувати свою роботу

Формувальне оцінювання дозволяє батькам:

- розуміти цілі навчання дитини та об'єктивно оцінювати її можливості і результати
- краще розуміти процес розвитку дитини, відстежувати та спрямовувати його
- урахувати інтереси дитини у процесі навчання
- активно долучатися до навчального процесу разом з дитиною
- уникнути завої опіки над дитиною, розвивати її самостійність
- свідомо і результативно співпрацювати з учителем

Отже, визначені переваги є спільними для всіх учасників навчального процесу. У тому випадку, коли учні, вчитель і батьки однаково розуміють цілі і результати навчання, усвідомлюють, на якому етапі навчання вони знаходяться; здатні оцінити виконані ними дії, скорегувати їх; зрозуміти, чи досягнутий запланований результат відповідно до вироблених критеріїв, процес навчання стає більш якісним і ефективним.

Але досвід українських вчителів показує, що на шляху реалізації формувального оцінювання існують і певні ризики, які, як це не парадоксально, пов'язані із його перевагами.

- Впровадження формувального оцінювання потребує системних знань щодо його сутності, умов та принципів використання
- Формувальне оцінювання неможливо запроваджувати частково, або фрагментарно. Воно здійснюється як цілісна технологія, яка визначає особливості побудови всього навчального процесу
- Наявність різних підходів до визначення цілей навчання і критеріїв оцінювання учнів; критеріальне розмаїття
- Обмеження творчої свободи вчителя вимогами жорсткого контролю з боку адміністрації закладу загальної середньої освіти, великою кількістю документації – з одного боку і відсутністю досвіду самого вчителя в організації етапів формувального оцінювання – з іншого
- На стадії впровадження вчителем системи формувального оцінювання йому потрібно докласти чимало зусиль, аби принципи формувального оцінювання ефективно запрацювали у його педагогічній діяльності
- Необхідність не тільки зміни технології, а й нового філософського осмислення процесу оцінювання як складової процесу навчання дітей, зміни традиційних уявлень про його роль і функції.
- Відсутність готових педагогічних рішень і алгоритмів. Ефективний розвиток формувального оцінювання здійснюється тільки у тому випадку, коли кожний вчитель знайде свій власний

спосіб проведення уроків, вибудує власну модель їх проведення.

➤ Побоювання вчителів щодо втрати контролю над навчальним процесом.

➤ Несприйняття батьками мети і нових форм оцінювання (до речі, доволі часто серед батьківської спільноти лунають заклики до повернення традиційного оцінювання, хоча самі батьки під час навчання в школі нарікали на жорсткий контроль з боку вчителів).

➤ Звична для учнів пасивна роль отримувача знань, слабкavidповідальність і малий досвід керування власним навчанням. Учні, які звикли до постійної оцінки і нагороди за певні дії вдома, інколи не сприймають відсутність оцінки.

Отже, впровадження формувального оцінювання – це процес, у ході якого учні, вчителі, батьки мають докласти певних зусиль для взаємодії, тому що результат – успішність учня – зростання професійної майстерності вчителя – гармонійні стосунки батьків із дітьми – можливий за умов синергії дій всіх учасників навчального процесу, у якому спрямовуючою має бути діяльність учителя.

Учитель мусить знати і розуміти характерні для формувального оцінювання принципи його застосування, сприймати їх як певну цінність, репрезентувати і популяризувати ці принципи серед батьків; реалізовувати їх у навчальній взаємодії з учнями, опанувати основні прийоми формувального оцінювання на різних його етапах.

Упровадження формувального оцінювання як важливого елемента у процесі реформування української шкільної освіти буде ефективним за умови, якщо вчителі будуть дотримуватися єдиних принципів його застосування, які в загальному вигляді актуальні як для учнів 1-2, так і 3-4 класів, із тією різницею, що в другому циклі початкової освіти учні починають вже свідомо сприймати ці принципи як певні правила, що не обмежують їх, а надають свободи для самореалізації.

Найважливішими принципами формувального оцінювання, якими має керуватися вчитель є:

– здійснення оцінювання як запланованої і ретельно продуманої складової частини процесу навчання;

– формулювання конкретних цілей та критеріїв оцінювання, повідомлення учням критеріїв і методів оцінювання перед виконанням роботи;

– зосередження на оцінюванні найбільш значущих результатів навчальної діяльності учнів;

– системне відстежування відповідності оцінки досягнень учнів цілям і результатам навчання;

– прагнення до простоти і ясності форм, методів, цілей процесу оцінювання для всіх учасників освітнього процесу;

– принцип ситуативності навчальної діяльності, тобто добір навчальних завдань з елементом новизни і непередбачуваності, орієнтованих на

життєвий досвід учнів 1–2 класів.

Мотивація учнів у процесі навчання також забезпечується дотриманням певних психолого-педагогічних умов формувального оцінювання, до яких відносяться:

- створення партнерських відносин між учителем і учнем, що стимулюють зростання досягнень, спрямованість на розвиток і підтримку учнів;

- відмова від конкуренції серед учнів, від складання рейтингів, нагород за правильно виконані завдання; пріоритет вербального заохочення;

- переключення ситуації конкуренції на ігрові види діяльності або проектну роботу, що дає можливість відмовитися від різкої критики помилок, яка зумовлює негативні емоції. (У 3-4 класах цей проектна діяльність має бути більш активною, пріоритетність видів ігри, характерних для 1-2 класів послаблюється. Актуалізуються ділові ігри, проектна діяльність.)

- однакові вимоги й однакове ставлення до всіх учнів;

- відмова від негативних коментарів, розгляду оцінки як інструменту тиску на учня;

- оцінювання навчальних результатів учня, а не його особистості;

- акцент на позитивних результатах навчальної діяльності школяра;

- аналіз діяльності учня лише у порівнянні з його власними попередніми досягненнями. Неприпустимість будь-яких протиставлень учнів один одному;

- надання можливості учням удосконалити власну роботу.

Ці умови є важливими і у процесі взаємодії вчителя з батьками. Це насамперед:

- сприяння встановленню партнерських відносин з батьками учнів із збереженням власної спрямовуючої функції у навчальному процесі;

- зосередження уваги батьків на позитивних результатах діяльності дитини;

- неприпустимість порівняння досягнень їх дитини з досягненнями інших учнів;

- підтримка батьків у їх бажанні допомогти дитині подолати труднощі у навчанні; застереження від зайвої опіки, акцент на важливості самостійної роботи учня;

- заохочення батьків до участі в спільних навчальних проектах, до створення портфоліо (за умови дозволу дитини).

Ефективна реалізація цих принципів і умов формувального оцінювання сприятимуть успішній співпраці вчителя й учнів, їхніх батьків – в підсумку покращанню якості освіти.

Труднощі, які можуть виникнути у процесі формувального оцінювання, можуть бути подолані, якщо ви чітко усвідомите його ціль, сприймете філософію, яка є його підґрунтям, та будете дотримуватися основних його етапів та умов запровадження.

2. Державний стандарт початкової освіти.

[//https://www.kmi.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti](https://www.kmi.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti)

4. Нова українська школа <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

Питання та завдання для самоконтролю

- ❖ На яких загальних дидактичних принципах ґрунтується формувальне оцінювання?
- ❖ Які переваги для всіх учасників навчального процесу надає формувальне оцінювання?
- ❖ Які ризики можуть виникнути в процесі впровадження формувального оцінювання?
- ❖ Схарактеризуйте основні принципи формувального оцінювання.
- ❖ Розгляньте серію малюнків. Які ситуації відтворено на них? Яку б назву ви дали серії цих малюнків? До яких фокус-груп відносяться учасники процесу навчання на кожному малюнку? Яку роль вони виконують відповідно до завдань нової української школи?
- ❖ Чому принцип партнерства є важливим для ефективної реалізації формувального оцінювання?

РОЗДІЛ II

ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК «ОЦІНЮВАННЯ ДЛЯ НАВЧАННЯ»

2. 1. Модель формувального оцінювання. Стратегії оцінювання. Особливості реалізації етапів формувального оцінювання в 3-4 класах початкової школи

Формувальне оцінювання актуалізує в навчальному процесі новий підхід до оцінювання навчальних результатів учнів, який відповідає сучасним освітнім цінностям і завданням. Він передбачає адресну підтримку кожного учня/учениці і активізує їхню навчальну діяльність, формуючи здатність до вироблення власних стратегій і способів навчання; сприяє підвищенню якості освіти в цілому. Саме тому формувальне оцінювання має ще другу назву «оцінювання для навчання(AssessmentforLearning)».

Активна розробка теоретичних основ і практичне впровадження формувального оцінювання в світовій освітній практиці здійснюється впродовж останніх 30 років.

Уперше терміни «формувальне і узагальнююче оцінювання» були використані в 1967 році М. Скрівеном у роботі «Методологія оцінки», де він підкреслив відмінність між ними в цілях і методах. Б. Блум застосував термін «формувальне оцінювання» в роботі «Майстерність навчання» (1968), в якій розглядав його як інструмент вдосконалення навчального процесу для студентів.

До широкого використання термін «формувальне оцінювання» залучили англійські вчені П. Блек і Д. Вільям. Їхні наукові праці стали підґрунтям для розвитку формувального оцінювання. У книгах «Усередині чорної скриньки: Підвищення стандартів за допомогою оцінки на уроці» (1990), «Робота всередині чорної скриньки: Оцінювання для навчання на уроках » (2003), «Оцінка для навчання: за межами чорної скриньки» (2003)та інших вони розкрили місце і роль формувального оцінювання як одного із сучасних підходів до підвищення якості освіти.

У подальших дослідженнях зарубіжних вчених Т.Крукса, Г. Натрієло, В. Садлера, В. Харлена,Р.Стігінса, Р. Маршала, М.Херітедж були схарактеризовані основні принципи і етапи формувального оцінювання,акцентована визначальна роль зворотного зв'язку, висунуто положення, що рівень індивідуального прогресу учня може варіюватися в процесі його навчання; запропоновано модель процесу формувального оцінювання, яка містить наступні етапи і яка є актуальною для використання в освітній практиці українських вчителів.

Схема!!

- Визначення цілей навчання і критеріїв
- Виявлення фактичних даних про освітні досягнення учнів
- Осмислення і інтерпретація отриманих фактів
- Зіставлення отриманих фактів із цілями навчання
- Здійснення зворотного зв'язку
- Здійснення корекції (методичного інструментарію, психолого-педагогічних підходів)
- Надання підтримки (англ. scaffolding)
- Досягнення цілей навчання .

Ученими було також визначено основні стратегії оцінювання для навчання відповідно до цієї моделі, які визначають дії учасників навчального процесу і допомагають їм відповісти на три головних питання:

Куди я йду? Де я зараз? Як я можу подолати прогалини?

Куди я йду?

Стратегія 1. Надайте учням ясне і зрозуміле бачення мети навчання. Зрозуміла і чітко визначена мета навчання значно покращує мотивацію і результат учнів.

Стратегія 2. Використовуйте приклади і моделі сильної і слабкої роботи. Ретельно вибрані приклади діапазону якості можуть створити і вдосконалити в учнів розуміння мети навчання, допомагаючи їм відповісти на питання: «Що визначає якісну роботу?» і «Як уникнути деяких проблем?».

«Де я тепер?»

Стратегія 3. Застосовуйте регулярний описовий зворотний зв'язок. Ефективний зворотний зв'язок надає інформацію учням, де вони знаходяться на шляху до досягнення мети навчання. Воно відповідає на питання учнів: «Що є моїми перевагами?», «Над чим я повинен продовжувати працювати?» і «Що я роблю неправильно і що я можу зробити з цим?».

Стратегія 4. Вчіть учнів самооцінюванню і встановленню подальших власних цілей навчання, що дозволить їм ідентифікувати свої сильні і слабкі місця і встановлювати цілі для подальшого навчання і вдосконалення. Це допомагає їм відповісти на питання, «Що у мене виходить?», «Над чим мені потрібно попрацювати?» і «Що мені потрібно робити в подальшому?» Стратегії 3 і 4 формують здатність учнів до адекватного і об'єктивного оцінювання.

«Як я можу заповнити прогалини?»

Стратегія 5. Плануйте і розробляйте урок так, щоб зосередитися на одній з цілей навчання. У цій стратегії здійснюється підтримка учнів, звуження фокусування на уроці, щоб допомогти учням справитися з певною конкретною метою навчання або звернути їх увагу на їх конкретні проблеми у її досягненні.

Стратегія 6. Навчайте учнів зосереджуватися на повторенні. Коли поняття або вміння виявляється важким для учнів дозволяйте їм практикувати його в простішому або меншому контексті.

Стратегія 7. Залучіть учнів до самоперевірки і дозвольте їм відслідковувати і своє навчання, спілкуватися і розмірковувати з однокласниками щодо свого навчання, розділяти з ними свій успіх. Це збільшує мотивацію учнів, покращує довготривалу пам'ять, концентрацію уваги.

Ці стратегії визначають послідовність дій вчителя і учнів. Вони надають інформацію про використання оцінювання, яка відрізняється від традиційного методів оцінювання і наочно демонструють сутність формувального оцінювання.

Отже, осмислення формувального оцінювання як оцінювання для навчання ґрунтується на розумінні результатів навчання як сукупності, взаємодії і розвитку мотиваційних, когнітивних і операційних ресурсів учня/учениці, що виявляють їх здатність до вирішення практичних завдань, проблемних ситуацій, які виникають в їх житті.

Формувальне оцінювання - це процес визначення і інтерпретації відповідно до вироблених критеріїв фактичних і об'єктивних даних, які дозволяють учасникам навчального процесу визначити, на якому етапі вони знаходяться і у якому напрямі має здійснюватися подальший поступ, які зусилля мають докладатися, які способи і форми діяльності використовуватися.

Для формувального оцінювання важливі індивідуальні результати навчальної діяльності і індивідуальний поступ кожного учня/учениці, який визначається тільки відносно них самих, а не у порівнянні з іншими.

У процесі формувального оцінювання змінюються об'єкти результату навчання: оцінюються не тільки предметні, але й метапредметні та особистісні досягнення і цінності, що вимагає зміни звичних традиційних способів оцінювання.

Учасники навчального процесу зосереджуються на найбільш значущих цілях і результатах діяльності. Оцінка знань має бути адекватною знанням, умінням, компетентнісним цілям, цінностям і результатам навчання відповідно до вироблених критеріїв. Саме вироблення чітких критеріїв запобігає використанню оцінки як інструменту тиску з боку вчителя. Процес вироблення критеріїв має бути прозорим, чітким і зрозумілим для всіх учасників процесу.

Процедура оцінювання повинна здійснюватися постійно, послідовно і системно, а формувальне оцінювання стати визначальною складовою системи навчання і спрямовувати цей процес.

Суб'єктність учнів стає важливою умовою ефективності навчального процесу, а суб'єктивність оцінювання мінімізується. Для реалізації формувального оцінювання необхідна наявність атмосфери доброзичливості психологічної безпеки.

Схема!!!кольорова

Якісні ознаки формувального оцінювання

Адекватність

Об'єктивність

Інтегрованість

Відкритість

Доступність

Безперервність

Систематичність

Створення середовища психологічної безпеки.

Мета формувального оцінювання – покращувати якість навчання, а не забезпечувати підставу для виставлення оцінок. Саме тому у початковій школі рекомендується не використовувати бали для цього виду оцінювання.

Завдяки активній участі дітей у процесі оцінювання, створенню атмосфери доброзичливості на уроці вони глибше занурюються в матеріал і розвивають навички самооцінювання, зростає їхня навчальна мотивація, оскільки вони бачать зацікавленість учителя, який прагне допомогти їм стати успішними в навчанні.

Учитель також працює більш спрямовано на ефективність навчання, адже він постійно ставить перед собою питання: «Яке практичне значення мають знання і вміння, які прагну дати своїм учням?»; «Як я можу з'ясувати, чого вони навчилися на уроці, впродовж вивчення певної теми?»; «Як я можу допомогти їм вчитися краще?». Якщо вчитель, відповідаючи на ці питання, працює в тісному контакті з учнями і їх батьками, він удосконалює свої педагогічні вміння і доходить нового розуміння своєї діяльності.

Учителю початкової школи при спілкуванні з учнями та їхніми батьками про навчальну діяльність слід користуватися виключно позитивно спрямованими твердженнями: «У подальшому нам потрібно приділити увагу...», «необхідно додатково попрацювати...», «треба спрямувати наші зусилля у напрямку...» тощо. Ні в якому разі не можна оцінювати особистість дитини і її зусилля в різко негативних судженнях: «У нього нічого не виходить», «У нього не має ніякого прогресу», «Вона не реагує на мої зауваження» тощо.

Отже, діяльність вчителя та учнів у початковій школі в у процесі формувального оцінювання можна представити у вигляді такої послідовності дій.

Для кожного уроку чи теми вчитель визначає цілі навчання і критерії оцінювання успішної діяльності учнів, які обов'язково узгоджуються з ними.

На основі спостережень, бесід з учнями, аналізу їхніх робіт, результатів виконаних завдань збирається інформація, яка дає вчителю змогу визначити невідповідність між реальними досягненнями учнів і цілями навчання.

Формувальне оцінювання передбачає двосторонній рівноправний діалог між учнем і вчителем. Вже у 1-2 класах учням пропонується самим інтерпретувати результати навчання відповідно до визначених критеріїв з урахуванням їх здатності до рефлексії, зумовленою віковими і психологічними особливостями.

У 3-4 класах ця інтерпретація має набувати ознак більшої самостійності. Учні вже більш готові до адекватного самоаналізу, особливо, якщо ця робота проводилася системно у 1-2 класах: здійснюють самоаналіз, власну рефлексію не тільки за допомогою знаків, символів, але й у вигляді невеликих вербалізованих суджень, краще можуть встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

У 3-4 класах учитель повинен продовжувати цілеспрямовано працювати над розвитком здатності до рефлексії в учнів. Але запитання «Що нового ти дізнався/дізналась на уроці?», «Що тебе найбільше зацікавило?»,

«Чи сподобалося тобі працювати у групі?», «Що б ти хотів(ла) розказати батькам після цього уроку?», які використовуються для визначення рефлексії учнів у 1-2 класах, уже мають супроводжуватися додатковими питаннями на осмислення власної рефлексії: «Чому саме це тебе зацікавило?», «Чи зацікавить ця інформація твоїх батьків, сестру або брата?», «Чому тобі сподобалося працювати в групі?» тощо.

Як ми вже зазначали, формувальне оцінювання передбачає постійний зворотний зв'язок між учителем й учнем/ученицею. У результаті зворотного зв'язку вчитель підтримує учнів у навчанні з метою подолання труднощів при засвоєнні матеріалу та подальшому поступі. У 3-4 класі учні мають стати більш активними партнерами вчителя в процесі зворотного зв'язку: розуміти, що отримана інформація є корисною для визначення орієнтирів свого розвитку у навчанні, разом з учителем свідомо планувати цілі та аналізувати результат своєї діяльності на доступному для себе рівні.

Учитель продовжує розвивати вміння самооцінювання. Учні 3-4 класів уже вчать оцінювати як процес навчання, так і його результат.

У 3 класі вже мають бути засвоєні і основні правила взаємооцінювання, а саме:

- оцінка виконаної роботи, а не особистості;
- зосередження на перевагах роботи, а не на її недоліках;
- доброзичливість і надання допомоги, а не критика і бажання образити.

Починаючи з 2 класу етап коригування діяльності може вже включати і аналіз помилок, але з акцентом не на навчальних прогалинах, а на досягненнях. У 3-4 класах робота з аналізу помилок має вже бути системною.

Формувальне оцінювання повинно стати частиною планування всієї діяльності вчителя і учнів на уроці. Його ефективне застосування є визначальним критерієм професійної компетентності вчителя і сприяти підвищенню якості навчання в цілому.

Питання та завдання для самоконтролю

- ❖ *Схарактеризуйте модель формувального оцінювання.*
- ❖ *Визначте мету формувального оцінювання? Поясніть другу назву формувального оцінювання: «оцінювання для навчання».*
- ❖ *Чи зрозумілі вам стратегії, репрезентовані в розділі? Що саме викликає у вас питання?*
- ❖ *Чи можна використати цей малюнок як ілюстрацію до процесу формувального оцінювання. Обгрунтуйте вашу відповідь.*

Перерисовать и перевести на украинский язык.!!!!!!

2.2. *Етап цілепокладання. Таксономія Б. Блума і таксономія Л. Андерсона і Д. Кратвола, їхнє відображення в модельних програмах 3-4 класів.*

Цілепокладання – перший й надзвичайно важливий етап формульовального оцінювання. Головним питанням цього етапу, як ми вже визначили, є питання: «Куди я йду?».

Передбачається, що це питання стосується передовсім учня, але, якщо ми розглядаємо формульовальний процес як процес партнерських стосунків усіх його учасників, то це питання мають ставити перед собою і вчитель, і батьки.

Учитель, починаючи новий навчальний рік, розробляє перспективні цілі як учасник навчального процесу, що його спрямовує.

Ці цілі мають корелювати з кінцевим результатом, саме тому вони визначають програму дій спільної діяльності учасників навчального процесу. Учитель на етапі постановки перспективних, тематичних цілей, цілей конкретного уроку визначає:

- Які знання має засвоїти учень?
- Які дії він має виконувати? (пояснювати, аналізувати, оцінювати, створювати)
- Який продукт у процесі навчальної діяльності він може створити?
- Як буде задіяна емоційно-ціннісна сфера учня?
- Як реалізувати мету уроку відповідно до типу сприйняття кожного учня?

Чітко визначені цілі допомагають вчителю:

- розробити зміст навчального матеріалу, обрати ефективні методи навчання;
- свідомо спрямовувати спільні з учнями зусилля на досягнення цілей навчання;
- об'єктивно визначити, чи навчилися діти того, що планувалося;
- проаналізувати, чи була активно задіяна їх емоційно-ціннісна сфера.

Визначена мета спрямовується на формування ключових(метапредметних) і предметних компетентностей, хоча зазвичай, формулюється одна мета, яка уміщує ці аспекти, і представляє їх в інтегрованому вигляді. Вона може розподілятися на окремі завдання.

Мета, яку вже сформулювали для учня, не може заохотити до активної діяльності, навіть коли вона правильна і її досягнення, можливо, приведе учнів до успіху. Саме тому поставлена вчителем мета на початку теми, уроку не повинна надаватися учням в готовому вигляді. Структурно вона повинна містити особисту мету учня і бути результатом спільної роботи над її визначенням.

Чи можуть учні 3 або 4 класу сформулювати цілі уроку відповідно до його теми та відслідковувати їх протягом уроку? Безумовно, так. Але якщо буде виконані умови:

1. Здійснення систематичної роботи з формування в учнів умінь визначати цілі, виокремлювати у загальних цілях власну мету, визначати завдання, які підпорядковуються цим цілям.
2. Цілі уроку мають бути об'єктивними, сформульованими з позиції очікуваних результатів, доступними та досяжними, мати чіткі терміни виконання. Чим конкретніше будуть представлені цілі, тим краще учень розумітиме, що йому потрібно зробити для їх успішного виконання.
3. У 3- 4 класі вчитель вже має відмовитися від презентації мети уроку або спільної діяльності у вигляді прямих настанов, як це ще припустимо в 1 класі.
4. Упродовж уроку вчитель нагадує учням про загальну мету діяльності, спрямовує діяльність учнів на її досягнення.
5. При підбиванні підсумків уроку вчитель повертається до цілей уроку і спільно з учнями визначити рівень їх досягнень.

Цілі уроку складаються з урахуванням певних чинників:

- Державного стандарту і вимог освітньої типової програми;
- теми тижня; теми уроку;
- місця уроку в системі уроків з даної теми;
- рівня знань і сформованості вмінь учнів;
- типів сприйняття інформації учнями.

Отже, цілі формуються не тільки з позиції вчителя, а й з позиції учня. У 3 класі потрібно активізувати учнів у процесі цілепокладання, надавати їм можливість брати участь в обговоренні цілей уроку, самим визначити те, про що вони хочуть дізнатися на уроці з цієї теми.

Особисті цілі учнів визначаються, зазвичай, у вигляді тверджень:

Я хочу знати, зрозуміти, дізнатися...

Я навчуся пояснювати, перевіряти, робити...

Я підготую, вирішу, вигадую, створю....

Я хочу досягти, хочу самостійно виконувати, мені потрібно...

Важливо вчити ставити учнів як короткострокові, так і довгострокові цілі. Пропонуємо корисний тренінг для учнів 3-4 класів «Стаavimo цілі». У перший день навчання, або впродовж першого тижня вчитель пропонує учням записати на листках паперу назву «Мої цілі» і записати під цією назвою речення, які вони мають продовжити самостійно:

Я хочу знати, дізнатися...

Я хочу краще (дома, в школі, з друзями....)

Щоб краще спілкуватися з іншими, я маю....

Учні не повинні читати свої відповіді, або ділитися інформацією з іншими. Це їхні особисті цілі. Листки вони можуть зберігати в порт фоліо.

Через певний визначений спільно термін учень може (за бажанням!) поділитися своїми досягненнями чи труднощами з вчителем, друзями, батьками з метою поділитися своїми роздумами: чи вдалося їм здійснити заплановане, що саме змінилося, які кроки були зроблені для досягнення цілей.

Бажано, щоб і батьки у ролі учасників навчального процесу були залучені до процесу ціле покладання. Хоча визначення навчальних цілей – це, безумовно, прерогатива вчителя і учнів, але батьки теж мають цікавитися навчальними цілями, які постають перед учнями.

Батьки можуть також ставити перспективні цілі для себе з метою відповісти на питання: «Чого ми можемо досягти як свідомі учасники навчального процесу?», «Чим зможемо підтримати дитину, яким її якостям допоможуть розвинутися?», «Яку підтримку надамо вчителю в спрямуванні спільних зусиль з метою підвищення ефективності навчання?».

На уроці реалізація конкретних навчальних цілей відбувається через діяльність учня, саме тому при їх формулюванні доцільно використовувати таксономію, запропоновану Б. Блумом 1956 року. (Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals)

Таксономія у перекладі з грецької означає «розміщення у порядку»; «закон».

Таксономія репрезентує шість категорій когнітивних цілей низького та високого рівня в їх ієрархічній послідовності: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання.

Вчитель має навчити учнів не тільки осмислювати навчальний матеріал, а й оперувати ним (аналізувати, порівнювати, доводити власну думку, оцінювати, застосовувати у нових ситуаціях, створювати нове). Таксономія Бенджаміна Блума допомагає вчителю організувати навчальний процес,

застосовуючи систему вправ та завдань за різними рівнями когнітивної складності.

Знання – перша базова категорія цілей навчання, тому що запам'ятовування інформації є важливим підґрунтям для більш складних когнітивних процесів. Усі цілі, які стосуються цього рівня, формуються в термінах механічного відтворення вивченого матеріалу.

Розуміння базується на трансляції інформації (від конкретного до абстрактного); її інтерпретації та перенесенні. Щоб продемонструвати рівень розуміння, учні повинні викласти навчальний матеріал своїми словами.

Рівень *застосування* передбачає, що дитина може застосовувати знання в ситуації, що є відмінною від тієї, у якій вона отримувала це знання.

Аналіз націлений на виявлення зв'язків між частинами навчальної інформації і принципів її організації. На рівні аналізу учні спроможні розділити вивчений матеріал на окремі складові, зіставити їх, визначити їх взаємозв'язок.

Категорія *синтезу* означає вміння поєднувати елементи знання з метою створення нового цілого.

Оцінювання передбачає вміння оцінювати певний навчальний матеріал відповідно до чітко визначених критеріїв. Учні демонструють власне ставлення до одержаної інформації, роблять змістовні оціночні судження щодо неї.

Кожен рівень мисленнєвої діяльності містить запитання, які допомагають вчителю орієнтуватися у визначенні цілей і які також називаються «питання Блума».

Таксономія Блума визначає не тільки когнітивні цілі, а й цілі формування емоційно-особистісного ставлення до навколишнього світу (афективні цілі) та психомоторні цілі. Такий розподіл дає вчителю можливість визначати цілі спільної з учнями діяльності у роботі з навчальним матеріалом та створювати умови для об'єктивного оцінювання.

Афективна сфера за Блумом вміщує сукупність освітніх цілей, які відносять до афектів (емоцій), що проявляються у поведінці та належать до мотивації, інтересу та цінностей. Афективні цілі виражаються через сприймання, нахили, здібності, інтереси, почуття, ставлення, осмислення.

Цілі психомоторної сфери спрямовані на розвиток різних видів моторної діяльності та нервово-м'язової координації (навички письма, мовленнєві навички, фізичні, трудові тощо).

Афективні цілі	Психомоторні цілі
Сприйняття певної діяльності	Прості дії у відповідь на

	стимул
Поява ініціативи щодо окремих дій	Складні дії на основі комбінації простих
Зацікавленість, позитивна оцінка цілеспрямованих, систематичних дій у певній сфері	Свідомі дії
Демонстрація стійкого інтересу до певної діяльності	Засвоєння базових дій у певній сфері, поєднання їх у комплекси
Визнання певної діяльності як особистісної цінності	Самовираження у самостійній діяльності

Когнітивні, афективні та психомоторні цілі не є дискретними, не пов'язаними одиницями. Афективні та психомоторні реакції не існують ізольовано від когнітивних. Наприклад: «Я не дуже добре читаю, і мені не подобається читати, тому я буду уникати цих занять», «Я впевнено відчуваю себе у школі, і мені подобається ходити до школи. Я буду із задоволенням ходити до школи», «Я не можу самостійно виконати це завдання, тому я не хочу його виконувати». Тобто система навчальних досягнень учнів має реалізуватися на рівнях здатність-реалізація-емоційно-ціннісне сприйняття у процесі їхньої взаємодії. Спільна робота з формулювання цілей уроку, особливо в початковій школі, має синергетичний характер, вона активізує когнітивну сферу в сукупності з емоційною, ціннісною та діяльнісною сферами.

Врахування цієї взаємодії особливо важливе для учнів початкової школи. Отже завдання вчителя – створити таку ситуацію на етапі формулювання цілей, при якій вони б відповідали особистісним цінностям дитини цього віку, її психолого-віковим особливостям. Саме для цього використовуються технології критичного мислення, які розглянемо в наступному розділі.

2001 року Л. Андерсон і Д. Кратвол запропонували оновлену версію таксономії Б. Блума. Як і версія Б. Блума, ця таксономія має шість рівнів когнітивної сфери.

У модифікованій таксономії відсутній рівень синтезу, а найвищим рівнем є не оцінка, а створення. Кожна категорія когнітивних цілей представляється системою певних дій учня, які виконуються через завдання і формулюються за допомогою дієслів.

Модифікація Л. Андерсона і Д. Кратвола більше орієнтована на творчу парадигму. Для її розробників пріоритет творчого мислення як складніша форма інтелектуальної діяльності превалює над критичним мисленням. Безумовно, творча діяльність вимагає критичного мислення, проте не завжди особистість, яка вміє критично мислити, здатна до створення нового.

У науковій педагогічній літературі пропонуються конструктори завдань за обома таксономіями. У практичній діяльності вчитель також може орієнтуватися на обидві таксономії, ґрунтуючись на самостійному визначенні пріоритетів у навчанні, тому що основні ідеї таксономій корелюють між собою.

ПИТАЛЬНІ СЛОВА І ДІЄСЛОВА ДЛЯ РІЗНОГО РІВНЯ НАВЧАЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ВІДПОВІДНО ДО ТАКСОНОМІЇ Б.БЛУМА(За О.Пометун)

Рівень мислення/ навчального результату учня	Питальні слова, за допомогою яких формулюється запитання цього рівня	Дієслова, з використанням яких можна побудувати діяльність учнів на різному рівні мислення
Здобуття знань (інформації)	<ul style="list-style-type: none"> • Що таке...? Де...? Коли...? • Що саме...? • Скільки...? • Які приклади відомі...? 	Визначте, повторіть, складіть список, знайдіть, покажіть, перекажіть, перерахуйте, запам'ятайте, назвіть, відтворіть, зафіксуйте, розкажіть
Розуміння інформації	<ul style="list-style-type: none"> • Як передати іншими словами...? • Як ви розумієте...? • Як пояснити іншими словами...? 	Поясніть, опишіть, розпізнайте, розташуй, оберіть, перекладіть, перекажіть своїми словами, підкресліть
Використання, застосування інформації	<ul style="list-style-type: none"> • У яких ще ситуаціях можна застосувати...? • Хто може використовувати...? • Чим може бути корисне...? • Що може зашкодити...? 	Застосуйте, використовуйте, продемонструйте, поясніть, обчисліть, виберіть, завершіть, дослідіть, проведіть експеримент, проілюструйте, розрахуйте
Аналіз	<ul style="list-style-type: none"> • Які основні елементи...? • З чого складається...? • До якої групи відноситься...? • Які причини...? • Як влаштоване...? • Які функції...? • У чому схожість (відмінність)...? • Що спільного між? • Як пов'язані? • У чому зв'язок між...? 	Визначте частини ознаки, причини, наслідки, встановіть послідовність, розділіть, розбийте, розберіть, структуруйте, порівняйте, зіставте
Синтез	<ul style="list-style-type: none"> • Про що говорить наявність таких елементів, як-от...? • Який висновок можна зробити з фактів...? • Поясніть, чому...? • Що потрібно...? • Чому ви думаєте? • Як зробити...? • Чому ви вважаєте...? 	Згрупуйте, зберіть, скомбінуйте, складіть, створіть, розробіть, сформулюйте, узагальніть, об'єднайте, придумайте, змініть, організуйте, сплануйте, підготуйте, запропонуйте, перегрупуйте, переписіть, встановіть, замініть
Оцінювання	<ul style="list-style-type: none"> • Добре чи погано...? • Які переваги або недоліки...? • Правильно чи помилково...? • Ефективно чи неефективно...? • Чи згодні ви, що..., чому...? • Чи правильно, що..., чому...? 	Оцініть, порівняйте, що найкраще, хто правий, чому це саме важливе, доведіть, переконайте, обґрунтуйте, порекомендуйте, підтримайте, перевірте, оцініть

Освітня платформа «Критичне мислення» О. Пометун. Що таке таксономія Блума і як вона працює на уроці? 2017 [https://www.criticalthinking.expert/usi-materialy/shho-take-taksonomiya-bluma-i-yak-vona-pratsyuye-na-urotsi/\[7\]](https://www.criticalthinking.expert/usi-materialy/shho-take-taksonomiya-bluma-i-yak-vona-pratsyuye-na-urotsi/[7])

Учитель може обирати для конструювання навчальних цілей таксономію, або користуватися її модифікацією. Саме тому ми пропонуємо конструктор навчальних цілей і за таксономією Л. Андерсона і Д. Кратвола з прикладами орієнтовних питань для учнів початкових класів.

Конструктор навчальних цілей (таксономія Л. Андерсона і Д. Кратвола) Також виділити різними кольорами

Категорії навчальних цілей	Діяльність учнів	Дієслова для формулювання цілей та конструювання завдань	Орієнтовні питання
Знання	запам'ятовує і відтворює навчальний матеріал	назвіть, повторіть, перекажіть, розкажіть, опишіть, перерахуйте тощо	Що ви запам'ятали? Назвіть основні ознаки цієї частини мови? Де це відбулося? Коли відбулася ця подія? Скільки позначок ви бачите? Перерахуйте всіх учасників події? Який цей предмет? Які його ознаки?
Розуміння	опановує і перетворює навчальний матеріал	поясніть, роз'ясніть, знайдіть, визначте, змініть, оберіть, доберіть приклади, побудуйте тощо	Яке ваше ставлення до цієї події? Побудуйте схему за цим правилом. Яку відповідь ви обрали? Яка тема, головна думка цього твору? Які приклади ви можете навести?
Використання	використовує отримані знання у нових ситуаціях	використайте, виконайте завдання за допомогою..., розширте, складіть, розробіть, сплануйте дії у відповідності до...	Чим це може бути вам корисно? Де це можна використати? Виконайте завдання за допомогою алгоритму. Якою інформацією можна доповнити вашу розповідь? За яким планом ви будете діяти? Які знання допоможуть вам у виконанні завдання? Розширте простий план. Сплануйте дії з спільної з однокласниками діяльності.
Аналіз	розподіляє інформацію на складові частини, встановлює	проаналізуйте, порівняйте, встановіть зв'язок, визначте відмінність, розподіліть	Що вам подобається, а що ні? З чим ви згодні, а з чим – ні. На які групи розділите? За

	взаємозв'язки		якими ознаками? Які основні риси цього персонажу? Що спільного, а що відмінного? Що його характеризує найкраще? Що нового дізналися? З чого складається? Як побудовано цю схему?
Оцінка	оцінює інформацію згідно з визначеними критеріями	висловіть свою думку, дайте оцінку, аргументуйте свою відповідь, надайте докази	Що ви думаєте з приводу цієї події? Ця думка правильна чи помилкова? Які докази ви наведете? Які переваги і недоліки? Що порадите?
Створення	створює на основі отриманих знань новий продукт	створіть, перетворіть (текст, схему, малюнок), запропонуйте свій варіант, переформатуйте, сформулюйте, систематизуйте, підготуйте розгорнуту відповідь, напишіть твір	Яке рішення ви приймете? Які правила поведінки ви б запропонували своїм друзям? Який варіант фіналу казки ви запропонуєте? Яку думку ви хочете довести у своєму творі? Якби ви були героєм казки, що б ви зробили? Намалюйте свою відповідь. Створіть казку за цим граматичним правилом. Опишуть це явище природи у казці.

У процесі формулювання запитань спільно з учнями доцільно використовувати методичні прийоми, які мають назву «Кубик Блума» і «Ромашка Блума». Мета цих прийомів – навчити учнів свідомо та чітко формулювати питання різного типу, які відтворюють таксономію Блума. Використовувати їх можна, як на етапі цілепокладання, так і на інших етапах формувального оцінювання.

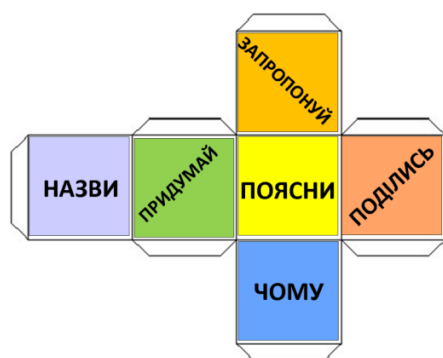
На гранях кубика або пелюстках ромашки розташовані типи питань. Учитель кидає кубик, або показує пелюсток квітки, що вказує учням, якого типу запитання слід поставити. Учні орієнтуються на питальне слово на грані кубика або пелюстці ромашки й ставлять запитання, яке з нього і повинно починатися.

Усього на кубіку і ромашці розташовано шість типів питань.

Прості питання – питання, відповідаючи на які потрібно назвати факти, пригадати і відтворити певну інформацію (*Що? Коли? Де? Як?*).

Уточнювальні питання. Мета їх – уточнити смисл або процес навчальної діяльності (*Ти вважаєш, що...? Тобто ти сказав, що...? Ти бачиш це так...?*) Уточнювальні питання свідчать про реакцію учнів на незнайому, нову для них ситуацію (*Чи правильно це? А так можна? Як потрібно?*) Іноді

такі питання ставлять, аби одержати додаткову інформацію (*А що ще? А як саме?*)

Кубик Блума

Ромашка Блума

Інтерпретаційні (пояснювальні) питання спрямовані на пошук зв'язків між фактами, визначеннями та цінностями (*Чому, на вашу думку..? Як ви вважаєте, у чому причина того, що..?*) Але, якщо учень знає відповідь на питання: «Чому птахи восени відлітають у вирій?», – воно перетворюється на просте питання.

Творчі питання містять елемент прогнозу, припущення. (*Що змінилося б у світі, якби люди перестали мріяти? Що могло б змінитися у житті героя оповідання, якщо б він змінив своє рішення?*)

Оцінювальні питання. Ці питання ґрунтуються на кореляції нової інформації з особистісною ціннісною системою учня і передбачають вироблення певних суджень на зразок: добре чи погано, правильно чи неправильно, згідно з визначеними учнями критеріями. (*Чи згодні ви з*

На початковому етапі, коли необхідно показати учням приклади, способи роботи з «Ромашкою Блума», питання формулює сам учитель. Варіант, коли діти самостійно ставлять запитання потребує від них певної підготовки. Але в 3- 4 класі учні мають вже певний досвід із роботи з кубиком або ромашкою Блума. Зазвичай дітям подобається працювати за цими прийомами. Поступово вони починають розуміти ієрархію питань: від простих до складних, які потребують аналізу, оцінки та практичного використання інформації.

Українськими вченими, методистами у контексті реформи «Нова українська школа» були розроблені модельні програми, які пропонують вчителям формулювати не тільки цілі уроку, але й цілі тижня, місяця, що ґрунтуються на інтеграції предметів.

Визначивши стратегічні цілі та цілі конкретних уроків, педагог має змогу зважено спланувати процедуру уроку, ефективно розподілити час, більш системно використовувати навчальні матеріали та завдання.

Наразі, у модельних програмах для 3 - 4 класів визначаються інтегрована тема і терміни її опрацювання, основні уміння і ставлення учнів, які формуються в процесі навчання.

Наприклад: Програма «Я досліджую світ»

<p>Інтегрована тема: Енергія. Місяць навчання: грудень.</p> <p>Пропонований зміст:</p>
<p>ГЮ: Минуле мого роду. Традиції та свята. Чому для мене важливі звичаї та свята?</p> <p>ПРО: Відновлювані джерела енергії (Сонце, вітер і вода) та їхнє використання. Економне використання води, електрики, газу в побуті.</p> <p>СЗО: Безпека під час занять спортом та активним дозвіллям (самокат, ролики, гіроскутер, скейтборд тощо). Використання відповідних особистих засобів захисту (шолом, рукавиці, наколінники тощо) за потреби. Вибір продуктів харчування (харчові звички, смак та розуміння їхньої користі та шкоди для здоров'я).</p> <p>ТЕО: Виготовлення об'ємних виробів з елементами вторинних матеріалів. Безпечні прийоми праці під час застосування інструментів та пристосувань. Презентація власної (колективної) діяльності.</p> <p>ІФО: Моделі.</p> <p>МОВ: Вистава. Дійові особи та виконавці. Словесні і несловесні засоби для створення образу персонажа на сцені. Казка як писемне висловлювання.</p> <p>МАО: Обчислення числових виразів, які містять кілька арифметичних дій різних ступенів без дужок і з дужками. Зчитування даних з таблиць, схем, діаграм.</p>
<p>Орієнтовні дослідницькі / проблемні запитання:</p> <ul style="list-style-type: none">
- Що таке енергія?
- Як людина використовує енергію Сонця, вітру, води?
- Що робити, якщо відчуваєш брак енергії? - Як їжак накопичує і зберігає енергію для зимівлі?
- Як заощаджувати енергію?
- У чому сила енергії роду?
<p>Тиждень 1. Код Очікувані результати навчання</p> <p>[4 МОВ 1-1.2-2] передає зміст усного повідомлення (послідовність подій у розповіді; перелік ознак в описі; наведені аргументи в міркуванні)</p> <p>[4 ІФО 2-2.1-1] визначає логічну послідовність подій</p> <p>[4 МОВ 3-3.1-6] записує свою думку про предмет висловлення; формулює запитання та відповіді під час письмового спілкування</p> <p>[4 МАО 2-4.3-3] знаходить значення числового виразу</p>

[4 MAO 1-4.1-2] порівнює та класифікує об'єкти навколишнього світу за однією або декількома ознаками

[4 ПРО 1-1.2-4] висуває власні гіпотези

[4 ПРО 1-2.1-3] порівнює інформацію природничого змісту з відомих їй / йому та запропонованих джерел

[4 ПРО 1-2.1-4] перевіряє достовірність інформації природничого змісту

[4 СЗО 2-3.1-2] визначає продукти та послуги, придатні для ведення здорового способу життя [4 СЗО 2-2.3-3]; визначає продукти, вживання яких потрібно обмежувати (з великим вмістом цукру, солі, жиру тощо)

[4 ПРО 2-3.2-1] розрізняє джерела ви (відновлювані й невідновлювані)

[4 ПРО 2-3.2-2] пояснює корисність застосування відновлюваних джерел енергії

[4 МОВ 1-1.7-1] добирає словесні й несловесні засоби спілкування з огляду на мету та умови спілкування, враховуючи наявність варіантів

[4 МОВ 1-1.6-1] вступає і підтримує діалог на теми, пов'язані з важливими для дитини життєвими ситуаціями

[4 МОВ 1-1.6-2] наводить аргументи на захист власної думки та ілюструє її прикладами

[4 СЗО 1-1.1-1]; аналізує власну поведінку для запобігання або зменшення ризику для життя та здоров'я

[4 СЗО 1-2.4-2] дотримується правил безпечної поведінки під час занять спортом чи активного дозвілля

[4 МОВ 4-1.4-4] розрізняє факти й судження в простому медіатексті, виокремлює цікаву для себе інформацію

[4 ГЮ 1-6.1-3]; розпізнає та описує свої емоції, почуття, переживання

[4 ГЮ 1-6.1-8] описує важливість сумлінності та моральних якостей

[4 ТЕО 1-1.1-1] задумує об'єкт праці для виготовлення

[4 ТЕО 1-1.1-2] прогнозує результат власної діяльності

[4 ТЕО 1-1.1-3] планує послідовність технологічних операцій із використанням технологічних карт

[4 ТЕО 1-1.1-4] самостійно виконує знайомі технологічні операції з конструкційними матеріалами (використання паперу, ниток, тканини, природного матеріалу, пластиліну, плоских матеріалів; склеювання, складання, зв'язування тощо)формулюються за допомогою проблемних запитань.

Аналіз цих програм свідчить, що в процесі їх створення були взяті до уваги обидві таксономії, і вимоги до навчальних результатів учнів охоплюють всі 6 когнітивних рівней від нижчих до вищих: знає зміст,

розрізняє, пояснює, використовує, оцінює, створює. У програмі також відображено, що навчальні цілі, які корелюють із результатами, додатково розподіляються на етапи (наприклад: створення – задумує, прогнозує, планує, самостійно виконує або створює).

Такий підхід до створення програм значно полегшує для вчителя формулювання цілей уроку відповідно до кінцевих навчальних результатів та допомагає спрямовувати учнів на визначення особистих цілей у процесі опрацювання певної теми.

Наразі на сучасному етапі розвитку української освітньої системи учитель має методичний інструментарій як для формування в учнів умінь визначати цілі навчання відповідно до їхніх результатів, так і для ефективного впровадження формувального оцінювання в цілому.

Див. Модельні програми пілоту НУШ на сайті МОНУ (<https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/MNP-gruden.pdf>)

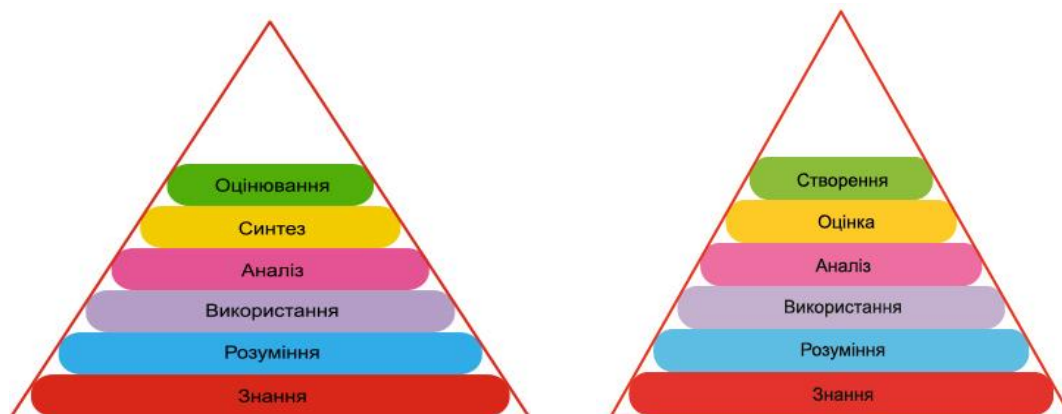
Питання та завдання для самоконтролю

❖ Чому у процесі ціле покладання важливо синхронізувати когнітивні, афективні та психомоторні цілі. Відповідь обґрунтуйте.

❖ Прокоментуйте твердження: «Спільна робота з формулювання цілей уроку, особливо в початковій школі, має синергетичний характер».

❖ Розгляньте малюнки. Який з них характеризує таксономію Б.Блума, а який. Л. Андерсона і Д. Кратвола? Обґрунтуйте відповідь.

❖ Як на основі модельної програми визначити цілі теми, уроку?

2.3. Розвиток критичного мислення у процесі формувального оцінювання учнів 3-4 класів. Стратегії критичного мислення на етапі цілепокладання

Практика вчителів доводить, що на всіх етапах формувального оцінювання, зокрема і на етапі цілепокладання, доцільно використовувати стратегії критичного мислення, які допоможуть учням свідомо визначити цілі своєї навчальної діяльності.

Критичне мислення — (дав.-гр. критікῆ τέχνη — «мистецтво аналізувати, судження») — це вид мислення, який ще називають «вищим типом мислення» і яке ґрунтується на ухваленні ретельно обміркованих та самостійних незалежних рішень.

Критичне мислення учнів початкових класів – це здатність розмірковувати, аналізувати та виголошувати власні незалежні висновки та рішення, обґрунтовувати їх.

Серед основних операцій критичного мислення учнів 3-4 класів визначають:

- усвідомлення проблеми
- доведення власної думки, добір аргументів та контраргументів
- добір фактів, що суперечать висловленій думці або підтверджують її
- оцінювання предметів, явищ і фактів адекватно критеріям
- спростування хибних тверджень
- узагальнення інформацію
- висування припущення
- формулювання висновків

В учнів другого циклу початкової школи потрібно розвивати здатність піддавати сумніву висловлену без доказів позицію, зважати на мотив і наслідки вчинку, висловлювання, робити власні спостереження і дослідження проблеми, ставити запитання, не боятися помилятися і визнавати помилки.

У педагогічній майстерні вчителів є багато стратегій критичного мислення, які можливо використовувати на різних етапах уроку. Розглянемо ті стратегії, які є найефективнішими на етапі цілепокладання:

- створення проблемної ситуації;
- «мозковий штурм»;
- «ґрунування» («асоціативний куц»);
- «дерево передбачень»
- «знаємо – хочемо дізнатися – дізналися»;
- діаграма Вена

Ці стратегії допоможуть:

- активізувати мислення учнів
- формулювати цілі навчання
- мотивувати учнів до осмислення цілей навчання
- залучати учнів до конструктивного обговорення цілей
- розвивати свідоме мислення

Створення проблемної ситуації

Мета створення проблемної ситуації – збудити у дітей емоційну реакцію здивування, поставити їх перед необхідністю вирішити певне питання. Для цього потрібно запропонувати учням порівняти суперечливі факти, теорії чи точки зору або зіставити різні думки учнів проблемним питанням чи практичним завданням.

Е т а п и с т р а т е г і ї:

- *створення проблемної ситуації;*
- *усвідомлення її суті (смислу протиріччя);*
- *формулювання навчальної проблеми;*
- *визначення цілей діяльності на шляху вирішення проблеми.*

Наприклад, на уроці літературного читання під час опрацювання оповідання Остапа Вишні «Любіть книжку!» (за підручником «Читання» 3 клас авторів: Н. Богданець-Білоסקаленко, Ю.Шумейко) можна запропонувати учням обговорити ситуацію за запитаннями:

- Прочитайте заголовок тексту. Як ви його розумієте?
- Прочитайте текст. Чи справдились ваші передбачення щодо заголовка?
- Чому виникає необхідність бережного ставлення до книжок – власних та бібліотечних?
- Як ви зберігаєте книжки?
- Якими повинні бути ваші дії, якщо ви взяли у бібліотеці порвану книжку?
- У якому стані слід повертати книжки до бібліотеки? Чому?

• «Мозковий штурм»

На етапі цілепокладання ця стратегія використовується для збирання найбільшої кількості ідей, фактів з метою самостійного визначення цілей подальшої роботи.

«Мозковий штурм» активізує мислення учнів, допомагає їм розкритися у вільному спілкуванні, самостійно визначити напрям своєї діяльності. Під час мозкового штурму висувається якомога більше ідей, приймаються всі ідеї, висловлювання учнів не критикуються. Учитель записує всі їхні висловлювання, навіть найсуперечливіші. Жодна ідея не може бути поганою.

Під час мозкового штурму вчитель не ставить запитань учням, але після висування всіх ідей, допомагає дітям їх класифікувати.

Е т а п и с т р а т е г і ї:

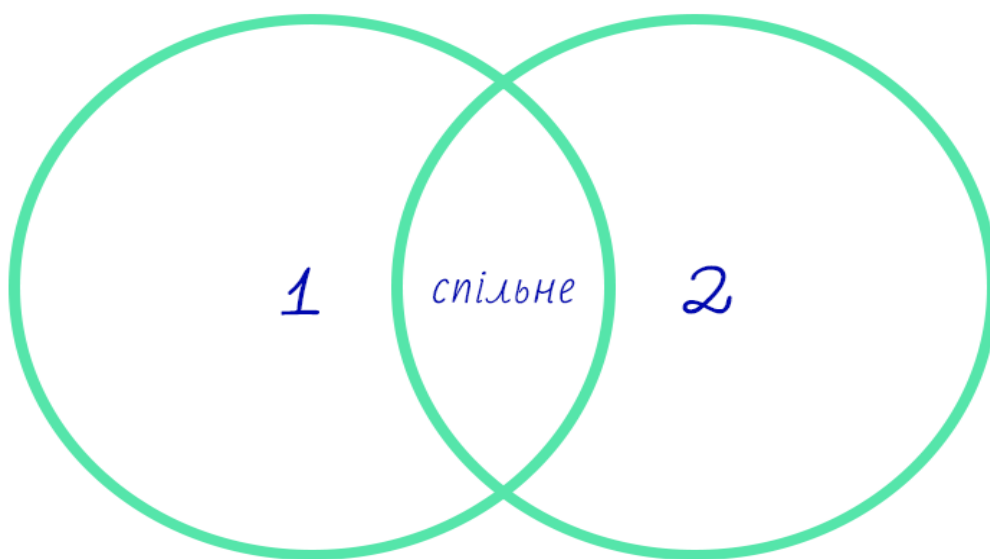
- *оголошення теми*
- *висування ідей щодо напрямків розгляду цієї теми*
- *запис на дошці всіх запропонованих ідей*
- *аналіз ідей*
- *вибір найкращих ідей.*

Наприклад, під час опрацювання вірша Івана Андрусяка «Двісті ігор» (за підручником «Читання» 3 клас авторів: Н. Богданець-Білоסקаленко, Ю.Шумейко) учитель ставить запитання : Чи є у вас планшет? ; Чи вмієте ви

ним користуватися?; На вашу думку, чи потрібен планшет?; для чого потрібен планшет: для отримання довідкової інформації чи для ігор?; Як часто можна грати в ігри на планшеті?

Коло (або діаграма) Вена

Цей прийом корисно використовувати для уроків на яких планується порівняння двох або декількох понять, явищ. Можна використовувати цю стратегію і на завершальному етапі уроку. Особливо це актуально на уроках інтегрованих курсів. Діаграму можна зобразити за допомогою двох (декількох кол) кол, що перетинаються між собою. Кожне коло означає окреме поняття, місце перетину — це спільні властивості обох понять, явищ

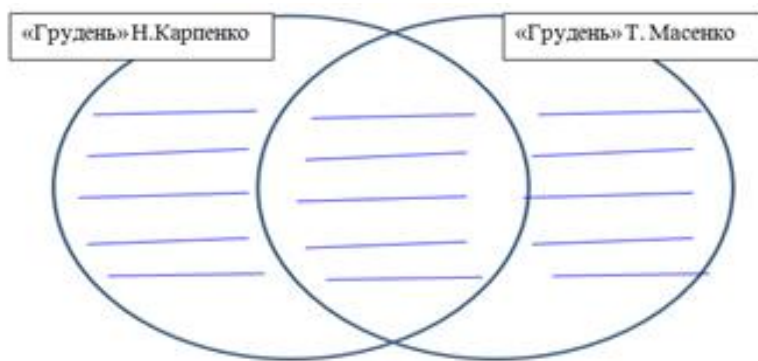

За допомогою цієї діаграми можна порівнювати мовні одиниці, літературних героїв, явища природи. На етапі ціле покладання можна визначити, які спільні і відмінні ознаки, характеристики будуть в центрі уваги.

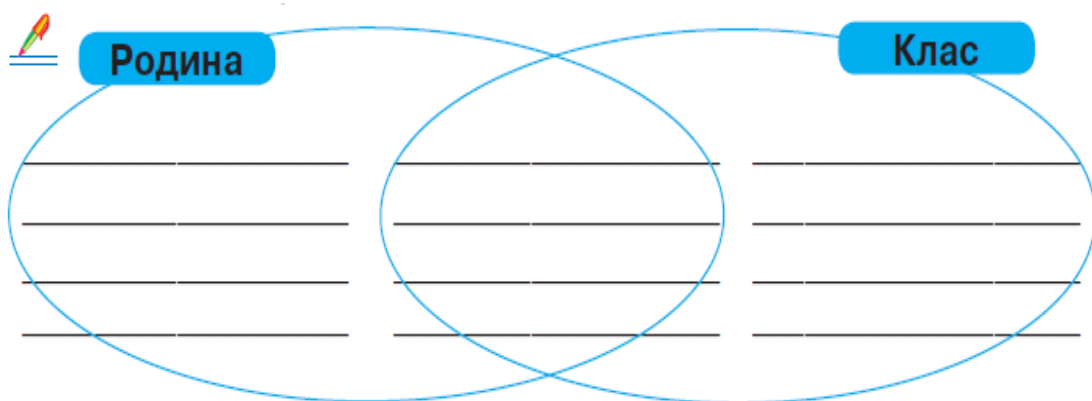
Етапи стратегії:

- *оголошення теми*
- *побудова діаграми і заповнення діаграми*
- *аналіз діаграми*
- *підбиття висновків.*

На уроці літературного читання у 3 класі під час вивчення віршів Н.Карпенко та Т.Масенко у розділі «Вже перший сніг кружляє над землею» за однойменною назвою «Грудень» (за підручником «Читання» 3 клас авторів: Н. Богданець-Білоskalенко, Ю.Шумейко) доречним є використання саме цього методу, коли учні мають назвати спільні та відмінні ознаки прочитаних творів.

На уроці «Я досліджую світ» у 3 класі під час вивчення теми «Суспільство та спільноти» можна запропонувати вказати спільні та відмінні ознаки таких спільнот, як клас та родина.

«Групування» («Асоціативний куш»)

Ця стратегія спонукає учнів вільно розмірковувати, відкрито висловлювати свої думки з певної теми. На етапі цілепокладання вона особливо доцільна, оскільки актуалізує емоційну сферу учня, його асоціативне мислення.

Етапи стратегії:

- *представлення теми*
- *запис слів та фраз з цієї теми, що спадають дитині на думку*
- *встановлення зв'язків між цими словами і фразами*
- *визначення на основі асоціацій цілей навчальної діяльності.*

На уроках літературного читання цей метод можна використати на початку вивчення будь-якого розділу. Наприклад, на початку вивчення розділу «Казка в гості завітала» вчитель пропонує дати відповідь на запитання:

- Які асоціації виникають у вас, коли ви чуєте назву розділу?

Учні висловлюють думки, вчитель занотує їх на дошці (чи плакаті).

Схема доповнюється за відповідями учнів на запитання.

- На які групи можна розподілити казки відповідно до того, хто їх написав?

- Які народні казки ви знаєте?

- Які авторські казки ви читали?

- Яка ваша улюблена казка?

- Назвіть улюбленого казкового героя.

- Назвіть героїв казки, які стали героями мультфільмів.

- На які групи розподіляються казки відповідно до змісту?

Вчитель читає уривки казок, учні відносять їх до відповідної групи: казки про тварин, чарівні казки, побутові казки.

Стратегія «Дерево передбачень» Ця стратегія використовується на всіх етапах опрацювання теми. На дошці, або папері малюється дерево, на яке прикріплюються листки з передбаченнями. Особливо цей прийом ефективний на уроках читання.

Етапи стратегії:

- ознайомлення із темою художнього твору, фактом, явищем
- висловлення учнями передбачень щодо назви представлених творів, події, явища тощо
- ознайомлення із змістом частини твору, характеристиками явища, події тощо
- висловлення учнями передбачень подальших подій у творі, наслідками явищ, подій тощо
- підбиття висновків: порівняння передбачень із реальними причинами, перебігом подій, наслідками.

Доцільно використати під час вивчення твору в 3 класі «Соловейко з одним крилом» О. Романчука (за підручником «Читання» 3 клас авторів: Н. Богданець-Білокаленко, Ю.Шумейко).

- Прочитайте заголовок твору. Про що або про кого може розповідатися у тексті з такою назвою?

Після читання першої частини казки вчитель проводить опитування за запитаннями щодо змісту казки, пропонує прочитати продовження казки та дати відповідь на наступне запитання:

- Як, на вашу думку, будуть розвиватися події у солов'їній сім'ї?

Перед читанням третьої частини казки вчитель дає завдання:

- Прочитайте закінчення казки. Як ви думаєте. Чи полетить сім'я соловейків у вирій? Обґрунтуйте свою думку.

Такий вид роботи ми пропонуємо і під час читання таких текстів, як «Зюзя» С.Куцана та «Дивовижні пригоди в лісовій школі» В.Нестайка.

Стратегія «Знаємо – хочемо дізнатися – дізналися»

Цю стратегію можна використати як на етапі цілепокладання, так і на етапі аналізу результатів, на етапі узагальнення. У процесі втілення стратегії цілі і результати навчання пов'язуються у цілісну систему: учні пригадують відоме, ставлять запитання з метою одержати нову інформацію, закріплюють свої знання.

Е т а п и с т р а т е г і ї:

- оголошення теми
- створення таблиці на дошці чи на великому аркуші паперу

Що відомо?	Про що хочемо дізнатися?	Про що дізналися?

- обговорення інформації, яка має бути розміщена у таблиці
- заповнення стовпчиків таблиці на основі висунутих ідей учнів.

«*Фішбоун*» («риб'ячі кістки» (англ. *Fishbone*) – ефективна стратегія, яку можна використовувати в ситуаціях вирішення проблем, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, здійснення обгрунтованого вибору, розвитку навичок роботи з інформацією тощо.

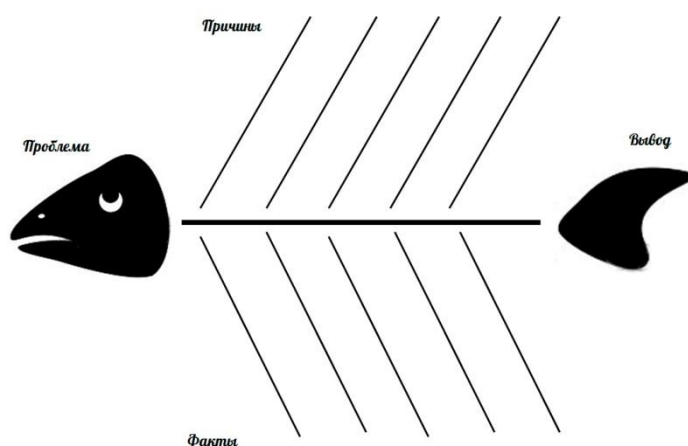
«Фішбоун» доцільно використовувати як окремо для здійснення аналізу певної ситуації, так і зробити його стратегією цілого уроку. Найбільшого навчального результату можна досягти під час уроків узагальнення та систематизації знань, коли тема вже вивчена. Схеми містять чотири основні блоки, представлені у вигляді голови, кісток та хвоста риби. Кожна з них відповідає за конкретні складові:

- голова – тема, питання або проблема, що підлягає розгляду;
- верхні кістки – основні поняття теми або причини виникнення проблеми;
- нижні кістки – факти, що є підтвердженням певних причин чи понять;
- хвіст – відповідь на поставлене питання, висновки.

Увага! Найважливіші поняття треба розміщувати ближче до голови.

Етапи стратегії:

- Формування групи для аналізу проблемного питання. Оптимальна кількість учнів – 5.
- Після тривалого обговорення (10 хвилин) кожна група отримує зображення риб'ячого скелету (або малює його самостійно), а потім заповнює основні кістки, вказуючи проблему, причини та факти.
- Презентація результатів роботи перед класом, представлення висновків і аргументів, відповіді на питання однокласників.
- Узагальнення результатів дискусії.

Стратегія Fishbone чудово підходить для використання на уроках гуманітарного циклу. За її допомогою можна обговорювати будьякі проблемні питання твору, поведінки літературних героїв; визначити причини і наслідки діяльності людини та її впливу на природу тощо.

Стратегія (метод) Фейнмана - авторська стратегія Річарда Фейнмана, лауреата Нобелівської премії в галузі квантової електродинаміки у 1965 році. Ця стратегія ґрунтується на учнівській рефлексії і спрямована на активізацію їхньої навчальної діяльності. Дозволяє виявити навчальні прогалини, сприяє їх самостійному осмисленню та подоланню. Надає учителеві реальне учвлення про досягнення учнів

Етапи стратегії:

- Створення ситуації, у якій учень/учениця мають уявити, що вони пояснюють нову тему однокласнику, який був відсутній на уроці, простими словами, без застосування спеціальних термінів. Це допоможе краще виявити рівень розуміння теми, яка вивчається. Ті моменти, які не вдається пояснити, і є прогалинами.
- Робота над прогалинами ізвикористанням підручника, додаткової літератури, запис с пояснення теми на папері.
- Додаткове опрацювання учнем/ученицею нотаток з метою прибрати зайве і спростити записи.
- Пояснення теми молодшому братику чи сестрі, батькам; презентація теми у вигляді малюнка, казки тощо.

Стратегія створення ментальної карти

Ментальні карти, або ще їх називають карти розуму, карти пам'яті, думок (англ. Mind map) – побудовані навколо основного слова або ідеї, теми. Відтворити можна у вигляді схеми, на якій відображають слова, думки, ідеї, завдання. Таке візуальне оформлення сприяє чіткішому структуруванню, систематизації та класифікації інформації, ідей, думок, як допоміжний засіб у навчанні. Для створення карт пам'яті можна використовувати он-лайн сервіси: FreeMind, Mindomo, Bubbl.us та ін.

Сутність побудови ментальної карти полягає у використанні символів, образів, об'єктів для унаочнення цілісної картини знань про предмет вивчення.

Ментальні карти використовуються для розвитку творчого мислення учнів. Цей метод дозволяє генерувати ідеї і організовувати їх в чітку структуру.

Ментальні карти доречно використовувати на етапі узагальнення вивченого матеріалу. Тоді вчитель може запропонувати учням скласти карту пам'яті у групах чи самостійно, фіксуючи отримані знання з тієї чи іншої теми. В той же час роботу з ментальною картою можна запропонувати на початку вивчення теми, поступово доповнюючи та розширюючи її вивченим матеріалом.

Етапи стратегії:

- У центрі робочого поля записати поняття, яке вивчається. Від нього в різні боки намалювати лінії.
- На лініях записати асоціації, які виникають в уяві, пов'язані з ключовою темою. Записи не повинні бути довгі, вони мають складатися з 1-3 слів.

- Кожну із асоціацій можна доповнити чи розширити іншими поясненнями чи прикладами.
- Карту можна прикрасити малюнками.
- Скласти зв'язну розповідь про ключове поняття за матеріалами карти.

Зразок ментальної карти на тему «Казки»:

Питання та завдання для самоконтролю

- ❖ Чи доцільно використовувати стратегії критичного мислення на етапі цілепокладання. Чому?
- ❖ Чим стратегія «дерево передбачень» відрізняється від стратегії «гронування»?
- ❖ У чому полягає мета створення проблемної ситуації на етапі цілепокладання?
- ❖ Проілюструйте використання однієї зі стратегій критичного мислення на етапі цілепокладання прикладом зі своєї педагогічної практики.

2.4. Вироблення критеріїв оцінювання на етапі цілепокладання

Етап вироблення критеріїв є невід'ємною частиною процесу формуального оцінювання. Він пов'язує етап цілепокладання з етапом оцінювання результатів діяльності учнів у систему, яка спрямована на свідоме планування та об'єктивне оцінювання учнем своєї роботи впродовж певної теми. Це етап конкретизації етапу формуального оцінювання, на якому ми відповідаємо на питання «Куди я йду?»

Спільна розробка критеріїв, як і вироблення цілей сприяє позитивному ставленню до оцінювання і підвищує відповідальність за навчальний результат.

Основні принципи вироблення критеріїв у процесі формуального оцінювання

1. Критерії оцінювання ґрунтуються на цілях навчання та корелюють з очікуваними результатами навчання учнів.

2. Критерії оцінювання доцільно розробляти разом з учнями.

3. Учитель озвучує критерії оцінювання до початку виконання завдання та наочно представляє їх на дошці або на плакаті.

2. Критерії оцінювання повинні бути зрозумілими для учнів. Чітко та конкретно сформульовані критерії сприяють свідомому досягненню учнем поставлених цілей навчальної діяльності.

3. Зміст критеріїв треба викладати зрозумілою і доступною для учнів мовою.

4. Вчитель має звертати увагу учнів на критерії оцінювання впродовж роботи над темою.

5. Вчитель оцінює виконану роботу учня тільки на основі визначених критеріїв.

Наведемо приклади формулювань критеріїв:

1. Чи правильно розподілені слова у групи за значенням та питаннями?

2. Чи відповідає твір визначеній структурі?

3. Чи правильно розміщено об'єкт на площині у відповідності до завдання: лівіше, правіше, вище, нижче?

3. Чи відтворені графічні знаки точно за зразком?

4. Чи дотримувався кожен з вас домовленостей під час роботи у групі?

5. Чи зміг навести докази на користь свого твердження?

У 1-2 класі критерії оцінювання готуються вчителем заздалегідь, а потім представляються учням. Учитель може дати завдання учням у парах чи групах обговорити критерії оцінювання. За підсумками озвучених критеріїв спільно зі школярами вчитель обирає пріоритетні критерії.

У 3-4 класі можна дати учням завдання розробити критерії, а потім разом із вчителем скорегувати їх.

Алгоритм спільної з учнями розробки критеріїв

1. Оголошення теми уроку.

2. Визначення цілей діяльності.

3. Спрямування діяльності учнів на вироблення 2-3 критеріїв, за якими оцінюватиметься робота на уроці.

4. Запис на дошці критеріїв, запропонованих учнями.

5. Вибір пріоритетних критеріїв та розміщення їх за ступенем важливості.

6. Здійснення зворотного зв'язку з метою переконатися, чи правильно учні зрозуміли критерії оцінювання.

Наведемо приклад відповідності цілей критеріям.

Цілі діяльності:

Прочитати текст і розповісти про описані в ньому події.

Зробити висновок щодо поведінки головного героя під час цих подій.

Підтвердити свій висновок фактами із тексту.

Критерії:

Чи зміг ученень відповідно до тексту розповісти про події, які в ньому описані?

Чи зробив учень висновок? Чи відповідає висновок тексту?

Чи були наведені факти, які підтверджують висновок?

Оцінювання робіт проводиться тільки у відповідності з виробленими критеріями оцінювання. Недоліки роботи, які не визначені критеріями, не враховуються. Однак вчитель може звернути увагу дитини на можливість покращення її роботи.

Наприклад, критерії до складання опису птаха під час вивчення байки Глібова «Ластівка й Шуліка»

Після опрацювання байки вчитель пропонує ознайомитися з описом орла. «Орел – хижий птах. Він літає дуже високо. Тіло птаха вкрите сіро-коричневим пір'ям. Орел має міцний дзьоб, великі крила та міцні лапи. У нього дуже виразні й злі очі. Орел – дуже сильний птах»

На основі цього опису діти складають власний, обираючи тему про Ластівку чи Шуліку.

Оцінюється опис за складеними разом із вчителем критеріями:

1. Твір складається із 5-7 речень.
2. Враховується знання будови тексту. Наявність заголовку та розподіл тексту на три частини: зачин, основна частина і кінцівка.
3. Дотримання вимог до тексту опису.

Після перевірки твору вчитель під час бесіди з учнем аналізує тільки результати, досягнуті відповідно до критеріїв. Недоліки роботи треба характеризувати через позитивне ставлення до діяльності учня загалом:

«Мені було цікаво читати твою роботу. Я уявила, як виглядає описаний тобою птах. Але доповни свій текст прикметниками. Мені б хотілося, щоб твій опис містив поширені речення».

Цей приклад ілюструє як вчитель при перевірці роботи спирався на критерії оцінювання, вказав спочатку на те, що було досягнуто, потім – на те, що не було зроблено, і рекомендував звернути на це увагу.

Питання та завдання для самоконтролю

❖ *Поясніть один із принципів використання критеріїв: «Вчитель повинен оцінювати виконану роботу учня тільки на основі визначених критеріїв».*

❖ *Які принципи формульованого оцінювання актуалізуються при оцінюванні учнівських проектів?*

❖ *Як критерії впливають на мотивацію навчальної діяльності учнів?*

❖ *Завершіть речення: «Критерії мають ґрунтуватися...»*

ІІІ. ПРИНЦИПИ ТА ПРИЙОМИ ЗВОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ

3.1. Особливості зворотного зв'язку в 3-4 класі

Ефективний зворотний зв'язок є обов'язковою умовою реалізації формульованого оцінювання, він надає інформацію учню і вчителю, де вони знаходяться, допомагаючи відповісти на питання: «Де я тепер?».

Зворотний зв'язок – це інструмент, що забезпечує взаємодію учня і вчителя, учнів між собою; дає інформацію про те, як відбувається процес навчання, про досягнення та проблеми учнів з метою їх подальшого прогресу.

Принципи та умови формувального оцінювання визначають специфіку зворотного зв'язку у його контексті. Він здійснюється доброзичливо, без негативних коментарів та оцінки особистості учня, акцент робиться на позитивних аспектах навчальної діяльності дітей.

Зворотний зв'язок триває впродовж всього уроку за допомогою різноманітних прийомів оцінювання, які обов'язково передбачають саме оцінювання та взаємооцінювання. Проводиться як в усній, так і в письмовій формі, за допомогою як індивідуального, так і фронтального опитування.

За результатами зворотного зв'язку вчитель оцінює процес навчальної діяльності для його корекції: підбір нових методик, прийомів, підтримка учнів. Учень, у свою чергу, також оцінює свою діяльність, отримує мотивацію для подальшої співпраці, до покращення своїх результатів. Алгоритм здійснення зворотного зв'язку в 3-4 класі такий же, як і 1-2. Але учні другого циклу навчання вже знайомі із прийомами зворотного зв'язку, мають розуміти його цілі. Прийоми зворотного зв'язку вже стають складнішими і спрямовуються не тільки на визначення настрою, рівня усвідомлення результатів навчання, власної поведінки, але й спонукати до осмислення причин і наслідків тих чи інших дій, емоційного стану.

Основою зворотного зв'язку є рефлексія.

Рефлексія (від лат. *reflexio* – повернення назад) у навчанні – це аналіз учнем і учителем своєї участі у процесі навчальної діяльності та якості її результатів з метою їх покращання.

Рефлексія надає учням і вчителю можливість осмислити різні чинники навчального процесу: емоційні, практичні, знаннєві. Вона здійснюється впродовж всього уроку, а не тільки наприкінці.

Уже у першому класі учитель активно залучає учнів до рефлексії, пропонуючи такі питання. У 3-4 ці питання можуть супроводжуватися додатковими питаннями. Головне, щоб питання для визначення рефлексії, не перетворилися на формальну процедуру, саме тому їх форма має змінюватися.

1. Про що ви сьогодні дізналися? Чого ви сьогодні навчилися? Що вам сподобалося на уроці найбільше? 2. Чи хотіли б ви дізнатися більше? Чи є для вас корисною ця інформація? Чому це вас зацікавило?

1. Чи сподобалось тобі працювати у групі? Чи стане тобі у нагоді те, про що дізнався на уроці? Що привернуло твою увагу? Що тебе найбільше схвилювало? 2. Чому тобі сподобалося (не сподобалося) працювати в групі? Чому ти звернув на це увагу? Чому це тебе так схвилювало?

Утім інколи учні не можуть чи не хочуть відповідати на прямі рефлексійні питання, іноді їм важко визначити свій настрій на уроці. Тому як у 1–2 класах початкової школи, так і в 3-4 класах активно використовуються різноманітні ігрові рефлексійні прийоми, які допомагають вчителю визначити не тільки рівень знань й умінь, але й емоційно-психологічний стан учня, його готовність до практичної діяльності. Це переважно усні форми рефлексії. У 3-4 класах активізують письмові форми рефлексії, які використовуються передовсім наприкінці вивчення теми.

Важливо також, щоб учень не тільки був здатний визначити свою рефлексію, але й розуміти її причини.

Учитель має пам'ятати, що процес рефлексії містить три стадії, тому що, як показує практика, часто вчителі зупиняються на першій стадії рефлексії:

1. Установлення, з'ясування (На якому етапі я знаходжуся? Як я почуваюся?)

2. аналіз причин (Які причини мого настрою? Чому так сталося?)

3. планування дій (Що я хочу і можу змінити? Що для цього треба зробити?)

Учитель змінює прийоми рефлексії через певний час, для того щоб урізноманітнити цю роботу, що вона не набула ознак формальності. Саме тому ми надаємо різноманітні прийоми, які вчитель може використовувати у відповідності до своїх і учнівських уподобань, з урахуванням мети і умов діяльності. Утім не потрібно процес зміни рефлексійних прийомів перетворювати на калейдоскоп.

Прийоми рефлексії емоційного стану

Мета рефлексії емоційного стану – визначити настрій учнів та встановити емоційний контакт з класом. Це можуть бути прості прийоми, які використовуються і 1-2 класах, але доцільно змінювати ці прийоми, урізноманітнюючи процес рефлексії, розкриваючи нові аспекти реакцій дитини в навчальному процесі.

«Сонечко» або «Смайлики» Учням пропонується обрати сонечко чи смайлик, який відповідає їхньому настрою. Інший варіант – намалювати на сонечку або смайлику свої емоції, відтворивши риси людини, усмішку, сльози тощо.

«Картки настрою» Учням роздаються картки різних кольорів, які визначають їхній настрій.

«Термометр» або «Вимірювання температури» За допомогою малюнку термометра учень визначає рівень свого настрою.

«Стрілки настрою» За допомогою стрілок (карток із стрілками) учень може швидко показати зміну свого настрою: зростання або зниження інтересу до уроку.

«Пелюстки» Діти обирають для себе пелюстки, колір яких найбільше відповідає настрою. Потім всі пелюстки збирають у квітку.

«Букет настрою» На початку уроку вчитель роздає дітям паперові квітки, наприклад червоного і блакитного кольорів. Учні обирають квіти та збирають їх у спільний букет на початку та в кінці уроку, Це дає змогу визначити, як змінився їхній настрій впродовж уроку.

«Чарівний пензлик настрою». Учні за допомогою уявного пензлика малюють свій настрій і почергово говорять: «Мій настрій ... кольору, тому що ...».

«Вагончики вражень» На дошці вчитель малює або прикріплює потяг з кількох вагончиків, кожен з яких символізує різний етап уроку. Учні отримують по кілька веселих і сумних смайликів, які вони повинні розподілити по необхідних вагончиках. Сумний – якщо на якомусь етапі

матеріал був незрозумілий і тому настрої погіршився, веселий – якщо питань не виникло, все було легко.

«Мікрофон» Учні по черзі беруть уявний мікрофон і висловлюють свої думки, емоції про власну діяльність впродовж дня.

«Художня рефлексія», «Музична рефлексія». Учням пропонується дві картини із зображенням пейзажу. Одна проникнута сумним настроєм, інша – життєрадісним. Учні вибирають ту картину, яка відповідає їхньому настрою.

Музична рефлексія проводиться за допомогою музикальних фрагментів (радісних, веселих, тривожних, сумних тощо)

Важливо, щоб вчитель не тільки констатував емоційний рівень а намагався зрозуміти причини саме такого настрою учнів.

Рефлексія діяльності

Мета – підвищення ефективності навчальної діяльності, оптимізація навчального процесу.

Прийоми:

«Сигнали». Учитель просить учнів показувати сигнали, що позначають розуміння або нерозуміння матеріалу. Попередньо потрібно домовитися з учнями про використання таких сигналів:

- Я розумію і можу пояснити (великий палець руки спрямовано вгору).
- Я все ще не розумію (великий палець руки спрямовано в бік).
- Я не зовсім упевнений у (помахати рукою).

«Долоньки». Учні за допомогою вирізаних із паперу розфарбованих долоньок сигналізують учителю: «Все зрозуміло» чи «Потрібна допомога».

«Світлофор». Учні обирають один з кольорів: червоний, жовтий чи зелений. Червоний – не зрозумів, жовтий – є складнощі, потребує допомоги, зелений – все зрозумів.

«Драбина успіху» або *«Лінійка».* За допомогою малюнка драбини чи лінійки учень сам оцінює, на якому щаблі він опинився у результаті своєї діяльності під час уроку, тобто оцінити досягнуті результати.

«Дерево успіху». Рефлексивний прийом, де певним кольором листя позначені рівні засвоєння матеріалу. Зрозумів все, легко виконував завдання – зелений, жовтий – працював самостійно, але виникли ускладнення у виконанні деяких завдань, червоний – постійно потребував допомоги вчителя та однокласників.

«Плюс – мінус». Учні за допомогою плюсів і мінусів позначають у зошиті, з якими завданнями вони впоралися легко, а які їм були незрозумілі.

«Комплімент» Учні і вчитель дякують один одному за роботу. Подяку потрібно супроводжувати лаконічним описом роботи, визначенням її позитивних моментів.

Рефлексія змісту навчальної діяльності

Мета – підвищення ефективності навчальної діяльності, оптимізація навчального процесу.

Прийоми:

«Рефлексивний екран». Застосовується на етапі осмислення та засвоєння навчального матеріалу для швидкої рефлексії багатьма учнями. Учні почергово висловлюються одним реченням. Початки речень записані на дошці, плакаті.

Сьогодні я дізнався... .

Я виконував завдання... .

Я навчився... .

Я зміг... .

Мені було корисно дізнатися... .

Мене здивувало, що... .

Я розповім батькам... .

«Відкриті відповіді». Прийом застосовується для визначення засвоєння змісту навчального матеріалу.

Наприклад, *«Мені сподобався герой казки, тому що він...»*

«Цей вчинок героя змінив ставлення до нього друзів, тому що...».

«Ця інформація мене зацікавила (буде корисною), бо ... ».

«Злови рибку». Прийом виконується за допомогою магнітного вудлища та «рибок». Діти на уроці підходять і виловлюють «рибку», до якої завчасно прикріплене питання з навчальної теми.

«Зірочки». На символах у вигляді «зірочок» учні записують свої особисті досягнення на уроці, за тиждень, чверть і вкладають їх у щоденник, прикріплюють на стенд, на дошку тощо.

Деякі прийоми можна використовувати незалежно від виду рефлексії. Це вже розглянуті прийоми *«Термометр»*, *«Лінійка»*, *«Драбина»*, а також прийоми *«Рефлексивна мішень»*, або *«Кошик ідей»*.

«Рефлексивна мішень». Мішень потрібно розділити на кілька частин залежно від чинників, які вас цікавлять. Чим ближче до цілі – тим вищий бал. Кожен учень може зробити у кожному секторі по одній відмітці.

«Кошик ідей». Учні записують на аркушах свою думку про урок, все аркуші кладуть до кошика (коробки, мішечка), потім вибірково учитель читає ці записи, разом з учнями обговорюються відповіді.

«Наплічник» Учні передають один одному умовний «наплічник». Той, хто тримає його в руках, розказує про свої результати, свої досягнення та наводить конкретні приклади. Якщо учень/учениця не може швидко сформулювати свої думки, фразу *«Пропускаю хід»* та передати слово наступному учаснику.

«Акрослово» Учитель пропонує учням на кожен літеру слова (імені героя, поняття, терміну та інше), надати його змістовну характеристику.

«Допитливі-кмітливі-критики» Учні розподіляються по трьох групах: допитливі, кмітливі, критики. Допитливі ставлять питання з опрацьованої теми, кмітливі відповідають або вирішують завдання, критики слідкують за виконанням завдання, його термінами, розподіляють бали між групами з урахуванням думки вчителя. Після першого туру команди міняються.

Ці рефлексивні прийоми не тільки дають можливість учневі і вчителю одержати інформацію щодо процесу навчальної діяльності, але й готують підґрунтя для формування здатності до ефективного самооцінювання та взаємооцінювання: сприяють активізації діяльності школярів на уроці, створюють умови адекватної взаємної вимогливості і вимогливості до себе, що важливо не тільки у навчальній діяльності, але й у їхньому повсякденному житті.

Прийом визначення комплексної рефлексії

«П'ять пальців» Для цієї вправи потрібно роздати учням чисті білі аркуші паперу. Їм необхідно обвести свою долоньку і на кожному пальці написати короткі відповіді на питання:

мізинець (розумова діяльність) - Який нові знання і уміння, досвід отримав?

підмізинний (досяжність мети) - Чи досяг(ла) поставленої мети?

середній (емоційний стан) - Який настрій переважав?

вказівний (допомога) – Чи потребуєш допомоги?

великий (фізичний стан) – Як ти себе почував(ла)?

«Згоден - Не згоден»

Універсальний прийом, що сприяє актуалізації знань учнів та активізації розумової діяльності. Такий прийом дає можливість швидко визначити рефлексію учнів будь-якого виду. Дітям пропонується висловити своє ставлення до ряду тверджень за правилом: згоден - «+», не згоден - «-».

Цей прийом формує:

- вміння оцінювати ситуацію або факти;
- вміння аналізувати інформацію;
- вміння відображати свою думку.

Прийом може використовуватися на всіх етапах уроку.

Прийом «Створення лепбуку»

Термін запозичено з англійської мови і означає «складена книга». Лепбук укладається таким чином, щоб можна було всередині розміщувати матеріали з певного етапу навчання. Він покликаний повідомити, розширити, закріпити, узагальнити знання з теми чи групи тем. Лепбук може бути створений як учителем, так і учнями, або спільно з батьками.

Найкраще лепбуки використовувати під час узагальнення теми. Найчастіше педагоги створюють лепбук до тем навчального тижня чи місяця.

Лепбук дуже зручний, оскільки складається і займає мінімум місця для зберігання. Він містить різноманітні дидактичні матеріали. Для цього зроблено кишень, віконечка, папки-ширмочки, дверцята тощо.

Ще одна особливість і зручність лепбуків – вони не мають чітких обмежень за розміром чи кількості кишень, головна умова — це вільний доступ учнів до матеріалів.

Питання та завдання для самоконтролю

- ❖ Чому створення ефективного зворотного зв'язку є важливою умовою реалізації формувального оцінювання?
- ❖ Що таке рефлексія?
- ❖ На які групи поділяються рефлексійні прийоми?
- ❖ Розкажіть, які рефлексійні прийоми ви використовуєте у власній педагогічній практиці.

3.2. Принципи і форми самооцінювання та взаємооцінювання

Формувальне оцінювання у контексті реалізації компетентнісного підходу до навчання може вважатися ефективним за умови їх спрямування на вироблення у школярів навичок *самооцінювання та взаємооцінювання*, оскільки саме за цих умов діти зможуть усвідомлювати себе суб'єктом процесу навчання та відповідати за результати та якість своєї навчальної діяльності.

Головний потенціал самооцінювання полягає в його застосуванні як інструменту підвищення мотивації та свідомості: допомогти учням оцінити свої сильні сторони, усвідомити шляхи вдосконалення своєї роботи та ефективніше організувати своє навчання.

Але формування цих умінь потребує спеціально організованої роботи.

Вироблення вміння і навички *самоконтролю й самокорекції* є одним із провідних завдань у початковій школі, адже зумовлюють розвиток рефлексії, критичного мислення, самостійності з урахуванням індивідуальних вікових і психологічних особливостей особистості учня. Уже з перших уроків учитель має розвивати здатність дитини передбачати майбутні результати своїх дій та зіставляти їх з реальними, тобто проводити саморегуляцію.

Наразі в 1–2 класах передусім застосовується переважно ретроспективне самооцінювання, оскільки учневі ще важко проаналізувати свою діяльність, визначити на основі аналізу шляхи її вдосконалення. У цьому віці тільки закладається здатність до саморегуляції. Але вже в 3-4 класах самоаналіз конкретизується, набуває більшої свідомості і системності.

Принципи само оцінювання є загальними для обох циклів навчання в початковій школі:

- учнівське самооцінювання передуює оцінюванню роботи вчителем;
- учитель оцінює діяльність учня за тими самими критеріями, за якими проводилось саме оцінювання учня;
- учитель не тільки пропонує учням листи самооцінки, а й розробляє їх разом з учнями;

- використовуються різноманітні форми оцінювання: картки, листи самооцінки, щоденники досягнень, портфоліо тощо.

- У процесі самооцінювання учень аналізує не тільки не тільки засвоєння змісту навчання, а й свій емоційно-психологічний стан, характер та якість своєї навчальної діяльності.

Листок самооцінки емоційно-психологічного стану учня

На уроці мені було цікаво.

Своєю роботою на уроці я задоволений.

За урок я втомився.

Мій настрій покращився.

Мені подобалося працювати з іншими учнями.

Листок самооцінки діяльності учня (вивчення теми)

Я активно працював на уроці.

Я ставив запитання про нове, незрозуміле.

Я був(була) старанним(ою).

Я самостійно виконував завдання.

Я старанно виконував завдання.

Я дотримувався правил поведінки під час уроку.

Я добре співпрацював з іншими дітьми.

Листок самооцінки засвоєння змісту навчання учнем

Я добре зрозумів цю тему.

Я можу розказати, що я дізнався з цієї теми.

Я брав участь у її обговоренні на уроці.

Я ставив питання, якщо мені було щось незрозуміло.

Я самостійно знаходив матеріал з цієї теми.

Я підготував усне повідомлення з теми.

Для системного контролю за процесом самооцінювання та корекції навчальної діяльності учнів використовуються щоденники досягнень. У щоденнику учні самостійно оцінюють свої досягнення, спираючись на заздалегідь запропоновані критерії, вироблені спільно з учнями. У 1-му та 2-му класах використовують малюнки, графічні позначки. Учитель систематично перевіряє ці щоденники, звіряє записи у них зі своїми нотатками, і на основі цих співставлень доходить висновку щодо подальшої спільної з учнем роботи. У 3- 4 класах надається перевага письмовій вербалізованій формі.

Поряд з самооцінюванням учитель має організувати і взаємооцінювання учнів. Взаємооцінювання проводиться не так часто, як самооцінювання, аби

уникнути конфліктних і конфронтаційних ситуацій. Розвиток самооцінних умінь в учнів 1–2 класів необхідно реалізовувати на засадах формування взаємооцінних суджень, зокрема вкрай важливо навчити молодших школярів радитися між собою, толерантно давати один одному поради. Для цього їм варто запропонувати перелік сталих словосполучень, які можна вживати піл час взаємооцінювання. В 3-4 класах ці навички мають бути сформованими, однак учитель маж спостерігати за дотриманням цих правил учнями і за потреби корегувати їх діяльність у процесі взаємооцінювання.

Н а п р и к л а д:

- Дозволь дати тобі пораду ...
- Якщо ти хочеш послухати мою пораду, то...
- Я б тобі порадила ...
- На жаль, мушу тобі сказати, що ...
- Мені дуже приємно тобі сказати, що...
- Якщо ти постарасяся, у тебе вийде ще краще. Для цього зверни увагу

на ...

У процесі взаємооцінювання діти також мають оцінювати не особистість, а виконану роботу. При цьому користь від процесу взаємооцінювання отримуватимуть і ті, кого оцінюють, й ті, хто оцінює, адже у них з'являється можливість побачити й усвідомити власні помилки.

Так, наприклад, при оцінці роботи одного з учнів інші учасники групи визначають по одному позитивному моменту в роботі і такому, що потребує вдосконалення (символи можуть бути обрані самими учнями). Діти таким чином привчаються бачити передусім позитивні елементи роботи своїх однокласників та пом'якшувати негативні.

Для оцінювання роботи груп також доцільно використовувати листки самооцінки, в якому учень аналізує свою діяльність у групі.

Листок самооцінки роботи у групі

1. Я був активний у групі.
2. Я уважно слухав інших учнів
3. Я ставив доцільні питання.
4. Я намагався відповідати на питання, які у нас виникали.
5. Я не відволікався від поставленого завдання.
6. Я висловлював свою точку зору.
7. Я пропонував ідеї.
8. Я допомагав учасникам групи.

Листок самооцінки у 3-4-му класі може бути доповнений письмовими завданнями:

У роботі групи мені більш за все сподобалося... .

Я б хотів змінити в роботі нашої групи...

У процесі самооцінювання та взаємооцінювання учні вчать брати на себе відповідальність за навчання. Завдяки можливості проаналізувати свою діяльність і діяльність однокласників навчальна мотивація зростає, адже дитина відчуває значущість своєї позиції, бо може запропонувати іншим власну конструктивну думку.

Самооцінювання і взаємооцінювання підвищують об'єктивність оцінки сприяють формуванню незалежності учня від «зовнішнього контролю» та пробудженню в нього прагнення до «внутрішнього контролю».

Питання та завдання для самоконтролю

❖ *Охарактеризуйте роль самооцінки як інструменту підвищення ефективності навчання.*

❖ *Назвіть основні принципи впровадження самооцінювання.*

❖ *Чому самооцінювання має передувати оцінюванню учителем?*

❖ *Чи правильним є твердження: «Взаємооцінювання використовується так часто, як і самооцінювання». Обґрунтуйте свою відповідь.*

3.3. Портфоліо як технологія формувального оцінювання. Портфоліо учнів 3-4 класів.

Усе більшого значення в навчальному процесі набуває **оцінювання виконання**, найбільш популярним видом якого є **оцінювання на основі портфоліо**, що являє собою добірку репрезентативних свідчень про досягнення учнів і набуті ними компетентності.

У процесі реформування української освіти портфоліо стає одним із важливих чинників формувального оцінювання, демонструючи демонструє прогрес у навчанні і прикладені зусилля за певний період часу. Роль портфоліо як одного із важливих складових оцінювання закріплено в нормативних документах МОН України.

Значну цінність портфоліо представляє його автентичність, що полягає у наближенні до реального життя, в якому учні мають застосовувати знання та продемонструвати власну компетентність.

У 90-х роках ХХ ст. у світовому освітньому просторі з'явилися інноваційні технології оцінювання, зокрема, технологія створення портфоліо, яке в сучасній практиці вчителів активно застосовується як спосіб фіксування, акумуляції та оцінки індивідуальних досягнень учня.

Портфоліо (від [італ.](#) *portafoglio* — **«портфель»**) - це колекція робіт учня, яка демонструє його прогрес у навчанні і докладені ним зусилля за певний

період навчання. Портфоліо надає можливість вчителю проводити комплексний моніторинг мислительної діяльності школяра, розвитку його міждисциплінарних умінь, опанування навичками групової роботи та наполегливістю у досягненні результату тощо.

Принципи створення портфоліо органічно корелюють із загальними принципами формульовального оцінювання:

- ❖ Портфоліо має бути орієнтованим на інтереси і запити учня.
- ❖ Портфоліо допомагає створювати ситуацію успіху: навіть незначне досягнення надихає дітей.
- ❖ Навчальне портфоліо як форма оцінки передбачає зміщення акценту з того, що учень не знає і не вміє, на те, що він вже добре опанував і що потребує певної систематизації.
- ❖ Портфоліо не використовується для порівняння дітей між собою.
- ❖ Ознайомлення із змістом портфоліо вчителя, батьками та іншими учнями дозволяється тільки з відома і згоди учня, якому належить портфоліо.

Основними завданнями портфоліо як технології формульовального оцінювання є створення умов для:

- аналізу особистих досягнень і результатів діяльності учня в різних галузях шкільного та позашкільного життя;
- розвитку навичок самостійної роботи.
- розвитку креативності і продуктивності;
- формування позитивної, адекватної самооцінки;
  - Розвиток навичок планування;
- формування стійких мотивів діяльності, цінностей і моделей самореалізації.

У початковій школі портфоліо має бути передовсім процесуальним, тобто, застосовуватися для відстеження процесу діяльності учнів, а не тільки конкретних результатів.

У 3-4 класах, як і у 1–2 класах це переважно портфоліо розвитку і демонстраційне портфоліо.

Портфоліо розвитку містить вибрані навчальні роботи (не тільки найкращі), а також самооцінку власних досягнень, представлений доступний для учня початкової школи формі. Але якщо в 1-2 класі це переважно малюнки, позначки, короткі оціночні судження, то в 3-4 класі учні поступово змінюють ці візуальні форми на вербальні. Утім, учитель має враховувати і тип сприйняття і репрезентації учнем інформації.

Ця форма портфоліо допомагає учителеві спостерігати за досягненнями учня, динамікою його успіхів упродовж навчального року, наприклад, в опануванні мови чи математики, рівень здатності до самооцінювання. А учень поступово привчається відслідковувати свій прогрес у навчанні..

Демонстраційне портфоліо (портфоліо досягнень) уміщує кращі учнівські роботи, нагороди, зібрані на певному етапі навчання, які всебічно демонструють уміння та можливості учня. Наприклад, матеріали проектів і досліджень, експериментів, художні роботи, досягнення в різних галузях мистецтва тощо.

Якщо учні разом з вчителем працюють над певною темою і вважають за доцільне висвітлити цю діяльність, то матеріали з досліджувальної теми, свої досягнення вони можуть розміщувати в окремі портфоліо: портфоліо теми або портфоліо проекту.

Ці види портфоліо демонструють роботу учня у процесі вивчення теми або виконання проекту.

У тематичному портфоліо уміщуються виконані завдання, самостійно здобута інформація з теми, невеличкі есе, результати експериментів, результати тематичного контролю, листки самоконтролю тощо.

Портфоліо проекту репрезентує мету і завдання проекту, його план, висвітлює конкретну діяльність учня під час його виконання, висновки, до яких дійшов учень, матеріали презентації проекту.

Учнівське портфоліо, зазвичай, представляється у формі спеціальної теки. Однак його зміст не може обмежуватися лише компіляцією учнівських робіт. Це має бути належним чином спланована та організована індивідуальна добірка матеріалів, які демонструють старання, динаміку і досягнення школяра в обраних для портфоліо галузях. Саме тому важливо разом з учнями та батьками обговорювати мету, розділи портфоліо, чітко визначати період його підготовки.

Утім не потрібно висувати молодшим школярам жорсткі умови щодо змісту портфоліо.

Вчитель або батьки можуть запропонувати учням орієнтовні рубрики, але остаточне рішення приймає дитина.

Для кожного учня важливо відчувати себе важливим для колективу, тому у портфоліо можуть бути записані та оформлені за допомогою малюнків, фотографій ті обов'язки, які дитина виконує в класі. Під рубрикою «Життя нашого класу» у портфоліо розміщуються фотографії, зроблені під час екскурсій, спільних свят, поїздок.

Важливою є рубрика «*Відгуки та побажання*». Вона є своєрідною формою зворотного зв'язку. Цей розділ портфоліо учня 1–2 класів

заповнюють батьки і вчитель. Основна мета – заохотити дитину до подальшої активної діяльності. Не варто обмежуватися загальними словами «Молодець!», «Дуже добре!». Краще надавати короткі коментарі та хвалити учня за якісь конкретні досягнення, що сприятиме підвищенню його мотивації до навчання.

Позитивні рекомендації і побажання до наступного навчального року також будуть стимулювати дитину до плідної роботи.

Портфоліо учнів може містити й інші розділи. Учень за допомогою вчителя, батьків обирає, які рубрики будуть у його портфоліо, але остаточний вибір залишається за дитиною: саме вона вирішує, яка інформація буде розміщена у портфоліо, у якій діяльності вона робить значні, за її думкою, успіхи. Зазвичай у 3-4 класі портфоліо має комбіновану структуру.

Перед початком створення портфоліо учитель повинен мотивувати учнів до цієї діяльності, довести їм, що портфоліо – це не змагання у кількості грамот, нагород. Безумовно, високий результат важливий, але головне – навчитися помічати свої маленькі, але значущі для самого себе успіхи. Саме тому учителю варто порадити учням звертатися до заповнення портфоліо у доброму гуморі, концентруватися не на помилках, а на досягненнях.

Слід урахувати, що форма представлення портфоліо у початковій школі також має свої особливості. Воно має бути цікавим і цінним для самого учня, тому ще це передовсім вираження його особистості.

Портфоліо оформлюється з урахуванням вподобань учня, у ньому можуть використовуватися малюнки, фотографії, зображення героїв казок, мультфільмів тощо.

Учитель має сприяти максимально самостійній роботі дитини над укладанням портфоліо. Від самого початку роботу слід організувати так, аби дитина сама докладала певних зусиль до формування свого портфоліо, оскільки під час роботи відбувається усвідомлення власних досягнень, формується ставлення до отриманих результатів та розуміння власних можливостей. Самостійна добірка матеріалів портфоліо породжує ситуацію успіху, підвищує самооцінку і впевненість у власних можливостях; окрім того, розвиває пізнавальні інтереси та готовність до самостійного пізнання.

Проте треба урахувати, що у молодших школярів рівень навичок систематизації своїх навчальних результатів та самооцінювання розвинені ще недостатньо. Тому створення портфоліо потребує значної уваги з боку вчителя початкових класів та батьків. Однак ця допомога має виконувати передусім консультативну та стимулюючу функції.

У першому класі, коли дитина починає вчитися складати портфоліо, допомога батьків має бути найбільш ваговою. В 3-4 класі її поступово

мінімізують. Оцінювання матеріалів портфоліо проводиться відповідно до завдань, на які вони спрямовані і відповідно до вимог, які визначені нормативними документами.

Систематична робота учня у процесі наповнення портфоліо розкриває творчі можливості учня, забезпечує продуктивність його діяльності, сприяє формуванню здатності до адекватної самооцінки, надає учителю матеріали для відстеження навчальної діяльності учня, розвитку його особистості.

Наводимо приклад портфоліо для учнів 3- 4 класів. Це орієнтовне портфоліо: його рубрики можуть бути змінені, розширені або скорочені.

Приклад портфоліо для учнів 3-4 класу

1. Титульний аркуш

2. Інформація про автора портфоліо

Імя і прізвище, школа, клас

3. Побажання на наступний навчальний рік

Побажання від вчителя

Побажання від батьків

Побажання від друзів

Візитівка «Мій світ»

Мої фотографії

Моя родина, мої друзі

Мої вподобання

Найзначніші події мого життя

Навчальні предмети, які мені подобаються

Мої плани на майбутнє

Про що я мрію

Що я планую на цей навчальний рік

Що я для цього планую зробити

«Я – учень/ Я учениця»

Цей розділ містить роботи учня, які демонструють його навчальний поступ у різних предметах, відповіді на анкети, списки прочитаних книг і листки самооцінки, які характеризують його здатність оцінити власну діяльність. Ці роботи можуть супроводжуватися коментарями вчителя, батьків.

Загальна характеристика навчальної діяльності:

Чи задоволений я своєю роботою впродовж теми?

Чи можу я працювати краще?

Я працював самостійно або потребував допомоги?

Я допомагав однокласникам.

Я висував нові ідеї під час роботи в групі.

Чи хочу я поділитися своїми результатами, творчими роботами з іншими?

Навички спілкування:

Я можу уважно слухати співрозмовника

Я можу сам здобувати інформацію із різних джерел

Я можу аргументувати свою думку

Я можу підготувати невеликий виступ, презентуючи свою роботу.

Я можу співпрацювати з іншими в групі.

Соціальні навички

Я знаю свої права і обов'язки

Я можу розказати про риси свого характеру

Я брав участь в природоохоронних заходах, в заходах, яка організувала наша школа, громада

Мені подобається брати участь в проектах

Я доброзичливо ставлюся до однокласників

Практичні навички

Я допомагаю батькам у різних хатніх справах

Я можу використовувати різне обладнання дома і в школі з дотриманням правил безпеки

Мені подобається брати участь в проведенні навчальних експериментів

Я можу використовувати комп'ютер, телефон, планшет в навчальній діяльності

Моя участь в гуртках, секціях; активний відпочинок

Я граю на музичному інструменту і беру участь (хочу взяти участь) в шкільному концерті

Я займаюся в спортивній секції і маю гарні результати.

Я можу підготувати модель або роботу для шкільної виставки.

Моя творчість

Творчі роботи, малюнки, казки, вірші, фотографії виробів.

Мої досягнення.

Дипломи, нагороди, фотографії медалей і відзнак

Підсумки – самоаналіз:

Чим мені запам'ятався цей навчальний рік?

Чи зміг я здійснити заплановане?

Коментарі вчителя, батьків, друзів

Учитель також може створювати портфолію, в якому міститься інформація про різні форми оцінювання розвитку дитини і яке є засобом

додаткового паралельного оцінювання її прогресу та вибору засобів корекції навчальної діяльності. Учительське портфоліо в цілому має коригувати із тими орієнтовними питаннями для самоаналізу, які є в учнівському портфоліо.

Цікавою формою портфоліо є батьківське портфоліо спільної із дитиною діяльності, яке не набуло широкого застосування, але є дуже важливим засобом рефлексії і самооцінки батьків, яке допоможе їм у вихованні дитини, залучитися до її справ, стати активним учасником навчального і виховного процесу. Батьки будуть надавати гарний приклад дитині, заохочуючи їх до роботи над власним портфоліо.

Питання та завдання для самоконтролю:

- ❖ *Сформулюйте загальну мету створення портфоліо.*
- ❖ *Яка мета вчительського і батьківського портфоліо.*
- ❖ *Схарактеризуйте види портфоліо, які представлені у розділі.*
- ❖ *Які типи портфоліо ви використовуєте у своїй педагогічній практиці?*
- ❖ *Роздивіться світлину. Яке портфоліо на них відтворено: шаблон або самостійно створене? Якому з цих портфоліо ви надаєте перевагу?*

3.4. Корекція навчальної діяльності у процесі формувального оцінювання

«Оцінювання для навчання» надає вчителю можливість відстеження процесу просування учня до навчальних цілей, корекції навчального процесу на ранніх етапах, формування відповідальності учнів за якість власної навчальної діяльності, її результати.

У процесі зворотного зв'язку (на основі спостережень, відповідей на питання, аналізу учнівських робіт, листів самооцінювання) учитель визначає динаміку навчальної діяльності учнів і виявляє причини недостатнього розуміння та засвоєння ними навчального матеріалу, спрямовує(корегує) їхню діяльність на розкриття особистісного потенціалу з метою покращення результатів навчання. Цей етап також відповідає на питання: «Як я можу заповнити прогалини?» і надає учневі і вчителю, куди потрібно рухатися в спільній навчальній діяльності.

Чим етап корекції у традиційному розумінні контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів відрізняється від етапу корекції у контексті формувального оцінювання?

Традиційний підхід передбачає, що вчитель спрямовує увагу дитини передусім на помилки. Сам виправляє їх. При цьому часто школяр не розуміє причин своїх помилок, не має можливості самостійно

доопрацювати матеріал та виправити їх. Учитель сам виставляє оцінку. Самооцінювання не актуалізується у цьому процесі.

У процесі формуального оцінювання вчитель насамперед визначає правильно (відповідно вироблених критеріїв) виконані завдання та виділяє їх зеленим кольором.

Передусім треба звертати увагу на позитивні результати виконання роботи: «Все правильно», «Виконані всі завдання», «Завдання № 1, 2 виконані правильно». У випадку наявності помилок: «Подумай ще над цим завданням», «Зверни увагу на ці завдання», «Ти правильно міркуєш, але давай ще подумаємо, як...», «Чому ти так думаєш?», «Чому ти дійшов(дійшла) такого висновку?».

Робота учня є підґрунтям для вироблення конкретних рекомендацій щодо її покращення. Рекомендації можна надавати у різний спосіб, але бажано не у формі прямої настанови: «Зроби так..., виправ у такий спосіб...».

Вчитель може нагадати учневі навчальні цілі і запропонувати зіставити їх з результатами роботи, звернути увагу школяра на алгоритм, зразок, на основі якого виконувалося завдання; на конкретному прикладі показати, що необхідно зробити; поставити корегуючі питання. Вибір цих інструментів корекції здійснюється відповідно до психологічних особливостей дитини та рівня опанування нею навчального матеріалу.

Під час корекції перевага надається індивідуальній роботі, яку вчитель проводить під час виконання учнями завдань, так після перевірки їх.

Робота над помилками у групі проводиться через спільне обговорення учнями найбільш успішних моментів їхньої роботи і тих, що потребують вдосконалення відповідно до вироблених критеріїв. У процесі обміну думками учні доходять кращого розуміння, як їм вдосконалити свою роботу.

Обов'язково на уроці треба надавати дітям можливість і час для вдосконалення роботи (корекція роботи згідно з рекомендаціями).

Корекція у процесі формуального оцінювання – це спільний процес. На основі результатів зворотного зв'язку вчитель корегує і свою власну діяльність для покращення процесу навчання. Якщо діяльність учнів і їхні навчальні результати є невисокими, вчитель повинен змінити чи удосконалити:

- планування навчальної діяльності;
- методи і прийоми навчання;
- форми організації роботи учнів;
- розподіл часу на різних етапах уроку;
- психологічні техніки роботи з учнями

При запровадженні формуального оцінювання вчителю на основі аналізу своєї діяльності доцільно ставити перед собою питання щодо його

ефективності. Зовнішній контроль з боку адміністрації з метою отримання інформації про якість застосування формуального оцінювання також повинен ґрунтуватися на ретельному аналізі спільної діяльності учнів і учителя відповідно основним принципам формуального оцінювання.

Зіставлення результатів зовнішнього і внутрішнього аналізу діяльності вчителя і учнів у процесі формуального оцінювання будуть сприяти підвищенню його ефективності. Адміністрація навчального закладу повинна також змінювати підходи до оцінювання вчителя: від жорсткого контролю окремих аспектів його роботи до аналізу діяльності у цілому. Принципи використання формуального оцінювання у цьому випадку є доцільними для оцінки і корекції діяльності як учня, так і вчителя.

Саме тому завдання адміністрації школи при аналізі педагогічної діяльності вчителя – це передовсім розкриття творчого потенціалу педагога з метою підвищення ефективності і якості його роботи.

IV. ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

4.1. Розвиток умінь самооцінювання та взаємооцінювання навчальної діяльності під час проведення «Щоденних 5». Особливості застосування «Щоденних 5» у 3-4 класах

«Щоденні 5» (Daily 5) – це методична система, яку використовують в таких країнах світу, як Канада, Британія, Америка і Австралія. Вона розвиває самостійність, креативність, вміння мислити нестандартно.

Вперше вона була представлена Гейлом Буше і Джоан Мозер у книзі «The Daily 5: Незалежність грамотності в початкових класах».

«Щоденні 5» були адаптовані вчителями, Новопечерської гімназії Києва, які запровадили цю систему у шкільну практику. Наразі система «Щоденні 5» широко використовується вчителями початкової школи в Україні.

Як і компетентісно орієновані завдання, «Щоденні 5» є технологічною системою з певною структурою, кожний елемент якої спрямований на розвиток навичок самостійної роботи, починаючи від етапу постановки цілей до оцінювання учнем власної діяльності.

Учні у контексті системи «Щоденні 5» привчаються: 1) осмислювати, що вони роблять; 2) з якою метою діють; 3) планувати власну діяльність; 4) знаходити зручне місце для роботи; 5) дотримуватися правил спільної роботи; 6) тренувати витримку; 7) працювати самостійно; 8) бути готовим до зміни діяльності; 9) аналізувати власну діяльність.

«Щоденні 5» є стандартизованою авторською технологією, тому вона складається з обов'язкових процедурних етапів, що мають сталі форми. Це читання для себе, читання для когось, слухання, роботи зі словами, письма.

Для самостійного читання учні самі обирають книжку або текст для читання. Читання триває впродовж визначеного часу (5–15 хвилин). По закінченні учні виконують завдання для перевірки розуміння та усвідомлення прочитаного.

Перед читанням для когось учні об'єднуються в пари та разом читають (тексти, підручник). По закінченні виконують завдання на розуміння та усвідомлення прочитаного, які підготував учитель. Вчитель готує тексти, допомагає учням об'єднуватися в пари, визначає час для читання, надає завдання для роботи над усвідомленням прочитаного.

Учитель готує тексти для слухання та завдання для роботи над усвідомленням почутого, матеріали для роботи після слухання. Учні слухають учителя, однокласника чи аудіозаписи, виконують завдання на розуміння та осмислення прослуханого.

Робота зі словами передбачає тренування учнів у написанні слів, сполучення слів. Учні пояснюють їхнє значення, добирають слова з певної теми, синоніми, антоніми.

Учитель добирає слова і тексти для роботи, готує навчальні матеріали і завдання, словники. Розміщує наочні посібники.

Під час письма учні вільно пишуть на самостійну або запропоновану учителем тему на аркуші паперу, в зошитах чи Щоденнику вражень. За бажанням діти можуть прочитати написане для всіх чи для когось.

Учитель добирає теми, які стосуються учнівського досвіду або допомагає їм обрати тему. Необхідно зважати, що учитель не оцінює, не критикує творів учнів, не обмежує обсяг тексту, але визначає час для його написання.

Вчитель разом з учнями обговорює їхні дії під час проведення «Щоденних 5». Для кожного виду діяльності є своя схема-алгоритм обов'язкових дій для учнів і вчителя, які потім аналізуються у листах самооцінки. Тобто і учні, і вчитель чітко уявляють, що вони роблять під час кожного виду діяльності.

Перед початком роботи учні виголошують мотиваційні речення, які спрямовують їх на активну самостійну роботу.

Як здійснюється самооцінювання учнем під час проведення «щоденних 5»?

Для розуміння цього процесу учитель має усвідомити, що самооцінювання учнів – системна частина цієї технології. Обов'язковим етапом кожного виду діяльності є заповнення учнями листів самооцінювання.

Листки самооцінювання є важливим інструментом самоаналізу учнем своєї діяльності. Учні оцінюють передовсім не результат своєї діяльності, а характер і послідовність виконання певних дій, які спрямовані на розвиток самостійності і розкриття їхнього творчого потенціалу. Особлива увага звертається на тренування витривалості учня, на активну роботу впродовж всього часу, відведеного для цього виду діяльності.

Передбачається, що якщо учень дотримуватиметься цієї процедури, то результат буде прогнозовано позитивним.

Вчитель також аналізує ці листки з метою відстеження формування в учнів здатності для самооцінки.

У 3-4 класах за умов постійного використання листків самооцінювання і взаємооцінювання в учнів вже мають сформуватися уміння аналізувати власну діяльність і діяльність однокласників на рівні, що відповідає психолого-віковим особливостям. На що потрібно звертати увагу вчителю при використанні цих листків? До речі практика показала, що

необов'язково використовувати окремі листки паперу для цього, можна відповідати на ці питання і в зошиті.

Звертаємо увагу, що основні позиції, на які мають звертати увагу учні і звикати їх контролювати, це: усвідомленність дій, що виконуються, терміни і місце діяльності, турбота про власне здоров'я. Листки самооцінювання і взаємооцінювання є одночасно алгоритмом дій учнів і основою для самоаналізу відповідно до цього алгоритму. Якщо учень не розуміє змісту певної позиції в листках самооцінювання вчитель має роз'яснити його учневі за допомогою питань: Що означає свідомо обирати? Як ти обирав(ла) книгу для читання? Чому саме цю? Чому важливо одразу починати працювати, читати весь відведений час; залишатися на одному місці, правильно тримати поставу? Потрібно через певний час перевіряти свідомість заповнення листків самооцінювання і взаємооцінювання дітьми за допомогою таких рефлексійних питань: «Яке правило здається вам наважливішим? Чи можна не виконувати якесь правило? Яке правило вам виконувати легко, а яке потребує ваших зусиль? Якої допомоги ви потребуєте, щоб виконати визначені правила?». Учитель разом із учнями може розробити і додаткові правила, виходячи із потреб дітей і особливостей їх типу сприйняття інформації. Наприклад: не змінювати книгу впродовж (3- 4) уроків; самостійно підготувати чотири слова для дошки нових слів тощо.

Перед початком роботи із листками самооцінювання можна поміркувати з учнями, які слова є головними в твердженнях листків, наприклад: одразу, свідомо, правильно.

ЛИСТКИ САМООЦІНЮВАННЯ І ВЗАЄМОЦІНЮВАННЯ

Читання для себе (Самооцінювання)
<ul style="list-style-type: none">
☐ Я свідомо обираю книгу (текст) для читання.
☐ Я одразу починаю працювати.
☐ Під час читання залишаюсь на одному місці.
☐ Правильно тримаю поставу. Правильно тримаю книгу.
☐ Під час читання я перевіряю, чи все розумію.
☐ Я читаю весь відведений час!
ЧИТАННЯ ДЛЯ КОГОСЬ (Самооцінювання і взаємооцінювання)
<ul style="list-style-type: none">
☐ Ми дружно і добре працюємо разом.
☐ Ми одразу починаємо працювати.
☐ Наші очі дивляться в книгу.
☐ Ми читаємо по чергово (абзац чи сторінку).
☐ Під час читання ми залишаємось на одному місці.
☐ Ми контролюємо свій голос під час читання.
☐ Ми допомагаємо одне одному зрозуміти прочитане.
☐ Ми читаємо весь відведений час!

СЛУХАННЯ (Самооцінювання)

- Я спокійно беру всі необхідні матеріали.
- Я одразу починаю працювати.
- Я весь час залишаюсь на одному місці.
- Я використовую засоби та прийоми для розуміння почутого.
- Я використовую лише ті засоби і записи, які рекомендує учитель.
- Я працюю весь відведений час!**
- Я прибираю всі матеріали на місце.

РОБОТА ЗІ СЛОВАМИ (Самооцінювання)

- Я беру матеріали швидко і тихо.
- Я одразу починаю працювати.
- Під час роботи залишаюсь на одному місці.
- Я виконую все правильно і охайно.
- Я можу використовувати різні словники.
- Під час роботи я дотримуюсь інструкції.
- Я працюю весь відведений час!**
- Я прибираю всі матеріали на місце.

Письмо для себе (Самооцінювання)

- Я беру матеріали швидко і тихо.
- Під час роботи залишаюсь на одному місці.
- Я одразу починаю працювати.
- Я застосовую нові слова, вивчені правила і різні типи мовлення.
- Я працюю весь відведений час!**
- Я прибираю всі матеріали на місце.

Для запровадження системи «Щоденні 5» учитель повинен концептуально змінити свою діяльність на уроці і надати учням можливість працювати самостійно.

Учитель не критикує роботу учнів, не виправляє помилки, не обмежує їх в обов'язі написання роботи.

Учитель спостерігає за діяльністю учнів, а наприкінці дня робить запис своїх спостережень та аналізує учнівські роботи, які були виконані впродовж дня, вказує у своєму журналі прогрес та проблеми, які виникли у дітей під час роботи. З цими учнями планується робота і на наступний день.

Стійкий ефективний результат у процесі використання цієї технології базується на системі вироблених принципів діяльності учнів, якими вони керуються у роботі з текстами, новими словами тощо. Тобто діяльність зумовлюється цими принципами і є керованою, але учень не відчуває жорсткого «зовнішнього контролю», працюючи в атмосфері свободи і довіри.

Чи може вчитель рекомендувати учням книги для читання в системі «щоденних 5»? Так, але це може бути лише порада, тому що мотивація до самостійної роботи обумовлюватиметься саме особистісним вибором і зацікавленістю. Учитель не нав'язує учням книги, але може рекомендувати їм ту чи іншу книжку, твір, текст, скерувати процес читання. Тож, пропонуємо перелік творів сучасних авторів для читання учнями в 3-4 класах.

Андрусак Іван «Стефа і Чакалка», «Третій сніг»; збірки віршів.

Вдовиченко Галина «36 і 6 котів», «Ліга непарних шкарпеток», «Микові Миші».

Гаврош Олександр «Різдвяна історія ослика Хвостика».

Гербіш Надійка «Мандрівки з Чарівним Атласом: Грінвич», «Мандрівки з Чарівним Атласом: Венеція», «Мандрівки з Чарівним Атласом: Париж», «Пуанти для Анни».

Григорук Анатолій «Перша доріжка в небо».

Дерманський Сашко «Царство Яблукарство», «Маляка – принцеса Драконії», «Чудове Чудовисько»

Караванська Оксана «Вишиванка» із книги «Стильна книжка для панянки»

Качан Анатолій «Листи з осіннього саду», «Лінівні вареники: вірші – безконечники».

Кротюк Оксана «Прилетіла ластівочка».

Куцан Сергій «Зюзя».

Луцевська Оксана «Дивні химерики, або таємниця старовинної скриньки», «Вітер з-під сонця», «Друзі за листуванням», «Скелет без шафи».

Манів Галина «Пригоди Тараса в далекому космосі»

Мензатюк Зірка «Київські казки», «Чарівні слова», «Український квітник», «Катрусини скарби», «Ангел Золоте волосся».

Мовчун Леся «Рожевий записник детектива Стасика»

Морозенко Марія «Найвірніші» (історії про собак), «Звідки приходить сніг», «Подбати про маму»; вірші.

Нестайко Всеволод «Дивовижні пригоди в лісовій школі», «Одиниця з обманом», «Супер «Б» з фрикадельками»

Пантюк Сергій «Вінчі й Едісон»; збірки віршів.

Поклад Наталка Казки, вірші.

Пронь Леся «Чути дзвоники святкові»

Роздобудько Ірен Оповідки про Блезю Паскаля, Вольфі Моцарта, Ганса Андерсена, Катрусю Білокур та Чарлі Чапліна (серія «Життя видатних дітей»).

Романчук Олег «Соловейко з одним крилом»

Рутківський Володимир «Гості на мітлі», «Щирик зі Змієвої гори»

Слабошпицький Михайло «Рися, що жила на дереві» (казки та оповідання)

Товстенко Сергій «Коли пенгвіни були ще зеленими»

Фалькович Григорій. Збірки віршів.

Чаклун Олег «Мікробот», «Мікробот і галактичний пірат», «Швейцарські казки».

Питання та завдання для самоконтролю

❖ Чим відрізняється система «Щоденні 5» від традиційних форм організації аудіювання, читання та письма?

❖ В чому особливості використання цієї системи в 3-х і 4-х класах?

❖ Як здійснюється самооцінювання під час «Щоденних 5»?

❖ Чи може вчитель рекомендувати учням книги для самостійного читання?

4.2. Метод проектів і формувальне оцінювання. Особливості оцінювання учнівських проектів в 3-4 класах.

Формувальне оцінювання спрямоване на оцінювання найбільш значущих результатів діяльності учнів, саме тому воно так ефективно актуалізується у процесі реалізації учнівських проектів.

У 3-4 класі метод проектів набуває нових якісних ознак: учням надається більша самостійність у виборі проблеми, засобів її вирішення, формі представлення. Самостійне здобування учнями знань, їх систематизація, можливість орієнтуватися в інформаційному просторі, бачити проблему і приймати рішення активно відбувається саме через метод проектів.

Проект – це індивідуальна, парна або групова діяльність учнів, яка спрямована на створення оригінального кінцевого продукту.

У процесі його реалізації створюються умови для творчого саморозвитку і самовираження учнів, формуються необхідні життєві компетенції. Цінність проектної діяльності для учнів полягає ще й в тому, що вони вчаться презентувати результати своєї діяльності.

Цей процес ще досить складний для учнів 3-4 класів, тому вчитель як і 1-2 класах спрямовує та контролює цю діяльність на кожному її етапі, але бажано, щоб координація проекту вчителем здійснювалася з урахуванням

принципів формувального оцінювання, тобто роль вчителя у процесі виконання проекту – це роль порадики, тьютора, фасілітатора.

Бажано, щоб батьки також залучалися до виконання проекту, однак діяльність батьків у проекті передусім має сприяти самостійній роботі учнів. Основні функції батьківської участі в проекті: підтримуюча та стимулююча.

Вчитель і батьки не повинні стримувати чи критикувати самостійну діяльність дитини або підмінити її власними діями для підвищення якості кінцевого продукту проекту. Участь батьків і вчителя виявляється у порадах та ненав'язливому контролі за виконанням проекту. Допомога може мати місце при обговоренні цілей проекту, доборі літератури, оформленні результатів, в тому числі у вигляді електронної презентації проекту. Бажано, щоби батьки брали участь і в оцінюванні проекту на етапі презентації.

Важливо, щоб у процесі проекту здійснювалася співпраця на рівні триади: учні, вчитель, батьки, яка є важливою умовою ефективності використання цього методу.

Більшість проектів у початковій школі за своєю сутністю є міждисциплінарними, саме тому їх використання є важливим чинником формування ключових компетентностей у контексті інтегрованого навчання.

Результатом роботи над проектом є конкретний кінцевий продукт.

Основні цілі проектної діяльності:

1. Розвиток самостійної дослідницької діяльності з метою отримання та аналізу інформації для вирішення нових пізнавальних і практичних завдань; організаційних умінь.

2. Розвиток комунікативної компетентності, здатності працювати в групах, розподіляти та виконувати соціальні ролі у групі (лідер, виконавець), долати конфліктні ситуації.

3. Розвиток творчих здібностей, креативного підходу до вирішення завдань.

4. Розвиток аналізувати, оцінювати і корегувати результати власної діяльності.

5. Розвиток умінь представляти результати своєї діяльності.

Проекти надають можливість дітям з різними здібностями знаходити своє місце у творчій колективній діяльності, відчувати цінність свого внеску у цю роботу, підвищити самооцінку.

Алгоритм реалізації проекту учнями 3-4 класів:

- постановка проблеми;
- планування мети, завдань діяльності учнів,;
- пошук інформації для виконання проекту; моделювання кінцевого продукту;

- створення кінцевого продукту;
- аналіз якості кінцевого продукту, його відповідності меті і завданням;
- корекція результату діяльності;
- презентація;
- підбиття підсумків і оцінка проекту.

За характером діяльності у початковій школі найчастіше проводиться робота у таких проєктах, як:

Інформаційний проєкт

Характеристика проєкту:

- ✓ Конкретно визначена мета
- ✓ Ретельно продумана структура
- ✓ Чітко визначена форма представлення результату
- ✓ Постійний моніторинг відповідності інформації, що збирається, визначеній меті її добору
- ✓ Використання різних інформаційних джерел та розвиток у учнів здатності до критичного осмислення інформації

Мета: збирання, аналіз і формулювання висновків щодо об'єкту, який вивчається.

Результати: доповідь-ознайомлення однокласників із дібраною інформацією і висновками, невелика книжка, альбом.

Н а п р и к л а д: «Найдивовижніші птахи світу», «Рідкісні породи кішок», «Корисні рослини мого краю», «Герої книжок – у мультфільмах».

Дослідницький проєкт

Характеристика проєкту:

- ✓ Чітка і обґрунтована мета
- ✓ Чітко визначені структура і план дій
- ✓ Наукова і навчальна доцільність для учнів другого циклу початкової школи
- ✓ Соціальна значущість проєкту

Мета: доведення або спростування будь-якої гіпотези.

Результати: самостійне оригінальне дослідження, яке може бути представлено у різноманітних формах.

Н а п р и к л а д: «Дерева біля мого дому», «Осінній врожай нашого городу», «Свята моєї сім'ї», «Від насінини до насінини».

Дослідницький проєкт у 3-му класі «Улюблені книжки учнів нашого класу».

Об'єкт дослідження: коло читацьких інтересів школярів.

Мета проєкту: сприяти підвищенню зацікавленості дітей читанням, розширення читацького кола.

Завдання проєкту:

- з'ясувати, які книжки є улюбленими в однокласників. Чому саме?
- скласти перелік улюблених книжок. Порівняти вподобання однокласників, зробити висновки;
- організувати книжкову виставку;
- підготувати колективну презентацію улюблених книжок, на якій представити коло читацьких інтересів учнів.

Практико-орєнтований проєкт

Характеристика проєкту

- ✓ Мета, результатдіяльності, її практична соціальна значущість чітко визначаються на початку проєкту.
- ✓ Практико орієнтований характер результату з урахуванням соціального досвіду і інтересів учнів.
- ✓ Ретельне обговорення плану спільної діяльності і участі кожного учасника проєкту.
- ✓ Обговорення і координація дій і результатів на кожному етапі проєкту
- ✓ Презентація отриманих результатів і обговорення можливості їхнього практичного впровадження або вже його здійснення

Мета: виконання практичних завдань.

Результати: макет, модель власного винаходу, упорядкування шкільного подвіря, екологічні проєкти.

Н а п р и к л а д: «Допомога птахам», «Екологічна реклама», «Добрі справи своїми руками», «Жива аптека».

Ігровий проєкт

Характеристика проєкту

- ✓ Основний вид діяльності — гра, імітація поведінки літературних персонажей і ситуацій, в яких вони опиняються, які мають певну навчальну або дослідницьку мету або розвиток певних умінь.
- ✓ Значущість гри для розвитку учнів, її виховна спрямованість та доцільність
- ✓ Усвідомлення учнями результату гри.
- ✓ Пріоритет самостійного визначення учнями своїх ролей.

Мета: об'єднання учнів спільною ідеєю у процесі виконання ігрових ролей.

Результати: інсценування, рольова гра, квест, змагання.

Н а п р и к л а д: квест «Екскурсія рідним містом», інсценування «Особливості кожної пори року», театральна постановка «Мій улюблений літературний герой», інсценізація за складеною розповіддю українською, рідною, іноземною мовами «Моя школа в довіллі».

Творчий проєкт

Характеристика проєкту

- ✓ Створення умов для виявлення креативності кожного учасника
- ✓ Відсутність чіткої структури та ролі кожного учасника проєкту: вони актуалізуються і змінюються у процесі його реалізації

- ✓ Обговорення і домовленість учасників про форму представлення результатів (концерт, свято, вистава)
- ✓ Вироблення сценарію
- ✓ Розвиток і зміна форм діяльності учнів

Мета: розкриття творчого потенціалу учнів у роботі над певною темою.

Результати: збірка творів, виставка малюнків, відеофільм, колаж, фотоальбом, концерт, інсценування.

Н а п р и к л а д: проєкт «Наш клас має таланти», «Мої вподобання», «Спроби пера». створення альбому «Школа майбутнього», виставка пейзажних малюнків /фотоколаж «Шкільне довкілля», інсценізація музичної казки, концерт до Дня вишиванки, музичний проєкт «Пісні рідного краю».

Наведемо приклади різних видів проєктів:

Творчий проєкт у 3 класі «Писанка мальована».

Мета: ознайомити учнів з особливостями народних символів України – писанками, вчити учнів розрізняти візерунки на писанках, встановлювати їх значення, формувати творчі здібності під час створення писанок у різних техніках, розвивати посидючість, наполегливість, виховувати повагу до українських традицій.

Завдання проєкту:

- прочитати та обговорити вірш Степана Жупанина «Писанка»;
- ознайомитися з різними техніками виготовлення писанок;
- укласти список необхідних матеріалів та обладнання;
- виготовити писанку із застосуванням однієї із технік;
- організувати виставку писанок.

Інформаційний проєкт у 4 класі «Птахи у творах В. Сухомлинського».

Мета: вчити учнів знаходити необхідні твори за поданою темою, формувати творчі здібності, розвивати мовлення, нестандартне мислення, самостійність та відповідальність, заохочувати пізнавальну діяльність дітей, виховувати інтерес до роботи з художніми текстами.

Завдання проєкту:

- укласти перелік творів Василя Сухомлинського, у яких згадуються птахи;
- прочитати твори у класі;
- заповнити картку читача до одного із творів (на вибір кожного учня) за рубриками: назва твору, жанр, назва птаха (або малюнок), слова, які викликали інтерес;
- намалювати ілюстрації до прочитаних творів;
- організувати виставку малюнків у класі.

Практико-орієнтований проєкт у 3 класі «Годівниця для птахів».

Мета: актуалізувати знання учнів про осілих птахів, вчити розрізняти їх серед інших, розвивати самостійність та відповідальність, виховувати бажання допомагати птахам взимку.

Завдання проєкту:

- прочитати оповідання Олександра Копиленка «Їдальня для птахів»;
- створити плакат «Птахи, які потребують нашої допомоги взимку»;
- дізнатися з Інтернету, що можна покласти у годівницю для птахів;
- виготовити разом з дорослими годівниці;
- розвісити годівниці на шкільному подвір'ї, насипати корму;
- спостерігати, які птахи будуть прилітати до годівниць.

Дослідницький проєкт у 4 класі «Від насінини до насінини»

Мета: формувати уявлення про рослинний світ, значення насіння для продовження життя рослини, поглибити знання учнів про необхідність догляду за рослинами, розвивати дослідницькі уміння учнів, уміння здійснювати спостереження за об'єктами живої природи, виховувати любов до навколишнього світу.

Завдання проєкту:

- ознайомитися з колекцією насіння, визначити, якими рослинам вони належать;
- виростити рослину за насіниною;
- зробити фоторепортаж росту і розвитку рослини;
- порівняти отримані результати з очікуваннями;
- підготувати мультимедійну презентацію «Від насінини до насінини»,

Ігровий проєкт у 3 класі - квест «Сторінками підручника літературного читання»

Мета: узагальнити і систематизувати знання з вивчених у 3 класі тем, вчити використовувати отриману інформацію під час виконання різного рівня завдань, формувати уміння аналізувати літературні тексти, розвивати мовлення учнів, уміння порівнювати, узагальнювати, робити висновки, виховувати пізнавальний інтерес

Завдання проєкту:

- виконати завдання за станціями: твори, жанрові особливості творів, поети та письменники, улюблені герої, ілюстрації до творів;
- написання мінітвору «Мій улюблений твір» у підручнику.

Тема проєкту має спиратися на життєвий досвід дітей цього віку, бути для них цікавою. Саме тому і теми проєкту, і проблема, яка буде вирішуватися засобом проєкту, попередньо обговорюється з учнями, однак діти, зазвичай, вже можуть запропонувати власний проєкт, організувати роботу групи за умови координації цієї діяльності вчителем.

Утім у цілому молодші школярі мають ще обмежений життєвий досвід, тому їм важко визначити соціально значущі проблеми, до вирішення яких вони можуть залучитися. Отже бажано, щоб проблема проекту знаходилася в колі інтересів дитини і водночас була скорегована вчителем як соціальнозначуща. Теми проектних робіт учнів зазвичай обираються з урахуванням змісту навчальних предметів, але орієнтирами можуть бути і проблеми, які є важливими для учнів і не є повністю дотичними до навчального змісту.

Проектів не повинно бути багато, особливо це стосується середньо- та довгострокових проектів.

У 3-4 класах надається вже перевага більш довгостроковим проектам із вагомими результатами, які потребують планування, підготовки до представлення результатів, узагальнення зробленої роботи; проектам, які здійснюються у творчих групах. Однак роль індивідуальних проектів також є важливою. Форма і кількість учасників проекту визначається з урахуванням проблеми, що буде вирішуватися, навчальної мети і індивідуальних особливостей учнів.

Орієнтирами для визначення теми проекту можуть бути теми тижня або місяця, які визначені у модельних програмах, або особистісні вподобання дитини, проблеми, які постають перед нею у реальному житті.

Як оцінювати кінцеві результати проектної діяльності?

При оцінюванні проектів ефективно актуалізуються основні принципи формуального оцінювання.

Оцінювання проектів має передовсім стимулюючу функцію. Не варто перетворювати презентації у змагання. Доцільно запропонувати учням визначити номінації, за якими певна презентація може бути визначена кращою, або номінація для визначення якості участі кожного учня. Головною оцінкою проекту є не оцінка учителя чи батьків, а самооцінка та взаємооцінка учнів. Тому завданням педагога на цьому етапі є організація процесу самооцінювання та взаємооцінювання.

Вчитель може спрямовувати та аналізувати діяльність учнів за допомогою питань: *Чому ви обрали саме цю тему проекту? Чи цікаво вам було працювати над проектом? Що вам заважало у роботі? Щоб вихотіли покращити у підготовці проекту, у власній діяльності? Якою була ваша роль у проекті? Які проблеми ви вирішували? Чи самостійно працювали над проектом? Хто вам допомагав?*

Чи досягли ви своєї мети? Чи подобається вам кінцевий результат вашої роботи? Щоб ви хотіли змінити, доробити? Чого ви навчилися під час виконання проекту?

У 3-4 класах доцільно також використовувати листки самооцінки на основних етапах здійснення, на підґрунті яких можна проаналізувати здатність учня /учениці:

- ✓ оцінити свої можливості виконати цей проект, знайти в ньому своє місце;
- ✓ оцінити свою діяльність у процесі виконання проекту і здійснити її корекцію;
- ✓ оцінити виконану роботу

1. Листок самооцінки готовності учня/учениці до участі в проекті:

Я сам(а) запропонував(ла) проект, над яким ми будемо працювати

Мені цікавий цей проект

Я брав(ла) активну участь у обговоренні мети проекту

Я розумію мету проекту

Мені зрозуміло, які завдання я маю виконати

Я можу скласти план своїх дій

Я потребую допомоги вчителя, батьків, друзів

Мені подобається співпрацювати з однокласниками

Мені було б легше самому(самій) виконувати проект

2 Листок самооцінки учня/учениці своєї діяльності під час виконання проекту:

Мені було цікаво працювати впродовж усього проекту

Я сам(а) вирішував проблеми, які в мене виникали

Я потребував(ла) допомоги

Я дізнався багато нового і цікавого під час роботи над проектом

Мені було легко працювати в нашій групі

Я краще виконав би цей проект сам(а)

3.Листок самооцінки учня/учениці результату своєї діяльності і оцінки результату проектної діяльності групи:

Я задоволений(а) результатом нашої роботи

Я задоволений(а) своїм внеском в нашу роботу

Наш результат відповідає поставленій меті

Я вважаю, що наш кінцевий результат потребує доопрацювання (якого саме)

Результат міг би бути краще, якби....

Отже, проектна діяльність корелює за основними своїми етапами і принципами із формувальним оцінюванням. Це і етап цілепокладання, і відповідність мети результату, і самооцінювання й взаємооцінювання, корекція результату. А головне - здійснення зворотного зв'язку на всіх етапах реалізації проекту.

Спільними є і основні принципи: створення доброзичливої, психологічно комфортної атмосфери; відмова від критики і зміна ролей учасників навчального процесу; орієнтація на життєвий досвід учнів і активізація їхньої самостійної роботи; співпраця учнів, учителя і батьків; акцент на досягненнях; можливість корекції результату; добровільна участь учнів у проєкті; відмова від визначення більш або менш значущих проєктів.

Питання та завдання для самоконтролю

❖ *У чому полягає особливість використання методу проєктів у роботі з учнями 3-4 класів у порівнянні з учнями 1-2 класів?*

❖ *Які принципи формувального оцінювання актуалізуються під час оцінювання учнівських проєктів?*

❖ *Які види проєктів ви використовуєте найчастіше?*

❖ *Наведіть приклади учнівських проєктів із власної педагогічної діяльності. Як ви використовуєте формувальне оцінювання у процесі виконання проєкту.*

4.3. Формувальне оцінювання в моделі багатомовної освіти для закладів загальної середньої освіти з навчанням мов національних меншин. Мовне портфоліо

Україна – багатонаціональна держава, в якій крім українців проживають представники інших етносів: болгари, греки, кримські татари, євреї, поляки, росіяни, румуни, словаки, угорці й ін.

У Конституції України утверджується рівність всіх народів нашої держави, гарантуються їх громадянські права. Національні мови і культури визнаються важливим фактором духовного взаємозбагачення і об'єднання громадян України в процесі вирішення важливих суспільно-політичних проблем.

Відповідно до цих стратегічних орієнтирів визначаються основні засади національної, мовної і освітньої політики в Україні, які передбачають:

- підтримку культурного розмаїття;
- забезпечення культурно-освітніх потреб національних спільнот;
- забезпечення доступу до якісної освіти з можливістю вступу до вищого навчального закладу представників корінних народів, національних меншин;
- створення умов для їх подальшої ефективної діяльності в економічному, політичному, соціальному культурному житті держави;
- укріплення засад державної мови;
- сприяння розвитку рідної мови, забезпечення її активної ролі в освітньому процесі.

Прагнення України до входження в європейський освітній простір обумовлює удосконалення системи мовної освіти, її адаптації до існуючих європейських реалій, створення умов для забезпечення учнів якісною

освітою, в контексті якої передбачено збалансоване навчання різних мов, що сприятиме формуванню їх здатності до ефективного спілкування в умовах полікультурного світу, готовності до динамічних суспільних змін, підвищить у подальшому їх конкурентоспроможність на ринку праці.

Багатомовна освіта є одним із напрямів трансформації українського освітнього простору, який спрямовано на досягнення цих цілей.

У 1990 році на 30 сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО в Резолюції 12 було конкретизовано термін «багатомовна освіта», який означає використання в освітньому процесі щонайменше трьох мов: рідної, державної і міжнародної; визначено завдання популяризації багатомовної освіти як засобу підвищення якості навчання і підтримки культурного розмаїття [2].

Багатомовна освіта в європейських країнах реалізується за різними моделями, відповідно до загальних завдань мовної політики кожної держави і завдань, актуальних для кожного регіону, окремої школи або класу з огляду на мовну ситуацію та склад учнів, прагнення їх батьків, представників громади.

В Україні кожний регіон має свої національно-культурні особливості, урахування яких є умовою успішного запровадження багатомовної освіти.

У 2016-2021 рр. за ініціативи МОН України та підтримки Верховного Офісу комісара ОБСЄ з питань національних меншин проведено експеримент у закладах загальної середньої освіти Чернівецької, Одеської, та Закарпатської областей «Формування багатомовності дітей та учнів: європейський досвід в українському контексті», метою якого було вивчення можливостей запровадження багатомовної освіти, зважаючи на багатонаціональний склад їх населення. Результати експерименту свідчать про те, що програми багатомовної освіти, які довели свою ефективність у багатьох європейських країнах, мають перспективу застосування і в Україні. Цей експеримент став початком упровадження прогресивної моделі багатомовної освіти в Україні.

Успішна реалізація цієї моделі багатомовної освіти в закладах загальної середньої освіти з навчанням мов корінних народів і національних меншин сприятиме визначенню нових перспектив розвитку української освіти в контексті сучасних європейських практик; сприятиме активізації продуктивного діалогу щодо місця і ролі мов корінних народів і національних меншин в освітньому процесі; послабленню політичної складової у визначенні орієнтирів трансформації мовної освіти в поліетнічних регіонах України.

Багатомовна освіта має законодавче підґрунтя для реалізації в закладах загальної середньої освіти України, в яких за новим законом «Про освіту» і «Про загальну середню освіту» готується трансформація системи мовного навчання, що реалізується шляхом створення окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідного корінного народу або національної меншини поряд із державною мовою.

Відповідно до цих законів, особи, які належать до національних меншин України, мають право здобувати початкову освіту в державному, комунальному чи корпоративному закладі освіти мовою відповідної національної меншини поряд з державною мовою.

Особи, які належать до національних меншин України, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу, отримують базову середню освіту державною мовою в обсязі не менше 20 відсотків річного обсягу навчального часу у 5 класі із щорічним збільшенням такого обсягу (не менше 40 відсотків у 9 класі);

Профільну середню освіту державною мовою в обсязі не менше 60 відсотків річного обсягу навчального часу.

Особи, які належать до інших національних меншин України, здобувають у державних, комунальних чи корпоративних закладах освіти базову та профільну середню освіту державною мовою в обсязі не менше 80 відсотків річного обсягу навчального часу.

Перелік навчальних предметів(інтегрованих курсів) визначається освітньою програмою закладузгідно з вимогами державних стандартів та з урахуванням особливостей мовного середовища.

Багатомовна освіта як досить нова галузь українського освітнього простору характеризується наявністю різних тлумачень її сутності і основних складових, відмінностями у назвах і осмисленні основних компетентностей, які формуються в процесі реалізації її моделі. Саме тому важливо визначитися із основними поняттями.

Основною моделлю багатомовної освіти, яка використовується в експериментальних закладах загальної середньої освіти в Україні з навчанням мов корінних народів і національних меншин є збагачуюча модель, яка спрямована на розвиток української мови як державної і збереження рідної мови.

Вивчення всіх предметів у початковій школі здійснюється рідною мовою. Рідна і українська мови вивчаються і як окремі предметипродовж всього процесу здобуття учнем/учениці загальної середньої освіти. З 5 класу розширюється функція української мови як засобу опанування змістом немовних предметів, поступово збільшується кількість предметів, які викладаються державною мовою з урахуванням відсотків, які визначені законами «Про освіту», «Про загальну середню освіту».

Навчання іноземної мови М3 починається з першого класу початкової школи.

Навчання М2 здійснюється з опорою на М1, а М3 з опорою на досвід учнів у навчанні М1 і М2.

Іноземна моваМ3 також використовується як засіб опанування змісту немовних предметів на основі предметно-мовної інтеграції (технологія CLIL).

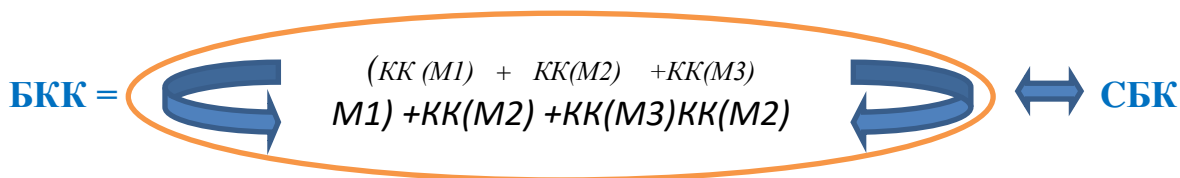
Модель надає можливість навчання М4, починаючи з 5 класу, але використання її як засобу опанування предметного змісту інших навчальних курсів не передбачається.

У процесі інтегрованого багатомовного навчання формується багатомовна компетентність учня/учениці.

Практичною метою реалізації моделі багатомовної освіти є формування багатомовної комунікативної компетентності учня/учениці, яка визначає здатність компетентно послуговуватися державною, рідною і іноземною мовами з урахуванням їх культурного аспекту; толерантно спілкуватися в полікультурному середовищі; ставлення до мовного і культурного розмаїття як цінності.

Багатомовна комунікативна компетентність є за своєю сутністю метакомпетентністю і представляє складний асиметричний, динамічний комплекс комунікативних компетентностей вивчених мов і металінгвістичної, міжкультурної, компенсаторної компетентностей.

Рис 1. Структура багатомовної комунікативної компетентності

БКК – багатомовна комунікативна компетентність

KK(M1) – комунікативна компетентність (рідна мова)

KK(M2) – комунікативна компетентність (українська державна мова)

KK(M3) – комунікативна компетентність (іноземна мова)

СБК – специфічні багатомовні компетентності: металінгвістична, міжкультурна і компенсаторна

Ядро багатомовної комунікативної компетентності формується із комунікативних компетентностей всіх трьох мов, інтегрованих у процесі взаємодії, яка здійснюється за допомогою металінгвістичної, міжкультурної і компенсаторної компетентностей. Ці специфічні багатомовні компетентності забезпечують здатність учнів доцільно переключатися з однієї мови на іншу, виконувати посередницьку роль між мовами і культурами.

Багатомовна особистість зазвичай характеризується різними рівнями сформованості умінь в аудіюванні, читанні, продукуванні усних і письмових висловлювань в різних мовах, що обумовлюється цілями навчання, соціолінгвістичним статусом мов, наявністю мовного середовища, особливостями організації процесу навчання, особистою мотивацією. Такий нерівномірний розвиток складників вважається зазвичай нормою. Учні можуть краще читати на двох мовах, а спілкуватися – третьою. Особливо виразно ця нерівномірність проявляється в початковій школі..

Важливо усвідомлювати, що рівень сформованості комунікативної компетентності в кожній мові впливає на рівень сформованості багатомовної комунікативної компетентності. Склад самих комунікативних компетентностей сутнісно не змінюється: поглиблюється їх зміст і якість.

Уміння і ставлення, знання, які визначені для мовно-літературної галузі в Держстандарт, є підґрунтям і для формування багатомовної комунікативної компетентності: вони взаємодіють і актуалізуються на основі процесів порівняння і переносу. Ефективність процесу взаємодії залежить від сформованості специфічних компетентностей (металінгвістичної, міжкультурної і компенсаторної), які дозволяють гнучко використовувати мовний репертуар учнів, забезпечують переключення мовних кодів. Саме здатність до переключення з однієї мови на іншу є специфічною і визначальною рисою багатомовної комунікативної компетентності, на відміну від власне-комунікативної компетентності.

Металінгвістична компетентність означає здатність учня/учениці до абстрактно-логічних операцій з кількома мовними системами на основі міжмовного трансферу з метою виконання посередницької ролі в усному і письмовому спілкуванні, передачі і обміну інформацією з урахуванням особливостей різних лінгвокультурних систем.

Вважається, що саме така навчальна субординативна багатомовність, коли кожна нова мова сприймається крізь призму мов, якими вже володіє учень/учениця є ефективною, при цьому опорою передусім слугує рідна мова. Важливо, щоб ця багатомовність мала продуктивний характер і учні мали би змогу висловлюватися на мовах, які вони вивчають.

Важливими вміннями учнів 3-4 класів, які вчаться за програмами багатомовної освіти є такі уміння:

Металінгвістичні уміння:

- уміння переключатися з однієї мови на іншу у процесі спілкування відповідно до мети спілкування;
- уміння виконувати посередницьку роль в групах з різним рівнем комунікативної компетентності в різних мовах з метою досягнення комунікативної мети або виконання спільного завдання;
- уміння стисло або близько до тексту передати зміст тексту іншою мовою

Міжкультурна компетентність – здатність особистості осмислювати, аналізувати і інтерпретувати факти різних культур, адекватно сприймати і розуміти представників своєї і іншої культури і толерантно взаємодіяти з ними.

Визначальними для міжкультурної компетентності учнів 3-4 класів є уміння:

- знаходити загальне і відмінне в різних культурах (за допомогою вчителя);
- пояснювати особливості своєї культури, представляти її традиції (за допомогою батьків і вчителя);
- доцільно застосовувати засоби національного мовленнєвого етикету;
- проявляти толерантність у міжособистісних і міжнаціональних стосунках;

Міжкультурна компетентність формується на уроках всіх навчальних курсів, під час позаурочних заходів, присвячених традиціям різних культур, видатним представникам різних народів.

Компенсаторна (стратегічна) компетентність – це здатність особистості долати дефіцит знань і мовленнєвих умінь в першій, другій чи третій мові, залучати в процесі спілкування в умовах недостатнього володіння певною мовою знання, навички і уміння, набуті в процесі навчання інших мов; вибудовувати стратегії спілкування в означених умовах.

Важливими для формування компенсаторної компетентності є уміння учня/учениці:

- зрозуміти значення слова, виходячи з контексту у процесі читання або слухання, за допомогою словника;
- зрозуміти слово на основі аналізу його елементів (префіксів, суфіксів); у процесі говоріння спростити фразу;
- надати інформацію, використовуючи знайомі слова, пара лінгвістичні (невербальні) засоби спілкування засоби тощо;
- попросити співрозмовника повторити питання, надати додаткову інформацію, звернутися про допомогу.

Ці уміння є основою для багатомовної комунікативної компетентності і визначають здатність учнів:

- комунікувати в різних ситуаціях і сферах спілкування з урахуванням мети і умов спілкування в багатомовному середовищі;
- доцільно переключатися з однієї мови на іншу;
- долати дефіцит мовних знань, навичок і умінь;
- знаходити загальне і відмінне в різних культурах; урахувати національно-культурні особливості учасників і умов спілкування;
- толерантно спілкуватися і взаємодіяти на міжкультурному рівні.

Важливо також звертати увагу на метапредметні результати, їх динаміку в процесі багатомовного навчання:

- мотивацію учнів до навчання мов, їх прагнення до самостійного оволодіння мовами;
- сформованість загальнонавчальних умінь (пізнавальних, регулятивних, комунікативних);
- до дослідницької діяльності; до участі в творчих проєктів.

Досягнення учнів в процесі інтегрованого навчання учнів можуть бути представлена за допомогою *мовного портфоліо, яке* являє собою добірку репрезентативних свідчень про їх досягнення в процесі інтегрованого навчання мов. Колекція робіт автора портфоліо демонструє прогрес у навчанні і прикладені зусилля за певний період часу. Значну цінність представляє автентичність цих матеріалів, наближення їх до умов реального життя, в яких учні мають застосовувати знання та демонструвати власну компетентність. Мовне портфоліо має неформальний характер і може вміщувати результати будь-якого мовного досвіду учнів.

Наразі за підтримки Міністерством освіти і науки України створено українську версію європейського мовного портфоліо (національний координатор проекту ЄМП О. Карп'юк), яке запроваджується як інструмент оцінювання в практику іншомовного навчання за допомогою стратегії «шести кроків», яка передбачає 1). Формування навичок рефлексії 2). Ознайомлення учнів із завданнями і функціями ЄМП 3). Формування навичок постановки цілей за допомогою дескрипторів. 4). Формування навичок і розвиток умінь планування учнями власної навчальної діяльності. 5). Поступове впровадження самооцінювання. 6) Підтримка учнівської роботи з ЄМП

Цю версію доцільно використовувати і в процесі реалізації моделі багатомовної освіти.

Мовне портфоліо учня/учениці за прикладом Європейського мовного портфелю складається з мовного паспорту, біографії та досьє.

У мовному паспорті є відомості про мовне середовище, перелік виучуваних мов навчання; терміни, впродовж яких вивчається кожна мова; інформація про використання цієї мови в різних сферах і ситуаціях (перебування за кордоном, спілкування з носіями мови); визначення особистих цілей навчання кожної мови.

Мовна біографія вміщує листи самооцінки учнів сформованості основних комунікативних умінь в різних видах мовленнєвої діяльності в кожній мові на основі визначених дескрипторів, а також самооцінку навчальних стратегій, що використовуються учнями («Я запам'ятовую слова краще, якщо...», «Я розумію текст краще, якщо...», «Я усно сприймаю текст, якщо...» тощо). Аналіз мовної біографії дає учителю можливість ефективно коригувати свою діяльність, забезпечувати якісний зворотний зв'язок

Мовне досьє представляє роботи учнів, які свідчать про їх досягнення в опануванні мовами (твори, грамоти за участь в проектах). Учні разом із вчителем мають визначити терміни наповнення мовного досьє (наприкінці теми, чверті, півроку). Ці добірки мають коментуватися учнем: чому саме ці роботи він вирішив репрезентувати в досьє, чим вони є для нього значущими, які моменти є вдалими, які потребують удосконалення. Коментарі здійснюються мовою, яку обирає сам учень.

Отже, мовне портфоліо учня зазвичай містить рубрики, які визначені в Європейському мовному портфелі, але учні можуть вносити свої корективи в структуру і підбір рубрик власного портфоліо.

Мовне портфоліо може бути складовою частиною загального портфоліо учня/учениці.

Мовне портфоліо надає можливість вчителю проводити комплексний моніторинг мислительної діяльності учнів в процесі навчання трьох-чотирьох мов і використання їх для опанування змістом немовних предметів, розвитку багатомовних умінь, формування власних комунікативних стратегій в умовах багатомовності; навичок групової роботи та наполегливості у досягненні результату тощо.

Орієнтирами для визначення рівня сформованості комунікативної компетентності в кожній мові слугують Державні стандарти. Також бажано враховувати «Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» (*Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*).

Мовне портфоліо можна скласти вже в 1-2 класі, але в 3-4 класі цей процес набуває певної системності і свідомості виконання з боку учнів.

Загальна мета завдання мовного порфоліо співпадають із завданнями загального портфоліо із урахуванням контексту (інтегрованого процесу навчання мов за багатомовними програмами).

Надаємо приклад мовного портфоліо для учнів 3-4 класу.

Перший розділ можна назвати: «Мій мовний паспорт», «Мій мовний документ» або «Мови, які я знаю (вивчаю)».

I. Мій мовний документ

1. Мови, які я вивчаю (якими розмовляю) вдома:

---

2. Мови, які я вивчаю в школі. Для чого я їх вивчаю?

---

3. Мови, які я вивчаю поза школою (мета):

---

4. Я спілкуюсь з носіями різних мов і використовую такі мови:

---

5. Я маю родичів і друзів у інших країнах. Я спілкуюся з ними (....?) мовами:

---

5. Країни, які я хочу відвідати (відвідав):

---

6. Мені подобаються такі свята моєї країни, тому що...:

---

7. Мене цікавлять свята, які відзначають в інших країнах, і я долучаюся до них, або хочу долучитися, тому що...

II. Моя мовна біографія

1. Я почав вивчати другу і третю мови: терміни і умови вивчення (в родині, в школі, в гуртку тощо)

---

2. Як я оцінюю свої досягнення в кожній мові

---

3. Що мені легко робити (краще подобається робити) в кожній мові (постав позначку в квадратику)

- слухати
- говорити
- читати
- писати

4. Я допомагаю під час групової роботи іншим учням зрозуміти зміст текстів другою, третьою мовою (конкретизувати мови); у спілкуванні цими мовами (або потребую допомоги в цих ситуаціях).

5. Під час аудіювання, я краще розумію зміст тексту, коли...

6. Під час читання я краще розумію текст, коли ...

7. Для того, щоб добре написати твір, я маю...

8. Для того, щоб спілкуватися з іншими учнями другою (третьою) мовами я маю...

---

9. Я допомагаю іншим учням під роботи в групі зрозуміти зміст текстів другою, третьою мовою (конкретизувати мови); у спілкуванні цими мовами.

---

10. Що я планую зробити, щоб досягти успіхів у вивченні кожної з мов.

III. Моя мовна скарбничка

(містить роботи, що свідчать про успіхи учня в оволодінні мовами)

- письмові роботи, які сам учень визначає як кращі;
- словникові роботи; перелік прочитаних книг; добірка цікавої інформації з теми;
- матеріали індивідуальних та групових проєктів;
- нагороди та інші форми визнання досягнень учня.

Листки самооцінки є складовою другої частини мовного порт фоліо. Наводимо приклад листа самооцінки. Утім зверніть увагу! Цей листок самооцінки є лише прикладом, а не зразком, який обов'язково треба наслідувати. На розсуд вчителя і учнів можна обрати декілька позицій, або додати власні критерії з урахуванням підготовки учнів, їх індивідуального поступу в опануванні мов.

Листки самооцінки готуються вчителем і обговорюються з учнями відповідно до спільно розроблених дескрипторів. Учитель може розробляти певні позначки для визначення досягнень учнів, але ми вважаємо, що вже наприкінці 3-го класу і в 4-ому класі учні мають бути здатні вербалізувати

свої досягнення і труднощі у навчанні мов, у засвоєнні змісту інших предметів. Листок може використовуватися як для фіксації прогресу учнів в одній мові, так і для порівняльного аналізу в двох мовах, особливо, якщо теми корелюють між собою. Також подібний листок самооцінки варто використовувати і у процесі навчання немовних предметів з метою моніторингу формування мовленнєвих умінь з виучуваних мов.

Листок самооцінки для учнів 3 – 4 класів

Нові знання за темою, мовні знання	Після завершення теми: Я знаю .... Я можу...	Задоволений своїми результатами, працював самостійно, але хочу знати і вміти більше	Маю непогані результати, але хочу їх покращити. Треба попрацювати додатково	Можу досягти кращих результатів, але потребую допомоги
Мій прогрес у говорінні	Після завершення теми: Я можу			
Мій прогрес у читанні	Після завершення теми: Я можу			
Мій прогрес у письмі, у складанні текстів	Після завершення теми: Я можу			
Мій прогрес у слуханні	Після завершення теми: Я можу			
<i>Мої нотатки</i>				
<p>Вважаю, що я став(ла) краще _____</p> <p>Мені було легко _____</p> <p>Мені було цікаво _____</p> <p>Я відчував(ла) труднощі _____</p> <p>Але зараз я знаю і можу _____</p> <p>Я хочу узнати, вміти _____</p>				

У процесі інтегрованого навчання мов важливо проводити анкетування (ефективною формою зворотного зв'язку), яке також є ефективною формою рефлексії, що виявляє як компенсаторні і міжкультурні уміння учнів, так і ставлення учнів до вивчення мов і доручення до інших культур.

Важливо, щоб анкети не містили формальні загальні питання («Що тобі подобається або не подобається в культурі іншого народу?»), а були спрямовані на осмислення конкретних явищ, подій, традицій цієї культури

після обговорення цієї теми на уроці, або після завершення проекту або тематичного заходу. У цілому треба уникати питань: «Що тобі не подобається?» Краще ставити такі запитання: «Що спільного в культурах народів (конкретизувати яких народів і які явища, події, ритуали порівнюються)»?; «Чим вони відрізняються?»; «Що тобі здалося цікавим?»; «Що тебе здивувало?».

Отже, освітні результати в процесі реалізації багатомовної освіти мають аналізуватися на основі результатів навчання кожної з виучуваних мов, результатів спостереження вчителем за навчальною діяльністю учнів, їх анкетування і тестування, мовних портфоліоучнів з метою визначення рівня їх мотивації, когнітивного розвитку, комунікативних умінь, рефлексії в процесі реалізації моделі багатомовної освіти.

Питання та завдання для самоконтролю

- ❖ Схарактеризуйте багатомовну комунікативну компетентність учнів.
- ❖ Чим багатомовна комунікативна компетентність відрізняється від власне-комунікативної компетентності, а що їх об'єднує ?
- ❖ Що таке мовне порт фоліо? Чим воно відрізняється від загального портфоліо?
- ❖ Схарактеризуйте структуру мовного портфоліо.
- ❖ На основі яких умінь вчитель може зробити висновок про рівень сформованості багатомовної компетентності учнів? Які форми зворотного зв'язку для цього використовуються

4.4. Формувальне оцінювання в умовах дистанційного навчання

Питання дистанційного навчання в системі освіти порушувалося давно, розробляли алгоритми такої діяльності/навчання, проте світова пандемія 2019 раптово внесла корективи, змушуючи школи в умовах карантину перейти на дистанційне навчання, таким чином заставивши педагогів швидко перелаштувати свою звичну, повсякденну педагогічну практику.

Система освіти, педагоги, батьки та учні не були готові до переходу на такий вид навчання. Хоча «Положення про дистанційне навчання», в якому були визначені мета, зміст і шляхи його реалізації, було розроблено та затверджено МОН України ще у 2013 році (наказ від 25.04.2013 № 466). Зокрема, у наказі МОН зазначалося: «дистанційне навчання — це індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій».

Дистанційне навчання – це нова форма навчання, що передбачає використання таких засобів, методів, організаційних форм навчання, а також форм взаємодії вчителя та учнів, які реалізуються засобами інформаційних мереж та інформаційних і комунікаційних технологій. Дистанційне навчання

передбачає доступ до інтернету, необхідне / наявне технічне забезпечення (комп'ютер, планшет, смартфон тощо) в усіх учасників освітнього процесу, а також володіння вчителями технологіями дистанційного навчання.

Основними формами онлайн-комунікації виступають відеоконференції, форуми, блоги. Найбільш поширеними веб-ресурсами дистанційного навчання, які використовують вчителі – Zoom, Viber, Google classroom, платформи відеоконференцій, ютуб, відеозаписи власних уроків.

Проте, не дивлячись на дистанційний спосіб навчання, вчителі мають організувати ефективну освіту учнів на відстані. І тут треба пам'ятати, що рівень сформованості самостійної роботи учнів початкових класів нижчий, ніж учнів основної та старшої школи.

Також визначальними характеристиками дистанційного навчання є відкритість, доступність, безперервність, систематичність, чіткість і лаконічність, створення середовища психологічної безпеки і атмосфери доброзичливості. Отже, створення простору для організації дистанційного навчання є однією з важливих умов. Він включає такі складові:

- онлайн-уроки,
- наявність / використання різних електронних навчальних матеріалів,
- виконання завдань учнями / виконані роботи учнів, практичні завдання тести тощо,
- оцінювання виконаних робіт, зворотній зв'язок.

Слід зазначити важливу роль в дистанційному навчанні формувального оцінювання навчальних досягнень учнів: основні його принципи актуалізуються в дистанційному навчанні найбільш виразно. Адже значну частину матеріалу учні опановують самостійно. Формувальне оцінювання на відстані, звісно, є складним, але можливим і важливим, насамперед для учнів. В умовах дистанційного навчання здійснення формувального оцінювання – це велика відповідальність вчителя, який повинен оцінювати не результат, а процес навчання учнів. Тому робота вчителя має бути націлена на підтримку навчального поступу учнів, діагностування досягнення на кожному з етапів, вчасне виявлення проблеми, підтримка бажання навчатися (навіть в умовах домашнього навчання).

Формувальне оцінювання здійснюють в ході онлайн-спілкування / онлайн-уроків та на основі представлених поточних, корекційних робіт.

Варто звертати увагу на розуміння учнями виучуваного матеріалу та надання змістовних коментарів вчителя щодо правильності виконаної роботи / завдання а також, щоб вчасно зреагувати на рівень засвоєння учнями матеріалу, що подається. До виконання самостійних завдань необхідно чітко проговорити критерії, за якими робота буде оцінюватися. Критерії можуть бути запропоновані вчителем, або ж складеними спільно з учнями. В умовах дистанційного навчання особливо важливо хвалити учнів, відзначати їхні досягнення й успіхи, навіть невеликі. Учитель повинен відзначати успіхи,

щоб зберігати мотивацію, надавати поради про те, що потребує додаткового опрацювання, тобто частіше здійснювати з учнями зворотній зв'язок. Під час оцінювання роботи можна запропонувати аркуші самооцінювання. Обов'язково потрібно звертати увагу учнів, якщо самооцінювання різниться від безпосередньої оцінки, щоб уникати у майбутньому заниженої чи завищеної оцінки. Будь-яка оцінка, яка ставиться вчителем за виконану роботу, має бути прокоментована.

Вчитель може також попросити учнів надати свої відеоповідомлення в одному із сервісів або відправити фотографії, що відображають їх роботу. Це можуть бути також скріншоти і звичайні фото з телефону. Можна дати завдання батькам, щоб вони допомогли зробити відеоролики чи фотографії.

У процесі навчання важливо використовувати основні стратегії етапів формульовального оцінювання, які визначають дії учасників навчального процесу і допомагають їм відповісти на три головних питання: Куди я йду? Де я зараз? Як я можу подолати прогалини?

Питання та завдання для самоконтролю

- ❖ *Що таке дистанційна освіта? Чим вона відрізняється від звичайної форми навчання?*
- ❖ *Які найбільш поширені веб-ресурси?*
- ❖ *Які особливості формульовального оцінювання в умовах дистанційного навчання?*

ПІСЛЯМОВА

Це останній розділ посібника, але сподіваємося, що наша співпраця буде продовжуватися. Зворотний зв'язок з вами допоміг нам визначити зміст цієї роботи, тому ми вважаємо її спільним результатом.

У процесі створення посібника ми керувалися бажанням довести вам, що застосування формульовального оцінювання є важливою умовою ефективного навчання, потужним інструментом для поліпшення його якості. Ми сподіваємося, що ви відкрили для себе нові аспекти формульовального оцінювання, систематизували свої знання щодо різноманітних технік формульовального оцінювання, підходів до постановки цілей навчання і вироблення критеріїв оцінювання його результатів; видів зворотного зв'язку, форм організації самооцінювання і взаємооцінювання учнів; познайомилися з новими тенденціями розвитку сучасної української освіти.

Формульовальне оцінювання на сучасному етапі розвитку української освіти трансформувалося із інноваційної технології в основний вид оцінювання, зокрема в початковій школі. Як показує практика кращих українських вчителів, «оцінювання для навчання» сприяє створенню психологічно комфортного навчального середовища для учня і вчителя, в

якому ефективно розвиваються навички критичного і творчого мислення, надається можливість для особистого прогресу всіх учасників навчального процесу.

Упровадження формувального оцінювання потребує системних знань щодо його сутності, умов та принципів використання. На стадії апробації вчителем цієї системи йому потрібно докласти чимало зусиль, аби загальні принципи формувального оцінювання ефективно запрацювали у його педагогічній діяльності. Утім ці зусилля дають вагомий результат для всіх учасників навчального процесу.

Сучасна дитина у процесі навчання потребує іншого стилю спілкування, який ґрунтується на повазі до її особистості, підтримці її зусиль, прагненні до самовдосконалення.

Сучасні батьки хочуть брати активну участь в навчальному процесі.

Сучасні вчителі прагнуть підвищувати свою професійну майстерність; не задовольняються традиційними видами оцінювання, а впроваджують такі підходи, які сприяють прогресу учнів і підвищують якість освіти. Ефективне впровадження формувального оцінювання здатне задовольнити всі ці прагнення і цілі.

Керуючись основними принципами формувального оцінювання, пропонуємо вам заповнити анкетусамооцінювання ефективності опрацювання вами матеріалів посібника.

Відповіді на ці питання допоможуть вам визначити своє ставлення до формувального оцінювання, більш свідомо його використовувати на уроках.

Якщо ви маєте бажання, ми будемо раді отримати зворотний зв'язок з нами у вигляді відповідей на декілька або на всі ці питання, які допоможуть нам визначити ваші потреби і проблеми в запровадженні формувального оцінювання.

Дякуємо за співпрацю!

Олена Фідкевич: elena.fid@ukr.net

Наталія Богданець: nataliabogdanets@gmail.com

Анкета

1. Визначте мету цього посібника. Чи вдалося авторкам реалізувати її?
2. Чи застосовуєте ви формувальне оцінювання в своїй практиці?
3. Що було вам вже відомо, а яка інформація була новою?
4. Яка інформація, техніки формувального оцінювання вас зацікавили?
5. Які прийоми формувального оцінювання ви вже використовуєте, а які будете використовувати після опрацювання цього посібника?
6. Обґрунтуйте важливість для формувального оцінювання для всіх учасників навчального процесу. Використайте для відповіді матеріали посібника.
7. Які прийоми і техніки формувального оцінювання з вашого досвіду ви запропонували б авторкам посібника.
8. Які труднощі в запровадженні формувального оцінювання особисто для себе ви визначаєте?
9. Що ви маєте зробити для їхнього усунення?
10. Висловіть свою думку щодо переваг і ризиків формувального оцінювання саме у вашій педагогічній практиці.

Д О Д А Т К И: ОПИТУВАЛЬНИКИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ САМОАНАЛІЗУ, ГЛОСАРІЙ, РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Опитувальник для вчителя з визначення ефективності його діяльності на етапі цілепокладання.

Чи формулюю я цілі навчального заняття спільно з учнями?

Чи збільшується частка самостійності учнів в складанні і здійсненні планів своєї навчальної і життєвої діяльності?

Чи дотримуюсь я принципів наступності і перспективності в процесі постановки цілей навчального заняття.

Чи акцентую я в процесі ціле покладання на соціальної, практичної і особистісної значущості досліджуваного матеріалу для моїх учнів?

Чи здійснюю я спільне з учнями планування роботи на уроці?

Які прийоми ціле покладання я використовую?

Чи дотримаюся я вікових та індивідуальних особливостей учнів в постановці цілей?

Чи здатні мої учні до контролю своїх досягнень відповідно до цілей?

Опитувальник для вчителя щодо ефективності запровадження ним формувального оцінювання

Якими принципами формувального оцінювання я керуюсь?

Як забезпечую досягнення учнями поставлених цілей?

Які форми активізації навчальної діяльності я використовую?

Які форми зворотного зв'язку я використовую?

Які форми самооцінювання та взаємооцінювання використовують мої учні?

Чи впливає це на успішність їх навчання?

Чи відстежую я прогрес окремих учнів?

Як я визначаю проблеми окремих учнів?

Чи досягають мої учні успіху в процесі навчання?

Чи усвідомлюють вони досягнутий прогрес?

Чи дає моє викладання рівні можливості успіху хлопчикам і дівчаткам? Учням з особливими потребами?

У якій формі я фіксую свої спостереження щодо успішності окремих учнів та класу в цілому.

Опитувальник для вчителя щодо ефективності використання ним методу проєктів

Чи відповідає проблема проєкту інтересам і запитам учнів?

Чи потрібна була учням значна допомога у здійсненні проєкту?

Чи зберігався інтерес до проєкту впродовж усього терміну виконання?

Чи покращилися уміння учнів самостійно добирати та аналізувати інформацію, робити висновки?

Чи сприяв цей проєкт розвитку творчого мислення учнів?

Чи покращилися навички учнів співпрацювати в групі?

Чи були залучені батьки до виконання проєкту?

Чи здійснювалося самооцінювання і взаємооцінювання діяльності учнів та результатів проекту учнями?

Чи відповідав результат проекту визначеній меті?

Чи була доцільною і якісною презентація проекту ?

Глосарій основних понять

БАГАТОМОВНА ОСВІТА. Освітньо-організаційний процес, який передбачає *компетентісно орієнтоване навчання* трьох мов як систем (рідної, державної і іноземної) з урахуванням їх культурного аспекту та використання їх як засобів опанування предметного змісту інших предметів, як засобів спілкування в багатомовному освітньому середовищі.

БАГАТОМОВНІСТЬ. 1) Здатність учня/учениці комунікативно доцільно послуговуватися кількома мовами відповідно до мети і умов спілкування; 2) Характеристика освітнього середовища або мовного середовища учня поза освітнім закладом.

ВЗАЄМООЦІНЮВАННЯ. Оцінювання результатів навчання на основі партнерської взаємодії учнів, метою якого є їхнє покращення та вдосконалення умінь співпрацювати в групі.

ЗВОРОТНІЙ ЗВ'ЯЗОК. Отримання інформації під час спільної взаємодії учасників навчального процесу, що дозволяє визначити етап навчального поступу учнів і подальше спрямування їхньої діяльності.

КРИТЕРІЇ. Ознаки, на підґрунті яких у процесі формувального оцінювання відбувається оцінка відповідності результатів навчання визначеній меті. Виробляються на етапі цілепокладання в результаті спільного обговорення вчителем й учнями.

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ. 1) Вид мислення, що ґрунтується на ухваленні ретельно обміркованих та самостійних незалежних рішень. 2) Критичне мислення учнів початкових класів – здатність розмірковувати, аналізувати та виголошувати власні незалежні висновки та рішення, обґрунтовувати їх

КУРИКУЛУМ. 1) Концепція, яка визначає знання, вміння, установки та методи їх формування. Охоплює такі сфери, як зміст предметів, педагогічні методи і підходи, види оцінювання, а також відповідні ресурси для організації, впровадження та викладання навчальних програм. 2) Нормативний документ, який уміщує перелік навчальних предметів і кількість навчальних годин і розробляється на основі Державного освітнього стандарту.

МОНІТОРИНГ. Система збору, обробки, зберігання і розповсюдження інформації про освітню систему або окремі її елементи, орієнтована на інформаційне забезпечення управління освітою, що дозволяє судити про якісний і кількісний стан об'єкта в будь-який момент часу і дає прогноз його розвитку

МОВНЕ ПОРТФОЛІО. Добірка матеріалів, які представляють досвід навчальної діяльності учня з оволодіння всіма виучуваними мовами в їхньому культурному аспекті, що надає учням і вчителю можливість самостійно або спільно аналізувати і оцінювати

обсяг роботи і характер досягнень учня/учениці, їхню динаміку в навчанні цих мов і культур, динаміку процесу оволодіння мовами. Використовується як інструмент для самооцінки навчальної діяльності. Уміщує інформацію про мовний досвід учня/учениці, виконані завдання, проекти, доповіді, письмові роботи й ін. За прикладом Європейського мовного портфелю складається з мовного паспорту, біографії та досьє

МОВНИЙ РЕПЕРТУАР учня/учениці – комплекс всіх мовних знань і умінь, готовність використовувати засоби різних мов у спілкуванні та здобутті і використанні інформації в процесі навчання.

ОЦІНЮВАННЯ. процес спостереження за навчальною і пізнавальною діяльністю учнів, а також опису, збору, реєстрації та інтерпретації інформації про учня з метою поліпшення якості освіти.

ПРОЄКТ(навчальний) Навчально-пізнавальна, дослідницька, творча або ігрова діяльність учнів, що має спільну мету, узгоджені способи діяльності, спрямована на досягнення загального результату з розв'язання певної проблеми, значущої для учасників проєкту.

ПОРТФОЛІО.1) Цілеспрямована добірка робіт учня, які показують зусилля учня при виконанні робіт, його прогрес і досягнення по одному або кількох предметів. 2). Технологія формульовального оцінювання3). Папка досягнень

РЕФЛЕКСІЯ. (лат. reflexio - відображення); готовність і вміння осмислювати свою діяльність; самоаналіз навчальної діяльності і її результатів.

САМООЦІНЮВАННЯ.1) Прийняття рішення самим(ою) учнем/ученицею про відповідність виконаної роботи певним критеріям, нормам, вимогам 2) Самостійне оцінювання учнями власних психологічних якостей і поведінки, досягнень і невдач, переваг і недоліків. ґрунтується на самосвідомості - системі уявлень особистості про себе і ставлення до себе, що містить саморегуляцію і самоконтроль.

ТАКСОНОМІЯ БЛУМА.(з грецької τάξις — упорядкований розподіл и νόμος — закон) Набір ієрархічних моделей, що використовуються для класифікації освітніх цілей навчання за рівнями складності і специфічності. Охоплюють цілі навчання в когнітивній, афективній і сенсорній сферах. Цілі навчання у когнітивній сфері визначаються через рівні засвоєння: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез і оцінка. Розроблено групою вчених під керівництвом Бенджаміна Блума в 1956 році, якому належить праця «Таксономія Освітніх Цілей: Сфера Пізнання».

ЦЛЕПОКЛАДАННЯ. Етап формування мети навчального процесу та планування його результату відповідно до вироблених критеріїв на основі врахування потреб, можливостей і особливостей його учасників.

ФОРМУВАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ. 1). Процес оцінювання з метою підвищення якості навчання шляхом визначення та інтерпретація даних, які використовуються для

з'ясування динаміки учнів у навчальній діяльності та засобів корекції результатів навчання. Важливими складниками є самооцінювання і взаємооцінювання.2). Технологія оцінювання.

Рекомендована література

1. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: Монографія. – К. : Атіка, 2009. – 684 с.
2. Бакуліна Н. В. Застосування інноваційних технологій у дистанційному навчанні предметів юдаїки. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути* [зб. наук. пр.] : матеріали V міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Київ, 03 черв. 2020 р. Київ, 2020. С. 159-172. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/720834/https://openscilab.org/wp-content/uploads/2020/06/suchasni-vikliki-i-aktualni-problemi-nauki-osviti-ta-virobnictva-2020-06-03-tezy.pdf>
3. Вілмут Дж. Використання портфолію для навчання та оцінювання : навч. посібн. / за ред. І. Є.Булах, М. Р. Мруги. К. : Майстер-клас, 2007. 48 с.
4. Вілмут Дж. Оцінювання для навчання : навч. посіб. / за ред. І. Є.Булах, М. Р. Мруги. К. : Майстер-клас, 2007. 170 с.
5. Гопкінз Дейвід. Оцінювання для розвитку школи. Львів : Літопис, 2003. 256 с.
6. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Відділ сучасних мов, Страсбург. К. : Ленвіт, 2003. – 262 с.
7. Гудзик, И. Ф. Компетентностно ориентированное обучение русскому языку в начальных классах (в школах с украинским языком обучения) Чернівці: «Букрек», 2007. 496 с.
8. Канівець Т. М. Основи педагогічного оцінювання : навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2012. 102 с.
9. Карп'юк О. Європейське мовне портфолію: методичне видання .Тернопіль : Лібра Terra, 2008. 112 с.
10. Лапінський В.В. Навчальне середовище нового покоління та його складові. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова* Серія №2. Комп'ютерноорієнтовані системи навчання: Зб. наукових праць. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. № 6 (13) С.26-32.
11. Лотоцька А., Пасічник О. Методичні рекомендації щодо дистанційного навчання в школі. МОН України, Фонд «Відродження», ГО «Смарт освіта»: 2020. 36 с. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyna%20osvita-2020.pdf>
12. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
13. Онопрієнко О. В. Управління проектною діяльністю молодших школярів. Навчання і виховання учнів 4 класу : методичний посібник для вчителів / упор. О. Я. Савченко. К.: Початкова школа, 2005. С. 53-54. 2.
14. Пометун О. , Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб.: за заг. ред. О. І. Пометун. К. : А.С.К., 2004. 192 с.
15. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. К.: А.С.К. 2007. 144 с.

16. Освітні технології: навчально-методичний посібник / за ред. О. М. Пехоти. К.: АСК, 2002. 255 с. 3.
17. Проекти в початковій школі: тематика та розробка занять / упоряд. О. Онопрієнко, О. Кондратюк. К. : Шкільний світ, 2007. 128 с.
18. Першукова О. О. Формування міжкультурної компетенції учнів засобами іноземних мов в умовах полікультурності європейського соціуму. Полікультурні компетенції та виклики XXI століття: зб. наук. праць. 2008. С. 102–110.
19. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник, К. : Грамота, 2012. – 504с.
20. Савченко О. Я. , Вашуленко М. С., Бібік Н. М. та ін. Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів 3-4 класів : посібник. К. : Педагогічна думка, 2012. 310 с.
21. Морзе Н. В. Формувальне оцінювання: від теорії до практики / Морзе Н. В., Барна О. В., Вембер В. П. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2013. № 6. С. 45–57.
22. Фідкевич О. Л., Бакуліна Н. В. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: теорія і практика формувального оцінювання у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти». Київ : Генеза, 2019. 64 с.
23. Формативное оценивание на уроках. Практическое пособие для учителя / сост. Р. Х. Шакиров, М. Ф. Кыдыралиева, Г. Н. Сахарова, А. А. Буркитова. Бишкек : Билим, 2012. –76 с.
24. Щербак О. І. Теорія і практика оцінювання навчальних досягнень: навчально-методичний посібник / Щербак О. І., Софій Н. З., Бович Б. Ю. ; за наук. ред. О. І. Щербак. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. 136 с.
25. Ясулайтіс В.А. Дистанційне навчання: методичні рекомендації. К.: МАУП, 2005. 72с.
26. Bakulina N. V. Long-distance learning in the globalized world: contemporary tendencies and experience of implementation. *Ukrainian Educational Journal*, 2020. № 3.
27. Black P. Formative Assessment and Curriculum Consequences Curriculum and Assessment; Scott David (Editor). Westport : Greenwood Publishing Group, Incorporated, 2000. P. 7 – 24.
28. Inside the Black Box : Raising Standards through Classroom Assessment / Paul Black, Dylan Wiliam // Phi Delta Kappan. – 1998. – Vol. 80, No. 2 (October). PP. 1–12.
29. Bloom, B., Englehart, M. Furst, E., Hill, W., & Krathwohl, D. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain. New York, Toronto: Longmans, Green.
30. Harlen W. The Quality of Learning: Assessment Alternatives for Primary education. Primary Review Research Survey^{3/4} Interim Report Cambridge: The Primary Review, 2007. 42p
31. Wiliam D. An Overview of the Relationship between Assessment and the Curriculum. Curriculum and Assessment; David Scott. Westport: Greenwood Publishing Group, Incorporated, 2000. P. 165 – 182.
32. Wiliam D., Black P. Working inside the black box: Assessment for learning in the classroom / P. Black [et al.] // Phi Delta Kappan. 2004. Vol. 86. № 1. P. 9–21.